గురజాడ రచనలు

కొండుభట్టీయం
బిల్హణీయం

కొండుభట్టీయము
బిల్హణీయము

(నాటక సంపుటి)

గురజాడ అప్పారావు

విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయం
విజయవాడ.

ప్రచురణ నెం. 258

ప్రథమ ముద్రణ
జూన్ 1954.
ద్వితీయ ముద్రణ
డిశంబరు, 1957

వెల : రు. 1.50.

స్వతంత్ర ఆర్టు ప్రింటరున్,
విజయవాడ-2.

అవతారిక

నాటకరచన కావ్యకళకు శిఖరంవంటిది. అట్టి నాటకరచనపట్ల ప్రత్యేక విశిష్ట సిద్ధాంతములుగల మహాకవి గురజాడ. ఇట్టి సిద్ధాంతములు కన్యాశుల్కపీఠికలోను, డైరీలలోను, లేఖలలోను బోలెడు: "కవితా న్యాయం నిన్న మొన్నటిలాగ యీనాడు లేదు. మానవజీవితాన్ని నేను చిత్రించి కళతో ఆదర్శపూరితమే చేస్తాననుకో. కవితాకళకు నేను లొంగివుండవలసిన వాడనే ఐనా, నాకు మానవసమాజంపట్ల మహత్తరబాధ్యత అనేది వొకటి వున్నది" అని శ్రీ వంగోలు సుబ్రహ్మణ్యంగారికి వ్రాసిన లేఖలోని వాక్యాలూ, "ఇక నాటక యితివృత్తంగురించి: ప్రపంచ ప్రసిద్ధికెక్కిన ప్రాచీన శృంగారగాథలనుంచి యితివృత్తాలను సేకరించుకుని రచయితలు యెందుకు నాటకాలను రచిస్తారో నాకాశ్చర్యంగావుంది. జీవితంలో ఎంత వైవిధ్యముంది! ఎంత తీవ్రవగమనంవుంది! నేటి జీవితం పుష్కలమైన, అనంతమైన గాథలతో నిండివుంది. అయితే దీనిని రచయితలు దర్శించరు. ఇది గొప్పలోపమని భావించి నిత్యజీవితంనుంచి వొకవస్తువును తీసుకొని దానిని చిత్తరువువలె తీర్చిదిద్ద ప్రయత్నించాను. ప్రజలు మాటలాడుకునే తీయతీయని భాషే దీనికి తగివుంటుందికదా అని దానినే కళ్ళకద్దుకున్నాను" అని విజయనగరం రాజాసాహేబ్‌కు వ్రాసిన లేఖలోని పంక్తులు గమనించినట్లయితే, మహాకవి నాటకరచనా ప్రయోజనం కొంతవరకు విదితమవుతుంది.

ఆంధ్రప్రజలు కళ్ళకద్దుకుంటున్న గురజాడ రచించిన నాటకములు మూడు: కన్యాశుల్కము, కొండుభట్టీయము, బిల్హణీయము. ఇందులో చివరి రెండునాటకములను, అముద్రితభాగములను చేర్చి ఒక సంపుటిగా అచ్చొత్తించి ఆంధ్ర సాహిత్యాభిమానులకూ, ప్రజలకూ అందిస్తున్నాము. ఇవి అసంపూర్ణ రచనలు. సామాజిక ఇతివృత్తమును స్వీకరించి మలచిన నాటకము కొండుభట్టీయము. బిల్హణీయము ప్రాచీన శృంగార కథాసంబంధి.

ఇవికాక మరికొన్ని నాటకములను వెలయించవలెనని మహాకవి ఉద్యమించి కథా ప్రణాళికలను సంసిద్ధపరచుకొన్నట్లు వారి డైరీలు మనకు

తేటపరుస్తున్నవి. సాంఘికములే కాక, కొన్ని చారిత్రక నాటకములను కూడా రచించవలెనని ఆయన సంకల్పం. కాని ఆ సంకల్పం నెరవేరలేదు.

కొండుభట్టీయము రచనాకాలం 1906. రాజాసాహేబ్‌కు వ్రాసిన మహాకవి లేఖలో: "1906 వేసవిలో నేనింకొక వచన నాటకాన్ని ఊటీలో వుండగా రచించాను. కాని వ్రాతప్రతి కనిపించడంలేదు" అని వుంది. ఈ లేఖ వ్రాసిన తేదీ: 26 సెప్టెంబరు 1908. అయితే దీనిని తిరిగి రచించి 24 మే 1909 నాటికే పూర్తిచేసినట్లు, అదే తేదీన శ్రీవంగోలు సుబ్రహ్మణ్యం గారికి, అప్పారాయకవి వ్రాసిన ఉత్తరం దాఖలా యిస్తున్నది: "మరొక నాటకం వ్రాతామని కథాప్రణాళిక సిద్ధంచేసుకున్నాను. వ్రాతప్రతిలో వున్న విషాదాంత నాటకం నీకు తెలిసున్నదే కదా. అయితే యిది అచ్చొత్తించే మార్గం? అక్కడే వుందయ్యా వున్న చిక్కల్లాను!"

ఈ విషాదాంతనాటకమును నాటి విజయనగర కళాశాలా ప్రిన్సిపాలు కీ. శే. కిళాంబి రామానుజాచార్యులవారు గవర్న మెంటు ఆర్కియలాజికలు డిపార్టుమెంటుకు సూపరింటెండెంటుగా వుండిన వెంకయ్యగారు, విజయనగర ఆస్థాన వైయాకరణులు మండ లక్ష్మీకామశాస్త్రిగారు మరికొందరు పండితులు చదివి ఆనందించిరట.

"అచ్చొత్తించే మార్గం" ఎలాగునో చూసి "ఆ ఉన్న చిక్కును" దాటి మహాకవి, దీనిని పుస్తకరూపాన ప్రచురించడానికి, మదరాసురైలులో వెళుతుండగా మార్గమధ్యంలో ఆయన సందుగపెట్టెను దొంగలు ఎత్తుకు పోయారు! పెట్టెతో పాటు 'కొండుభట్టీయము' వ్రాతప్రతి కూడా మటుమాయమైంది! అంతటితో విసుగుచెందక తిరిగి దీనిని వ్రాయసమకట్టి 1910 నాటికి సుమారు మూడు అంకములు పూర్తిచేశారు. 1909 లో కన్యాశుల్కము రెండవసారి ముద్రించాలని, దానిని మార్చి వ్రాసినపుడు ఆ నాటకానికీ, దీనికీ పోలికలు కనిపించడ మలావుండగా, ఇందుగల చమత్కారములు కొన్ని, అందు చోటు చేసుకున్నవి.

1906 లో తాము రచించి మహాకవి పోగొట్టుకుంటిమనుకున్న వ్రాత ప్రతి, రికార్డులను గాలించగా వారి కుమారులు శ్రీ రామదాసు పంతులుగారికి దొరికినది. కాని ఆ వ్రాతప్రతి పూర్తిగ లభింపలేదు. దానినీ, 1910 నాటి కొత్తప్రతినీ సంప్రదించి సమన్వయించి యిదే రూపమున వారు 1939 లో

ముద్రింపించారు. పాతప్రతిలో మంజువాణి కొత్తప్రతిలో కనకవల్లిగా మారడమే కాక, కథావృత్తాంతమున అనేక వింత వింత మార్పులు పొడగట్టినవట. 1906 నాటి ప్రతినీ, దీనిని తైపారువేసి అవి తలేమో, సాసులేమో పరిశీలించుదామన, యిపుడు ఆ పాతప్రతి లభియించుటలేదు. ఇందు సంకలితము కాబడిన అముద్రితభాగములలో, పాత్రల వివరణ మరింత స్పష్టముగా విదితమవుతున్నది. ఈ నాటకమున వచ్చు 'సాహేబు' నిజముగా సాహేబు కాడనీ, కొండుభట్లును సంస్కరించుటకు వచ్చిన మారువేషధారి అనీ, అదే తలంపుతో కథ నడిపారనీ కొందరు పెద్దలు చెప్పవలసొద్దు. దీనిని రుజువుపరచు గట్టి ఉపపత్తులను చూపించలేము కాని, ఊహించుటకు అవకాశం కలదు. ఇందు ముద్రితమైన అముద్రిత భాగములలో కనిపించే శంకరశాస్త్రి రామమూర్తితో సంభాషించేటపుడు, మరికొన్ని తావులందు కొండుభట్లును సంస్కరించుటకు తాను యత్నిస్తున్నట్లు రూఢి అవుతున్నది. ఇంతేకాక, శంకరశాస్త్రి నటుడు; అతని కొక నాటకపు జట్టుకూడా వున్నది అయితే శంకరశాస్త్రి సాహేబు రూపము ధరించినట్టు అచ్చుప్రతినిబట్టి స్పష్టీకరింజాలము. సంఘసంస్కరణకోసం, శంకర శాస్త్రికి బదులు గిరీశము ప్రవేశించినట్లు ముద్రితభాగం రుజువుచేస్తున్నది. గిరీశము నడిపిన కథ మరివొక పుంతను పయనించినది.

అసలుప్రతి పోయినందువల్ల, 1906 నాటి ప్రతీ, 1910 సంవత్స రపు ప్రతీ వేరువేరుగా ముద్రితము కానందున, యిప్పుడీ రూపాన అచ్చొత్తించిన భాగములనుబట్టి యిట్టి విషయాలను తేల్చడం కష్టం. నాటకమున సమన్వయభావము చదువరులకు స్పష్టముగా కుదరకపోవడం సహజం; అయినను కొన్ని ముఖ్యనిర్ణయములను కావించుటకు అవకాశమున్నది.

"వ్రాతప్రతిలోవున్న విషాదాంత నాటకం నీవు తెలిస్తున్నదేకదా" అనే మహాకవి లేఖలోని మాటను పురస్కరించుకొని, యీ నాటకము ఎలాగున విషాదాంతముగ పర్యవసించినదో పూజ్యశ్రీ సుబ్రహ్మణ్యము గారిని తెలుపవేడితిని. కాని యిది నలభైఐదేళ్ళనాటి మాట! ఆ కథాశేషము వారికి యెటుల జ్ఞప్తికిరాగలదు!

కొండుభట్టీయము, బిల్హణీయములలోని పాత్రలు మహాకవి యథార్థ ప్రపంచంనుండి పరిగ్రహించినట్టివి. నాటి మనుజుల ప్రవృత్తులు, పోకడలు

యీపాత్రలలో మూర్తీభవించాయి. జాతిలక్షణాలను ద్యోతకంచేసే పాత్ర రచనాపద్ధతిలో కేవలము యీ ఒకే మానవునిలోని లక్షణములు వున్నవి వున్నట్టూ చిత్రీకరింపబడవనే సూత్రం నిజం కనుక, యిందు అభివర్ణితపాత్రలన్నీ అచ్చముగా ఆయా మనుషులేనని నిర్ధారింపలేము. కాని మహాకవి తమ మిత్రులను, చిరపరిచితులను, యీపాత్రలను రచించేటపుడు తమ చూపులలో లక్షియించుకున్నారు. బిల్హణీయములోని విదూషకపాత్ర, నాటి విజయనగర ఆస్థానపు నాటకజట్టు పుచ్చిశాస్త్రి అసోసియేషనులో సభ్యులుగావుండిన శ్రీ కత్రాపాపయ్యశాస్త్రిగారు. ఈయన సంస్కృత నాటకాలలో 'విదూషక' పాత్రను అభినయించేవారు. అదేవిధంగా నాడు దివానుగా వుండిన అనంతరావు పంతులు, వైయాకరణులు శ్రీ మండ లక్ష్మీనారాయణ, ఉభయభాషాపండితులు శ్రీ ముడుంబి నరసింహాచార్యులవారూ బిల్హణీయమునందలి పాత్రలలో ప్రతిబింబించారు. వీరందరును మహాకవికి ఆప్తమిత్రులు. ఇదేవిధంగా కొండుభట్టీయములోని పాత్రలు. ఇవికాక యింకా అనేక పరిశీలనలను యిందు చేర్చినట్లు వారి డైరీలను చదివినప్పుడు పాఠకులకు చక్కగా తేటపడుతుంది.

బిల్హణీయము రచనాకాలం : **1910** సంవత్సరం. ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాది సంచికలో వొక అంకము ప్రకటింపబడింది. రెండవ అంకము **1911** ఆంధ్రపత్రిక ఉగాది సంచికలో ప్రచురితం. **24** మే **1909** న శ్రీ సుబ్రహ్మణ్యంగారికి మహాకవి వ్రాసిన లేఖలో "మరొక నాటకం వ్రాతామని కథా ప్రణాళికను సిద్ధంచేసుకున్నాన"ని వుంది. అది బిల్హణీయ నాటక కథా ప్రణాళికయే కావచ్చును "ప్రాచీన శృంగారగాథలనుంచి యితివృత్తాలను స్వీకరించుకుని రచయితలు యెందుకు నాటకాలను రచిస్తారో నా కాశ్చర్యంగావుంది" అనిన మహాకవి ప్రాచీన శృంగారకథ బిల్హణీయమును యెందుకు నాటకంగా రచించారనే ప్రశ్న ఉత్పన్నం కావడం న్యాయం. ఇందుకు రెండు కారణాలు కనిపిస్తున్నవి. శృంగారరసప్రధానమైన కల్పనలకు వ్యావహారికభాష అనర్హమని చెప్పే నాటి పండితమిత్రుల వాదనమును పూర్వపక్షం చేయడం; రెండవది మిత్రులకోరిక : "నా యెత్తిపొడుపు మీదనే 'బిల్హణీయము' ప్రారంభించిరి. కన్యాశుల్కములోని గిరీశమునంటి నాయకుని పెట్టి సంఘసంస్కరణోద్యమమును వేళాకోళములోనికిదించి యుపకృతికి మారు అపకృతియే చేసిరని నేనొకమారు తెలిసియో తెలియకయో సాహసించి యొక సభలో విజయనగరములో నంటిని. ఆ రోజుతో ఆయనకు

నాయందభిమాన మంకురించి రానురాను పుత్రప్రేమవంటి వాత్సల్యముగా పరిణమించినది. ఆ తరువాత కొన్నిరోజులకే ఆయన నాచేతకూడా ఆంధ్ర పత్రిక సంవత్సరాది సంచికకు 'సన్నిచోకుని' గురించి వ్యాసము వ్రాయిస్తూ 'మీవంటి "పరిశుద్ధవాదులకు" అంగీకారముగా వుండేటట్టు శృంగార ప్రాధాన్యముగల యితివృత్తమును నాటకముచేసి వ్యావహారిక భాషను వ్రాస్తాను' అని సంకల్పించి బిల్హణీయము యెత్తుబడిచేసినారు." ఈ వాక్యములు కీ. శే. డాక్టర్ బుర్రా శేషగిరిరావు పంతులుగారివి. అయితే కన్యాశుల్క నాటకము గురించి శేషగిరిరావు పంతులుగారు కావించిన విమర్శనము మహాకవి 'అవున'ని ఆమోదించినట్లు కనబడదు. ఇందుకుగల అనేక ప్రమాణాలలో కొన్ని మాత్రమే ఉదహరించిన చాలును: "షేక్స్పియరుతో మొదలెట్టామంటే నాలుగవ హెన్రీ, ఐదవ హెన్రీ, మెర్రీవైవ్స్ అనే నాటకాలలో వచ్చే డాల్ షీర్‌షీటు, మైన్‌హోస్టెస్, డేమ్‌క్విక్లీ; ఇవన్నీ కూడ సర్ జాన్ ఫాల్‌స్టాఫ్‌తో ఒక కూటమిగా యేర్పడి యెంతో ఆసక్తిని కలిగింపచేస్తాయి...... షోకిల్లా అయిన ఫాల్‌స్టాఫ్ షేక్స్పియరీయను హాస్యానికి మహాప్రవంతివలె ప్రాతినిధ్యం వహిస్తున్నాడు...... కవితా కళకు నేను లొంగివుండవలసినవాడినే ఐనా, నాకు మానవసమాజంపట్ల మహత్తర బాధ్యత అనేది ఒకటి వున్నది కనుకనే పాఠకులు నన్నొకప్రశ్న అడగవచ్చును. ఒక దోషాన్ని, దుర్జనతనూ, అవినీతిని ఆకర్షవంతంచేశానా? చేయలేదనే భావిస్తున్నాను...... మానవజీవితంతో నేను చెలగాటం ఆడ్డం లేనేలేదని యీ నాటకం చదివితే నీకు తెలుస్తుంది. ఎట్టి తృణీకార భావమూ లేకుండా, మానవ జీవితాన్ని గంభీరమైనదానినిగా భావించి ఈ నాటకంలో దానిని యితివృత్తంగా స్వీకరించాను...... వాస్తవికరచన అనే దానిని కళలలో ఎంత ఆదర్శపూరితం చేసినప్పటికీ మానవుని నైతిక ప్రమాణాలను అది స్పృశించక తప్పదు. అతని నైతికదృష్టికీ, భావాలకూ కష్టం కలుగకమానదు." ఇవి మహాకవి, శ్రీ సుబ్రహ్మణ్యంగారికి వ్రాసిన లేఖలోని అనేక పంక్తులలో కొన్ని మాత్రమే.

కాని మహాకవి యెత్తుబడిచేసిన బిల్హణీయము గ్రామ్యగ్రాంధిక సంరంభములో పత్రికావాదములలో పడి, కడతేరా వ్రాయక వదలిపెట్టిరి. ఇదే కారణాన కన్యాశుల్కము ట్రిలోజీగా వ్రాయాలనే వారి తలంపు రెండు రంగాలవరకూ సాగి నిలిచిపోయింది.

బిల్హణీయము ప్రాచీన సంస్కృతకావ్యము. ఇందులో కథ తక్కువ. వర్ణనలు ఎక్కువ. క్లుప్తంగా కథ యిది: మదనాభిరాముడు పాంచాల దేశపురాజు. అతని పట్టణం లక్ష్మీమందిరమనే పేరుగలది. భార్య పేరు మదామాల. కూతురు యామినీపూర్ణతిలక. ఆమె మిగుల అందకత్తె. కుమార్తెకు కావ్యాభినివేశమును కల్పింప తండ్రి ఆశయం. ఇందుకు తగినవాడు బిల్హణుడేనని నగరులోని పండితులు రాజుకు చెబుతారు. బిల్హణుడు కవి, రూపవంతుడు. అతనివద్ద తన కూతురును చదివిస్తే బిల్హణుడి 'మాపుటురుల' చిక్కుకుంటుందని రాజునకు భీతి జనించింది. కాని అతడే మరి తగిన విద్యాగురువు. ఇందుకు మంత్రి వొక ఉపాయం పన్ని రాజుకు ఉపదేశించాడు. అది యిది: బిల్హణుడు కుష్టురోగిని చూడనొల్లడు. తాను అంధుని మోము తిలకించనని యామివీదేవి శపథంపట్టిందికదా. బిల్హణుడు అంధుడని రాజపుత్రికకూ, రాజపుత్రిక కుష్టుదని బిల్హణునికీ చెప్పి యిరువురి మధ్య వొక తెర అమర్చి విద్యాభ్యాసం జరిగించాలని మంత్రి ఆలోచన. రాజు సరే నన్నాడు. కాని కొంత కాలానికి యామినీ బిల్హణులకు యీ రహస్యం తెలిసిపోయింది. ఉదయిస్తున్న చంద్రబింబాన్ని చూసి దాన్ని వర్ణిస్తోన్న బిల్హణుడు యామినికి కనబడిపోయాడు. అంధుడైతే ఎలా చంద్రుని వర్ణించగలడని మధ్యనున్న తెర తొలగించి ఆమె తొంగి చూసింది. యామినీ బిల్హణులకు ప్రేమ కుదిరింది. అంతఃపుర ద్రోహానికి తలపెట్టినందుకుగాను బిల్హణుని పీక ఉత్తరించమని రాజు ఆజ్ఞ. వధ్యస్థానానికి తీసుకుపోబడిన బిల్హణుడు చెక్కుచెదరక చిరునవ్వు నవ్వగా, ఆశ్చర్యంతో రాజోద్యోగి అందుకు కారణ మేమిటని అడిగాడు. యామినీదేవి సదా స్మృతియందుండుటవలన తనకు వెనపన్నది కలగడంలేదని బిల్హణుడి సమాధానం. తనకూ, యామినీపూర్ణతిలకకూ గల ప్రేమను బిల్హణుడు కొన్ని శ్లోకములలో వర్ణించాడు. వారిరువురి ప్రేమగాథను విని రాజోద్యోగి జాలిపడి, బిల్హణుని ప్రసన్నుని చేయవలసినదిగా రాజును ప్రార్థించాడు. రాజు కనికరించాడు. యామినీ బిల్హణులకు వివాహమయింది.

సంస్కృత బిల్హణీయమునకు తెలుగు అనువాదాలు వున్నవికాని, అందు సింగనార్యుని ఆంధ్ర 'బిల్హణీయమే' ప్రాచుర్యము వహించినది. ఇది మూలమునకు యథాతథ ఆంధ్రానువాదమూ కాదు; అట్లని కాకనూపోదు.

మహాకవి గురజాడ నాటకీయముచేసిన 'బిల్హణీయము'నకూ, సంస్కృత మూలానికీ పోలికలు లేవనే చెప్పవచ్చును. సింగనార్యుని ఆంధ్రానువాదంలోగల మార్పులతో యీ బిల్హణీయ నాటకానికి ప్రసక్తియే లేదు. మూలమున బిల్హణుడు కామి. ఇట మహామేధావి. అందు కథ నడచినదారి వేరు. ఇందు మహాకవి త్రొక్కిన త్రోవ వేరు. కాగా ఇది సర్వస్వతంత్రరచన. అట్టి తారతమ్య పరిశీలన చేయుటకు యీ సంపుటిలో అముద్రితభాగాలను పొందుపరచినాము.

మహాకవి రచనలు కొన్ని పుస్తకరూపమున ముద్రించి వారి కుమారులు శ్రీ రామదాసు పంతులుగారు 'వాగనుశాసనులు' శ్రీ గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారికి పంపినపుడు, వారు 8, అక్టోబరు 1929 లో వ్రాసిన లేఖలోని వాక్యాలను స్మరిస్తూ మహాకవి రచనల నన్నిటిని కొన్ని సంపుటాలుగ ఆంధ్ర సోదరులకు సమర్పింపగలుగుతున్నందుకు ఆనందిస్తున్నాము.

వాగనుశాసనులు గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారి లేఖలోని వాక్యములు : "పుస్తకము చూసి చాలా సంతోషించాను; కళ్ళకు అద్దుకొన్నాను; ముద్దుపెట్టుకొన్నాను. మీ నాన్నను చూసినట్లు అయినది."

అట్టి మహాకవి రచనలు ఇందు రెండు !

— అవసరాల సూర్యారావు.

కొండు భట్టీయము

ప్రధాన పాత్రలు

కొండుభట్లు	:	అగ్రహారీకుడు
రామ్మూర్తి	:	కొండుభట్లు కుమారుడు
వెంకన్న	:	కొండుభట్లు అన్న కుమారుడు
గిరీశం	:	రామ్మూర్తికి మాష్టరు
అక్కాభత్తుడు	:	వెంకన్నకు చేదోడు వాదోడుగా వుండే వ్యక్తి
త్రివిక్రమరావు	:	తుమ్మలపాలెం మొఖాసాదారు
దివాన్‌బహద్దర్ రాజారాం	:	ఇంద్రపట్నం బ్రహ్మసమాజ కార్యదర్శి
కేశవరాయుడు	:	హెడ్‌మాష్టరు
రంగనాయకులు శెట్టి	:	కొండుభట్లు స్నేహితుడు
మంజువాణి	:	రామసాని పెంచిన వేశ్య
రత్నాంగి	:	మంజువాణి ఆశ్రితురాలు
పార్వతి	:	కొండుభట్లు మేనకోడలు, వితంతువు

కొండుభట్టీయము

ప్రథమాంకము

ప్రథమరంగము

[మంజువాణి యిల్లు : మంజువాణి తల దువ్వుకుంటూ కుర్చీపైని కూర్చుండును. కొండుభట్లు ప్రవేశించును.]

మంజువాణి : దండం, శాస్త్రుల్లుగారికి; వెంకీ! శాస్త్రుల్లుగార్ని కూర్చోబెట్టి పీట వెయ్యే.

కొండుభట్లు : సకలైశ్వర్యసిద్ధిరస్తు, పంతులవారు పాదాక్రాంతాభవంతు... ఆ తలవెంట్రుకలు సాక్షాత్తూ చమరీవాలాల్లాగ శోభిల్లుచున్నాయి. విన్నావా, మంజువాణీ!

మంజువాణి : ఇంకా యేవి యెలా వున్నాయి?

కొండుభట్లు : యెవిన్ని వర్ణించడానికి సెఖ్యం కాకుండా వున్నాయి......ముఖం చంద్రబింబంలా వున్నది. కళ్ళు కలవరేకుల్లా వున్నాయి. గళం శంఖంలా వున్నది. బాహువులు లతల్లా వున్నాయి. మరెవచ్చీ...

మంజువాణి : మరెవచ్చీ, అక్కడ ఆగండి.

కొండుభట్లు : మంజువాణీ! అధికం యేల? నీ సౌందర్యం రంభా, ఊర్వశీ, మేనకా, తిలోత్తమాదుల్ను ధిక్కరించి వెక్కిరించియున్నది.

మంజువాణి : మా పంతులుగారి వెధవ అప్పగారిసాటి యేమాత్రమయ్నా వస్తుందా?

కొండుభట్లు : హాస్యానికైనా అనకూడని మాటలున్నాయి.
(పొడుం పీల్చును)

మంజువాణి : చెయ్యగాలేంది, చెప్పడమా తప్పొచ్చింది!

కొండుభట్లు : దేవతలు, బ్రాహ్మలు చేసే పనులు తప్పు పట్ట కూడదు. స్వర్గంలో వాళ్లు దేముళ్లయితే భూలోకంలో మేం దేముళ్ళం; అంచేతనే మమ్మల్ని భూసురులంటారు. చదువుకున్న దానివి నీకు తెలియందేమున్నది.

మంజువాణి : వెధవల్ని తరింపచేసే భూసురోత్తములకు నమస్కారము. (నిలుచుని నుదుట చేతులు మొగిడ్చి నమస్కారము చేయును)

(భీమారావు పంతులు ప్రవేశించును)

భీమారావుపంతులు : యేమి టీనాటకం?

మంజువాణి : ముక్కోటి దేవతలు స్వర్గంలోవుంటే భూమ్మీద దేవతలు బ్రాహ్మలని కొండిభొట్లుగారు శలవిచ్చారు. అందుచేత వేశ్యయింటికి అనుగ్రహించి వేంచేసిన భూసురోత్తముల్ని కొలుస్తున్నాను.

భీమారావుపంతులు : నీవు యెంత యెకసెక్యంచేసినా మేం దేవతలమే. అందుకు రవ్వంతయినా సందేహము లేదు.

మంజువాణి : భూలోకంలో కృష్ణావతారంలాంటి రసికులు మీరు. కృష్ణావతారం కుదిరింది; కానీ శాస్త్రిలుగారు యే దేముడి అవతారమో పోల్చలేకుండావున్నాను.

భీమారావుపంతులు : పట్టణం వెళ్ళినప్పుడు పరంగీ స్త్రీల సహవాసం చేశానని చేప్పేదుగనుక శాస్త్రుల్లుగారు సాక్షాత్తు నారదావతారం.

మంజువాణి: అన్నా; మరచిపోయినాను, ఎంత బుద్ధితక్కువ మనిషిని! దూరంగా నిలుచొండి. ప్రాయశ్చిత్తం చేసుకుం టేనేగాని దగ్గిరకు రానియ్యను.

భీమా: శాస్త్రుల్లుగారు! ఏమిటండి ప్రాయశ్చితం? నఖ క్షతమా, దంతక్షతమా?

కొండు: అది యెంత అదృష్టవంతులకుగాని సంప్రాప్తమవు తుంది. ముక్కుతిమ్మన్న యేమన్నాడూ:

చ. నను భవదీయదాసుని మనంబున నెయ్యపుఁగిన్కఁబూని తా
చినయది నాకు మన్ననయ చెల్వగు నీపదపల్లవంబు మ
త్తను పులకాగ్రకంటక వితానము దాఁకిన నొచ్చునంచు నే
నని యెద నల్కమానవుగదా యికనైనా నరాళకుంతలా!

స్వేతముఖులు గనక బ్రాహ్మడికి రజితదానంచేస్తే ప్రత్యవాయం పోతుంది; మా కుఱ్ఱవాడు మెట్రిక్లేషన్ పరీ క్షకు కట్టాలి. ఈ బీదబ్రాహ్మడికి దానంయిస్తే సమయానికి మహాపనికివస్తుంది.

మంజు: నిత్యసువాసినికి సువర్ణదానం చెయ్యమని లేదా?

భీమారావు: (మెల్లగా) దీని తస్సాగొయ్యా బంగారపుసరుకు మళ్ళీ తెమ్మంటుందికాబోలు' తొందరపనివుంది; యిప్పుడే మళ్ళీ వస్తాను. (నిష్క్రమించును)

కొండు: మంజువాణి! బహుపుణ్యాత్మురాలివి; యేమైనా సాయం చేస్తేనేగాని కుఱ్ఱవాడు పరీక్షకు వెళ్ళే సాధనం కనబడదు.

మంజు: పంతులుగారి అప్పని అడగరాదా?

కొండు : యెవర్నీ అడక్కుండా యేమయింది! వైదీకపాళ్ళని పుట్టించినప్పుడే బ్రహ్మ రాసిపడేశాడు: "ముష్టెత్తు కొండ్రరా" అని!

మంజు : యేదీ, యిందాకటి పద్యం చదవండీ!

కొండు : (రాగవరసను చదువును)

చ. నను భవదీయదాసుని మనంబున......

.........అరాళకుంతలా.

(అలా రాగవరసని చదువుతూవుండగా వెనకవైపువచ్చి మంజువాణి శాస్తులు వీపుమీద తన్నును)

ఓ స్నీఅమ్మాశిఖా......(అని తగ్గి) ఆహా! మల్లి పువ్వుల గుత్తా, పట్టుకుచ్చా, మలయమారుతమా వీపుతాకినది!

మంజు : సానిదాని కాలు!

కొండు : కాదు; కాదు; మన్మథుని వాడివాలు!

మంజు : ప్రాసకుదిరింది కాని, శాస్తులుగారు! యీ తాపు మదనశాస్త్రంలో క్రియకింద పరిగణన అవుతుందా? భూసురోత్తముల తన్నిన పాపంకింద పరిగణనమవుతుందా?

కొండు : పదిరూపాయలు పారేస్తే పుణ్యంకింద పరిణామం అవుతుంది.

మంజు : పాటుపడక పైసారాదు.

కొండు : బ్రాహ్మడి కల్లా సాపాటు వక్కటె పెద్దపాటు యేర్పాటుచేసి బ్రహ్మ పడేశాడు.

మంజు : అయితే పెందరాళే వెళ్లి ఆపాటు పడండి.

కొండు : మంజువాణీ! యెంత చదువుకున్నా మావంటివాళ్లం నీకు వక్కమాటకు సదుత్తరం చెప్పగలమా; బాపనాళ్లని కనికరించి ఒకడబ్బు సొమ్ము ఇవ్వాలిగాని.

మంజు : వేశ్యల ద్రవ్యం పాపిష్టిది. భేరంతెచ్చి రుసుం పుచ్చుకుంటే ప్రత్యవాయంవుండదు.

కొండు : ఈవూళ్లో నానాటికి రసికత సన్నగిల్లుతూన్నది.

"అంధునకు గొరయు వెన్నెల" అన్నట్టు ఈ వూళ్ళో మూర్ఖులకు నీ రూపలావణ్య విలాస విశేషములు అగ్రాహ్యములు. తోవంటపోయే పౌన్నూరువాళ్ళను కాచి పట్టుకోవాలి.

మంజు : ఈ కంసాలాడు యింటి యెదుట దుకాణం పెట్టుకుని యిక్కడికి వచ్చేవాళ్లనల్లా వాళకం కట్టుతూవుంటాడు. వాడిని తెస్తే......

[తెర]

ద్వితీయరంగము

(కొండుభట్టు ఇల్లు; వీధిసావిడి; రామ్మూర్తి, వెంకన్న ప్రవేశించుచు)

వెంకన్న : రాముడు! పరీక్షంటే యేమిటిరా?

రామ్మూర్తి : పరీక్ష అంటె యెగ్జామినేషన్.

వెంక : (పొడుం పీల్చును) యజ్ఞం నాకు తెలుసును. మేషం అంటే మేక. మేకపోతుని వేస్తారా ఏమిషిరా?

రామ్మూర్తి: ఫూలిష్! యజ్ఞంకాదు, మేషంకాదు, శాస్త్రిల్లో ప్రశ్నలు అడుగుతారు.

వెంక: నీకు శాస్త్రము వచ్చును? తర్కమా, వ్యాకరణమా?

రామ్మూర్తి: నథింగాఫ్ ది కైండ్? జాగర్ఫీ వకటి.

వెంక: అనగా?

రామ్మూర్తి: భూగోళశాస్త్రం.

వెంక: దానిలో యేమిటుందిరా?

రామ్మూర్తి: వెలగపండువలె గుండ్రంగావుండే భూంమీద యేయే నదులు, సముద్రాలు, కొండలు వగయిరాలు యెక్కడున్నాయో చెప్పుతుంది.

వెంక: భూమి గుండ్రంగా వుంది? అబద్ధం! అబద్ధం! నలు చదరంగా వుంది; దాన్ని అష్టదిగ్గజాలూ మోస్తున్నాయి.

రామ్మూర్తి: నాన్‌సెన్స్! "కపిథ్థాకార భూగోళం" అని మనవాళ్ళుకూడా అన్నారు. ఏనుగులమాట పాత మాట. అవి అన్నీ వెళ్ళిపోయినాయి.

వెంక: గుండ్రంగావుంటే యెవరు మోస్తున్నారు?

రామ్మూర్తి: ఎవ్వరూ మొయ్యలేదు. ఆకర్షణ శక్తివల్ల భూగోళం అంతరాళంలో నిలిచియున్నది.

వెంక: అలా చెప్పు. అదో కొత్తశక్తి పేరు చెప్పావు. ఏదో వక దేవత లేన్దీ యేదీ వుండదు. అయితే యీ వెధవలు పశ్చిమ సముద్రం చూశారూ?

రామ్మూర్తి: ఓ! దాన్లోకి ఓజీ, యెనిసి, లీనా అను మూడు నదులు ప్రవహించును.

వెంక ; అబద్ధం, శుద్ధ అబద్ధం. హిమవత్పర్వతానికి వుత్తరం యవడికరం చూడ్డం ? మనుష్యులు వెళ్లితే చచ్చిపోర్రా! ఇదా దొంగముండా శాస్త్రం. ఇంకా యే శాస్త్రం చదువు కున్నావు ?

రామ్మూర్తి: హిష్టరీ.

వెంక: విస్తరా ?

రామ్మూర్తి: చెరిత్ర.

వెంక: అనగా ?

రామ్మూర్తి: తెలియనివాడితో యేమిచెప్పను. వేదాలు యెప్పుడు రాశారో, రామాయణం, భారతం యెప్పుడు పుట్టేయో, అవి యెంత నిజం, యెంత అబద్ధమో......

వెంక: వేదాలు రాశారు ? రామాయణం అబద్ధమా ?

రామ్మూర్తి: ఆ! కావలసినంత. రాముడు దేముడు కాడు. మహారాజు రావణాసురుడికి ఒక్కటే బుర్ర; విన్నావా!

వెంక: ఈ పాపపు మాటలు వినకూడదు.

(చెవులు మూసుకుని పారిపోవును. ప్రవేశం : గిరీశం)

గిరీశం: అజ్ఞానం! ఈ అజ్ఞానం పోతేగాని మన దేశం బాగు పడదు.

రామ్మూర్తి: మా వెంకడికి మెదడు లేదు.

2

గిరీశం : మీ తండ్రి తెలివివున్న మూర్ఖుడు. భోగంవాళ్ళ యింటికి వెళ్ళి ఆశ్రయిస్తాడు. నీ పరువు తీసివేస్తున్నాడు. సమయము చూసి చీవాట్లు పెట్టాలి.

రామ్మూర్తి : అతనికి తోచినట్టూ అతను చేస్తాడు, మనకి తోచినట్టు మనం చేదాం.

గిరీశం : డామిట్ ! ప్రాణమయ్నా యిచ్చెయ్యాలిగాని రిఫారం విషయమై నదురూ బెదురూ వుండకూడదు. లేకుంటే మన దేశం బాగుపడే దెట్లు ? మనకి బంగాళీవాళ్లలాగ పరువు ప్రతిష్ఠ వచ్చేదెట్లు ?

రామ్మూర్తి : అయితే సమయంచూసి చివాట్లుపెట్టమంటారా!

గిరీశం : ఇంకా ఆలోచిస్తావా ? అదుగో మీ తండ్రి వస్తూ న్నట్టుంది, నన్నెరగనట్టు నటించు. రహస్యం భేదించకుండా నటించాలి.

రామ్మూర్తి : యెందుకేమిటండి !

గిరీశం : మీతండ్రి అసాధ్యుడు. నిన్నుగురించి యెంతో విచారి రిస్తున్నాను.

రామ్మూర్తి : ఆయనతో పరిచయం చేశారా యేమిటి ?

గిరీశం : చేశాను నీకు చాస్తానన్నపిల్ల ముక్కుపచ్చలారని పసి పిల్ల. రిఫార్మర్ అనేవాడు అలాంటి పిల్లని పెళ్లాడితే సొసైటీ లుక్స్ డౌన్ అపాన్ హిం. సంఘం అతన్ని నిర నగా చూస్తుంది.

రామ్మూర్తి : అంచేతనే నేను సిగ్గుతో చచ్చిపోతున్నాను. తెగించి దేశాలంట పోదునా అనిపిస్తూంది.

గిరీశం: నాతో యన్నడూ చెప్పకపోతివే!

రామప్ప్మూర్తి: యేమని చెప్పను? సిగ్గుచేత చెప్పలేదు!

గిరీశం: ఒకరి లోపాలికి మనం సిగ్గుపడనేలా? చేతనయినంత వరకు మళ్లిద్దాం. మళ్లకపోతే కనికరిద్దాం. సిగ్గుతోనూ, కోపంతోనూ పని లేదు.

రామప్మూర్తి: నామీాద్దయచేత మీారు అలాఅంటారు. లోకంలో తలయెత్తుకు యెలా తిరగను?

(తెర)

తృతీయరంగము

(అక్కాభట్టుడి యింటి వీధిఅరుగు: వెంకన్న, అక్కాభట్టుకు ప్రవేశించుచు)

వెంకన్న: ఏనుగులు దొబ్బేశాయండోయి.

అక్కా: ఎవరి యేనుగులు? విజయనగరంవారివా? బొబ్బిలివారివా?

వెంక: కాదండీ, దిగ్గజాలు.

అక్కా: ఎక్కడికి వెళ్ళిపోయినాయి?

వెంక: భూమి వెలగపండులా గుండ్రంగా వుందిష. అంచేత యేనుగులమోత అక్కర లేదుష.

అక్కా: భూమి వెలగపండయితే, యేనుగులు వెలగపండును తినేస్తాయి కాబోలును?

వెంక: మా రాముడు చెప్పాడు.

అక్కా: ఇంకా యేమి చెప్పాడు?

వెంక: వేదా లెవళ్ళో రాశారుష, రాములువారు మనిషట, దేముడు కాడష.

అక్కా: మీకు కొండిభొట్లు ఇంగ్లీషు చదువు చెప్పించాడు కాడని నాకు కించగావుండేది. ఇంగ్లీషు చదువుకి యిదే ఫలితమయితే మరి విచారంలేదు. తురకలు మెడకి కత్తి మొన చేర్చి గొడ్డుమాంసం తినిపించేవారు. ఈ ఇంగ్లీషు వాళ్లు చదువులుపెట్టి మన వేళ్లతో మన కళ్ళే పొడుస్తు న్నారు. అదిగో మీ బాబు వస్తున్నాడు; పారిపో.

(ఇద్దరు నిష్క్రమింతురు)

చతుర్థరంగము

(కంసాలి దుకాణం: అక్కాభత్తుడు, కొండుభట్లు ప్రవేశించును.)

కొండుభట్లు: అక్కాభత్తుడుగారు! దయలేదుకదా?

అక్కాభత్తుడు: బ్రాహ్మణోత్తములు తమ దయ మాకుండ వలెగాని, మాదయ యేమి చెరితార్థం?

కొండు: విశ్వకర్మలనగా సాధారణులండీ! పురుషసూక్తంలో యేమిచెప్పాడో విన్నారా? "విశ్వాకర్మణ స్సమవర్తతాధి, తస్య త్వష్టా విదధ ద్రూప మేతి, తత్పురుషస్య విశ్వ మాజానమగ్రే..." "పురుషుణ్ణి"అనగా ఆ పరమాత్మున్నే త్వష్ట అనే కంసాలి చేశాడుష.

అక్కా : అలా అయితే బ్రాహ్మలకన్న కంసాల్లు యెక్కువే గదా ?

కొండు : సందేహమేమిటండి. అందుచేతనే కంసాల్లు బ్రాహ్మలకి దండం పెట్టరు. వక్క హక్కుమాత్రం బ్రాహ్మణులకు వుండుకున్నది. కంసాల్లకిగాని యితర వర్ణాలకిగాని లేదు.

అక్కా : అది యెటువంటిదండి ?

కొండు : గొప్ప చెప్పుకోవలసినది కాదు. అది యేమిటంటె "ప్రతిగ్రహం"; తెనిగిస్తే ముష్టి యెత్తుకోవడమన్నమాట.

అక్కా : గడియకపోతే అది అందరికీ వున్న హక్కే.

కొండు : గడిచినా బ్రాహ్మడికి తప్పదు. నూరుకోట్ల రాజ్యాలేలే శ్రీమంతుడికి తప్పిందికాదు.

అక్కా : అది యెలాగేమిటి ?

కొండు : చిత్తగించారా! అహల్యాబాయి అని హోల్కారు మహారాజులుంగారి భార్య వుండేవారు. ఆవిడికి కోట్లతో ధనం వుండేది. ఆ మహారాణీ బహుదొడ్డ పుణ్యకార్యాలు చేశారు. కాశీలో ఒకఘట్టం కట్టించారు. సత్తరువు వేశారు. చిత్తగించారా! ఒకనాడు శ్రీమంతులవారికి ద్రవ్యం కావలసివచ్చి అహల్యాబాయిగార్ని దోచుదామని దండెత్తి వెళ్ళేసరికి, ఆ మాట తెలిసి అహల్యాబాయిగారు యేం చేశారంటె ధనమంతా కుప్పపోసి స్నానంచేసి పట్టువస్త్రాలు ధరించి తులసిదళం జారీ చేత్తో పట్టుకుని శ్రీమంతులు రాగానే "మహారాజా, దోచడానికి యేమి అవసరం వున్నది, మీరు బ్రాహ్మణ మహారాజులు, ఈ తులసి

దళం, రెండు నీళ్ళ చుక్కలతోటి నా యావత్తు ధనం పరిగ్రహించవలసినది. ఇంత పాత్రతయిన దానం యెలా లభిస్తుంది” అని ఆ మహారాణి అన్నారుట!

అక్కా: సరేకాని అపాత్రదానంవల్ల దోషం లేదా?

కొండు: ఈ కలియుగంలో పాత్రాపాత్ర లెంచడానికి అవకాశ మేది. అంతా పాపభూయిష్ఠమైయున్నది. “బ్రాహ్మణ బీజాయితే నమః” అన్నాడు. గనక బ్రాహ్మణ బీజానికి పుట్టితే చాలును.

అక్కా: అదైనా నిశ్చయము కద్దా?

కొండు: లోకమంతా నమ్మకంతో వుంది. నమ్మకం లేకుంటే అడుగుతీసి అడుగు పెట్టడానికి వీలు లేదు. నమ్మి యెన్నో వెండి బంగారాలు లోకులు తమ కిస్తున్నారు కారూ? అసాక్షికం, లేదంటే ఏమిటి చెయ్యడం. “నమ్మి చెడిన వారు లేరు, నమ్మక చెడిపోతే పోయేరు” అన్నాడు.

అక్కా: శాస్త్రులు చెడి తంబళిపదాల్లోకి వచ్చారూ?

కొండు: భారతంలో యేమన్నాడు, “లోకజ్ఞున్” అన్నాడు. అంచేత లోకంలో వేదం మొదలుకుని తంబళిపదాలవరకూ యావత్తు హంశములు తెలిస్తేగాని పండితుడు కానేరడు. ఇదిగో శాస్త్రంలోముక్క మనవిచేసుకుంటాను. కంసాలి అనగా కంసారి. “రలయోరభేదః” అన్నాడు. కనుక కంసాలి శబ్దార్థం సాక్షాత్తు శ్రీకృష్ణమూర్తివారనిసిద్ధాంతం.

అక్కా: నేను కృష్ణమూర్తిని అయితే, సత్యభామని యెక్కడయ్యా ఆలోచించారా, లేదా?

కొండు : అదే నేను మనవి చెయ్యాలనుకుంటున్నాను. సత్యభామకోసం యెక్కడకైనా వెళ్ళాలా, యేమిటి ? తమ యింటియెదుటనే కాచి వేచియున్నది. మంజువాణి బంగారు బంతి. దాని రూపు రేఖవిలాసా లెటువంటివనగా...

అక్కా : అదంతా నిజమే కాని "మిక్కిలి రొక్కము లియ్యక చిక్కదురా, వారకాంత సిద్ధము సుమతీ" అన్నాడు. నేను డబ్బెక్కడ తేను !

కొండు : శ్రీ విష్ణుమూర్తివారియందు సత్యభామకు వలెనే ఈ మంజువాణికిన్ని మీయందు మనస్సు లగ్నమయి వున్నది.

అక్కా : అది చెప్పిందా ? మీరు పోల్చారా ?

కొండు : అది చెప్పనూ చెప్పింది. అయితే మాటల్లో మర్మము వుండవచ్చును కాని, కామశాస్త్రంలో చెప్పిన హావభావ చేష్టల్ని పట్టి పండిత ముండాకొడుకుని ఆపాటి పోల్చలేనా! "స్తంభః ప్రళయ రోమాన్చ, స్వేదో వైవర్ణ్య వేపథుః"

అక్కా : ఒకొక్కటే సెలవియ్యండి.

కొండు : తమర్ని స్మరించేటప్పటికి "స్తంభః" స్తంభించిపోవడం.

అక్కా : అగ్ని స్తంభమా, జల స్తంభమా ?

కొండు : స్తంభమనగా, నిశ్చేష్టగా నిలిచిపోవడము.

ప్రళయః ... ఇంద్రియవ్యాపారాలు అణగడం.

రోమాంచ ... వెండ్రుకలు పులకరించడం.

స్వేదం ... చెమట పొయ్యడం.

వైవర్ణ్యం ... తెల్లపోవడము.

వేపథుః ... వణకడం

ఇని అన్నియు ప్రేమాతిశయ ద్యోతకాలు.

అక్కా : నా వ్యాఖ్యానం వింటారా... దొంగపనిచేసి పట్టుబడి బొంకలేకపోతే తెల్లపోవడం. ఒక సరసుడు వుండగా మరో సరసుడు వస్తే స్తంభః అనగా ఒకణ్ణి స్తంభం వెనకాల దాచడం. శీతాకాలంలో సరసుల్లేకుండా వంటరిగా పడుకుంటే, వేపథుః, రోమాంచ; అడిగినప్పుడు సరసుడు డబ్బు యియ్యకపోతే ప్రళయం, ఇవి హావభావ చేష్టలు.

కొండు : బంగారం గీటు గియ్యనిదీ నాణె చెయ్యరుగదా ! పండు రుచిచూడందీ తారీఫు చెయ్యరు కద. స్త్రీని అనుభవించి మెంచాలి. సుఖాలు అనుభవవేద్యాలుగాని వర్ణింపవీలైనవి కావు.

అక్కా : సత్యభామని నేను తగులుకుంటే, ఇంట్లో యిల్లాల్ని యెవరికి వప్పచెప్పను.

కొండు : తమ యిల్లాలు సాక్షాత్తూ రుక్మిణీదేవిలాగు కీర్తిప్రతిష్టలు సంపాదించివున్నారు. జ్ఞాపకం తెచ్చారు, వారి నోములకి నా పౌరోహిత్యం మానివేశారు కదా.

అక్కా : మీరు కాలం అంతా లౌక్యంలో వెళ్ళబుచ్చుతున్నారు. చిన్ననాడు చదువుకున్న ముక్కలు జ్ఞాపకం వున్నాయో లేవో ?

కొండు : దాని ముండామోసిపోయెను. నిలుచున్న పట్లాన యజ్ఞాదిక్రతువులు చేయించమంటే చేయించివేస్తానుకదా, నోములు నాచేతకాదూ ?

అక్కా : తమరే సెలవిచ్చారుకదా, కంసాల్లు బ్రాహ్మణులకంటె అధికులని ! అంచేతనే వీరసభాచార్యులు మా యిళ్ళల్లో పౌరోహిత్యం చేస్తున్నాడు.

కొండు: తమకి యిదో మేహనత్తుకాదుకాని మంజువాణి దగ్గరనుంచి చిన్నపని తీసుకువచ్చాను. చిత్తగించారా (పంచకొంగునకట్టి బొడ్డుదగ్గిర ముడిచిన బంగారపు కమర్ పటా మొలతాడుతీసి) యిది చెరిపి బంగారం గోవాతాడు చేయించమంది.

అక్కా: (పరిశీలించి ఆత్మగతంగా) ఆహా! యిది మాతండ్రి పంతులు తల్లికి తయారుచేస్నిది. ఇంత పనివాడితనం వున్న యీ పాలెలు చితకగొట్టుటకు చేతులు యెలావస్తాయి; ఇది పంతులు యింటివద్ద పోయినదని కలవిలపడి వూరుకున్నారు. కానియ్యి! ఇది పంతులు భార్యాకు యిచ్చివేస్తాను. (ప్రకాశం) యెంతట్లో కావాలి?

కొండు: ఎంతవేగం వీలైతే అంతవేగం కావాలి.

అక్కా: సరే! (మొలతాడు పెట్టెలోపెట్టి తాళంవేసి) మీ కుర్రవాడు వచ్చినట్టుంది, చదు వెలాగుంది?

కొండు: ఈసరికి బాగావుంది. ఇప్పుడు మెటికిలేషను పరీక్షకు కడతాడు. ఇరవై రూపాయీలు కావాలి. తమవంటివారి సహాయం వుంటేగాని గట్టుదాటను.

అక్కా: (ఇరవయి రూపాయీలు పెట్టెలోనుంచి తీసియిచ్చి) గుప్తదానం మంచిది. ఎవరితో చెప్పకండి.

కొండు: (అక్కాభత్తుడి చెవిలో) చూశారూ మంజువాణి, డబ్బు లక్ష్యంగాని, డబ్బు జాగ్రత్తగాని వున్నమనిషి కాదు. బంగారం కరగడంలో కొంచంకొంచం చెయ్యి తడిచేసుకోవచ్చును. మావాడి వివాహం వొకటి తటస్థించింది. డబ్బుకి వ్యాపకపడుతున్నాను.

అక్కా : అలాగే కానియ్యండి. తూనిక మీరు శెలవిచ్చినట్టు అందాదుగా చూసుకుందాం. ఈ సరకు యిలాగేవుంచి నాదగ్గిర బంగారం పెట్టి జమిలిగోవా తాడు తయారుచేస్తాను. కాని! మీ కుఱ్ఱవాడు, భూమి గుండ్రంగా వుండునని, రామాయణం అబద్ధమని అంటాడుట. వెధవముండలకి పెళ్లి చెయ్యమంటాడుట. మీరు విన్నారా ?

కొండు : అది అంతా యింగ్లీషువాళ్ల మాటలు. అలా అంటే గాని పరీక్షలు ప్యేసు చెయ్యరు.

అక్కా : మీకొడుక్కి యింగ్లీషు చెప్పించి, మీ అన్న కొడుక్కి యెందుకు చెప్పించారుకారు ?

కొండు : ఒకడికి చెప్పించడమే కృత్యాద్యవస్థగావుంది. ఇద్దరికి చెప్పించడం నా తరమా ?

అక్కా : వెంకన్నకే యింగ్లీషు చెప్పించి, రామ్మూర్తికే కావ్యాలు యెందుకు చెప్పించారుకారు ?

కొండు : అక్కాభట్లుగారు ! అన్నీ యక్షప్రశ్న లడుగుతారు. మనమా చేసేవాళ్ళం ? జాతకంలో యోగం వుండాలిగాని !

అక్కా : యోగం యెలావుంటే వుండనియ్యండి, కాని వెధవముండ నెవర్తినీ పెళ్లాడకుండా వివాహం ముందుచెయ్యండి.

(తెర)

పంచమ రంగము

[కొండుభట్లు యింటి పెరట్లో వెంపటిసాల. పొయిమీద నీళ్ళ కాగు. పొయ్యిలో నిప్పులేదు. నీరుకాయపంచ, అంగవస్త్రం ధరించి, కొండుభట్లు నీళ్ళకాగులోకి తన జుత్తు వదుల్తాడు. గావంచాలో తడి జుత్తు తుడుచుకుంటూ వుంటాడు.]

కొండుభట్లు: తలవెంట్రుకలకి శీతోష్ణాలు తెలియకుండా చేసిన భగవంతుడి ప్రజ్ఞ ఏమని పొగడనూ! లేకపోతే శీతకాలంలో తెల్లవారగట్లే చన్నీళ్ళలో ములగడానికి మః షా మానా!

(వీభూదిబురిక గూట్లోంచి తీసి బాలరామాయణం చదువుతూ నుదిటికీ, జబ్బలకీ, గుండెకీ రాసుకుంటాడు)

కూజంతం......రామ రామేతి... మధురం మధు రాక్షరం ఆరుహ్య కవితాశా ఆఆ...ఖాం వందేవా...ల్మీకి కోకిలం. యఃపిబన్ సతతం రామ...

చప్పుడౌతుంది. లేచాడు గాబోలు (గట్టిగా) చరి తామృత సాంగం। అతృప్తస్తం మునిం వందే ప్రాచేతస మకల్మషం। గోష్పదీకృత వారాసిం మశకీకృత రాక్షసం.

(రామ్మూర్తి ప్రవేశించును)

అబ్బీ మేష్టరు ల్లేచాడ్రా?

రామ్మూర్తి: మేష్టరుగారు యేటికి స్నానాని కెళ్లారు.

కొండు: యీచల్లో యేట్లో యలా స్తానం చాస్తాడ్రా. ఉద్దండ పిండంలా వున్నాడు.

రామ్మూర్తి: మీకంటే యెవరైనా నయం.

కొండు : తండ్రిం తప్పట్టకూడదు; తెలిసిందా. మాతృదేవో భవ, పితృదేవోభవ అని వేదం ఘోషిస్తూంది.

రామ్మూర్తి : రాత్రి యెక్కడికి కెళ్ళారు ?

కొండు : పెద్దల్ని పిన్నలు ప్రశ్నలడక్కూడదు. యాభై యేళ్లు దాటి. తుదకి నీకా నేను సమాధానం చెప్పడం! నా బతుకు అంతకొచ్చిందీ !

అంజనానందనం దేవం జానకీ శోకనాశనం।

కపీశ మక్షహంతారం వందే లంకాభయంకరం !

రామ్మూర్తి : ఆ శ్లోకాలు కట్టిబెట్టి నేంజెప్పే మాటలు వినండి.
"ప్రాప్తే షోడశవర్షాణి పుత్రం మిత్రవ దాచరేత్"
అన్నాడు.

కొండు : (చిన్న రాగిజారీ చేతపట్టుకొని నిలిచి) నా శాస్త్రంముక్కలు నామీదికే విసురుతున్నావ్ ! ఆ చెప్పే మాటేదో చెప్పు. ఇటుపైని నువ్ తండ్రివీ నేను కొడుకునీనీ !

రామ్మూర్తి : మీరు రాత్రి రామసాని పంచనో, పంతులుగారి పంచనో తిని పడుంటారని మా గురువుగారితో అమ్మ చెప్పేసరికి నావాళ్ళు నీరు విడిచిపోయింది. మీరు సాందాని కొంపకి వెళ్లడమైనా మానెయ్యాలి; నేను మీ యింట్లో అడుగు పెట్టడమైనా మానాలి.

కొండు : (నిర్ఘాంతపోయి) యేమంటున్నావ్ ?

రామ్మూర్తి : మీ ప్రవర్తన బాగుందికాదు.

కొండు : మతిపోయి మాట్లాడుతున్నావా యేమిటి ? బ్రాందీ తాగలేదుకద ?

రామ్మూర్తి: అదొక్కటే తకువాయుండిపోయింది. మీారు సానియింటికి వెళ్లడం నాకు యిష్టంలేదు.

కొండు: గుడ్డొచ్చి పిల్లని వెక్కిరించిందని ... నీ యిష్టం యెవరిక్కావాలి. ముండయేకపుసంత! యే దొమ్మరి గుడిసెలూ దూరకపోతే, యే అకార్యకర్ణాలు చెయ్యక పోతే నీకు బోలిడేసి డబ్బుపోసి చదువెలా చెప్పిస్తున్నాననుకొన్నావు?

రామ్మూర్తి: సానికొంపలు తిరిగి తెచ్చే డబ్బుపెట్టి నాకు చదువు చెప్పించక్కరలేదు!

కొండు: అయితే మున్సబీదాకా చదువుకోవూ? నీయఃధాన్న యిదివరకల్లా బోస్నిడబ్బ తా బూడిదలోపోసిన పన్నీ రే? ఇదిఃరకు తిన్నదిమాత్రం దుష్టడబ్బు కాదా యేమిటి? అది ముందు వెళ్ళగక్క తరువా తీ శ్రీరంగనీతులు చెప్పు.

రామ్మూర్తి: మీారు మన యింటిపరువు తీసేస్తున్నారు.

కొండు: ఓరీ! నీ పరువుకు తండ్రినయినాను కాను. రాముడు దేవుడు కాడని, వెధవముండల్ని పెళ్లి చేసుకొమ్మనే కిరస్తానపు వెధవలకు సానింటికి వెళ్ళితే తప్పొచ్చిందీ? నీ పెళ్ళికూడా సమీపించింది. కిరస్తానంలో కలిసిపోవాలనుంటే యీాలోగానే కలిసిపో! నీ మేనమామ కూతురు కొంపెందుకు తీస్తావు!

రామ్మూర్తి: నేను కిరస్తానంలో యెంతమాత్రం కలియను.

కొండు: ఈ తండ్రిమీాద తిరుగుబాటంతా యేమిటి?

రామ్మూర్తి: నేను బ్రహ్మసమాజంలో కలిశాను.

కొండు: బ్రహ్మసమాజం యేమిటి? విష్ణుమతం, శివమతం అని సృష్ట్యాదినుంచి విన్నాంగాని బ్రహ్మకి పూజెక్కడేడిసింది? పోనియ్యి, యే సమాజమైనా యెవణ్ణో మన దేవుణ్ణే పట్టుకుని కిరస్తానంలో కలియకుండావుంటే చాలు.

రామ్మూర్తి: కిరస్తానమతం అసత్యమతం. దాన్లో బుద్ధిమంతు డెవడూ కలియడు.

కొండు: అదిగో! ఆమాత్రం మంచిమాటన్నావంటే నాకు పరమానందం. (కౌగలించుకొని) మున్సబీ పరీక్షకోసం తెల్లవాళ్ళ చదువు చదువుగాని, శ్వేతముఖులు కల్పించి మన మతం చెడగొట్టాలని వ్రాసిన సంగతులు ఒకటయ్నా నమ్మవద్దు. ఇవిగో యిరవై రూపాయీలు తెచ్చాను. ఇవి కట్టి మెటికలేషను పరీక్షకు వెళ్ళు.

రామ్మూర్తి: (రూపాయిలు పుచ్చుకుని) సానింటికి వెళ్ళడం మానేస్తే బాగుండును.

కొండు: మరో పరమార్థంమాట మనస్సులో వుంచుకోవాలి. విన్నావా? జాజిమొక్కకి పేడ వగైరా అసుద్ధపదార్థములు వేసే మొక్క పెరిగి పరిమళభరితములగు పుష్పాలు పూస్తుంది. చెట్టుకి పేడవేశామని పుష్పాల కేమయినా అపవిత్రత వచ్చిందా? అవి దేవుడి నెత్తిమీద పెడతాం అటువలెనే యేమాయోపాయంచేతనైనా ద్రవ్యం సంపాదించి పెద్ద అవస్తలోనికి వచ్చింతరువాత వుచితంగా ధర్మంచేస్తే పాపాలన్నీ దహించుకుపోతాయి. నీ పెళ్లి అయిన తరువాత శివపంచాక్షరీ మంత్ర వుపదేశం చేస్తాను.

దాంతో విద్యా, ఐశ్వర్యము, ముక్తి కూడా లభిస్తాయి; పాపాలు ఎగిరిపోతాయి.

రామ్మూర్తి: [ఆత్మగతంగా] కాష్టవాదంవల్ల కార్యంలేదు; ఎంతయ్యా పెద్దవాడు. తండ్రిగదా ! [ప్రకాశం] అలాగే!

(తెర)

కొండుభట్టీయము

ద్వితీయాంకము

ప్రథమరంగము

[కొండుభట్లు యింటి అరుగుమీద చాప పరుచుకొని వెంకన్న కూర్చుని చుట్ట చేతితో పట్టుకొనును]

వెంకన్న : రాముడు చుట్ట మా ఠీవిగా కాలుస్తాడు. ముక్కులోంచి పొగ తెప్పిస్తాడు. ఆ విద్య పట్టుపడిందికాదు. (అగ్గిపుల్ల వెలిగించి చుట్ట ముట్టించుచుండగా తలుపు తియ్యబడును. చటుక్కున చుట్ట, అగ్గిపుల్ల పారవేసి తటాలున ముసుగెత్తి పడుకొనును.)

పార్వతి : (ప్రవేశించి గుమ్మమువద్ద నిలువబడి : మెల్లగా) "వెంకడూ! వెంకడూ!" (వెంకన్న మారుపలకక నిద్రించినట్లు నటించును. పార్వతమ్మ అరికాలు గోకి తిరిగి నిమ్మళముగా, "వెంకడూ! వెంకడూ!" అని పిలుచును)

వెంక : (కాలు ముడుచుకొని) నిద్రపోతున్నానే.

పార్వతి : దొంగనిద్రపోతున్నావు! నువ్వు చుట్టకాల్చడం సొంపు చూడలేదనుకున్నావా యేమిటి ?

వెంక : చూశావూ ?

పార్వతి : చూశాను.

వెంక : బాబుతో చెబుతానంచావా యేమిషి ? కాల్చడం మానేస్తాన్లే.

పార్వతి : నే చెప్పినమాట వింటే చెప్పనుగదా, చుట్టలు కొండానికి రూపాయలుకూడా యిస్తాను.

వెంక: చుట్టల శిఘాగో శెనుగాని, పదిరూపాయిలంటూ యిచ్చావంటే పొడుం దుకాణం పెట్టుకుంఛాను.

పార్వతి: చెప్పినట్టు వింటే, పదికాదు, యిరవైరూపాయిలు యిస్తాను .... యిప్పుడె యిమ్మంటావా యేమిటి?

వెంక: ఇచ్చావంటె నీకన్న పుణ్యాత్మురాలుండా?

పార్వతి: అయితే లోపలికి రా...... (అని గదిలోనికి వెళ్లును)

వెంకన్న: (సావిడిలోనికి వచ్చి నిలుచుని పొడుంపీల్చి) పార్వతి బహు దొడ్డమనిషి.....బాబుకంటె నయం. నేను పొడుంకొట్టు పెట్టానంటె రఘులు కొట్టుమీద పక్క దమ్మిడీ పొడుం చెల్లదు.

పార్వతి: (ఒక చేతితో విస్తరంటులో అట్లున్నూ, రెండవ చేతితో రూపాయిలున్నూ పట్టుకువచ్చి అట్లు కిందవుంచి) అట్లు తిను.

వెంకన్న: కాళ్ళూ చేతులు కడుక్కొని తడిగావంచా కట్టుకుని తింఛాను.

పార్వతి: (తనలో) శెట్టి వెధవ. (పైకి) మా బాబు కాళ్లు కడుక్కోందీ వీధిలోంచి వొచ్చిన బట్టతో తింటాడుగాని, నీకు అంతకన్న ఆచారం బలువయిపోయిందీ? తిన్నగా తిను.

వెంకన్న: కాళ్ళూ చేతులు కడుక్కోవద్దంఛావా యేమిషి.

పార్వతి: కాళ్లు కడుక్కుంటె చప్పుడవుతుంది.

వెంకన్న: చప్పుడవుతే యేమిషి?

పార్వతి: (తనలో) ముద్దు వెధవ! (పైకి) అంతా లేస్తారు.

వెంకన్న: (గట్టిగా) ఓ! హో! దొంగతనంగా తెచ్చావు?

పార్వతి : నిమ్మళంగా మాట్లాడు. చెప్పినట్టు వినకపోతే రూపాయి లివ్వను.

వెంకన్న : అనాచారంగా తింటె యిస్తానంటావా? (తినును)

పార్వతి : పదిరూపాయిలు యిస్తే యేం చేస్తావు?

వెంకన్న : పొగాకుకొని పొడుంకొట్టు పెడతాను. నేను పొడుంకొట్టు పెట్టానంటే మరి, వాడి కొట్టు పడిపోతుంది.

పార్వతి : గట్టిగా మాట్లాడకు.

వెంకన్న : నా పొడుం యెంతబాగావుంటుందనుకున్నావేమిషి! చిన్నపట్టు పీల్చిచూడు (అని యెడమ చేతితో మొలనున్న పొడుం కాయను చూపించును.)

పార్వతి : (ముక్కుమీద వేలుంచి)ఆడవాళ్లు పొడుం పీలుస్తారుటా? (పొడుంకాయ మొలలోంచితీసి రూపాయిలు మొలలో ముడుచును. అలా చేయుటలో తన శరీరము వెంకన్న పార్శ్వమునకు తగిలించును.)

వెంకన్న : (తనలో) యిదేమిషోయి! మీదపడుతున్నాది!

పార్వతి : (అట్టుముక్క తాను కొంకి వెంకన్న నోటి కందించును.)

వెంకన్న : యిదేమిటె? యెంగిలి తినమంచావా యేమిషి!

పార్వతి : నే చెప్పినట్టూ వింటానన్నావే (అని నోటిలో కుక్కును.)

వెంకన్న : (అయిష్టముతో మింగుతూ) యెంగిలి తినడానికి పది రూపాయిలు యిచ్చావనంషావు!

పార్వతి : యింకా వుంది.

వెంకన్న : యేమిటుంది?

పార్వతి : యిదిగో (అని కౌగలించుకొనును.)

వెంకన్న : వెధవముండా! (అని విదిలించివేయును. పార్వతి పేలబడును. వెంకన్న పైకి పారిపోయి అరుగుమీద ముసుగు పెట్టుకుని పడుకొనును.) [తనలో] చచ్చానురోయి! యిదేమి టీరంకుముండకి యీ కాలం...రామ! రామ!

పార్వతి : (చీపురుకట్ట తెచ్చి) గాడిదకొడకా! (అని కొట్టును.)

[తెర]

ద్వితీయరంగము

[అక్కాబత్తుడి యిల్లు]

వెంకన్న : అక్కాబత్తుడూ - అక్కాబత్తుడూ (అని తలుపు కొట్టును.)

అక్కా : యెవరది?

వెంకన్న : వెంకన్న.

అక్కా : (తలుపుతీసి పైకివచ్చి) యేమిటి వెంకన్న?

వెంకన్న : కొంపమునిగింది!

అక్కా : మునగడానికి నీకు కొంపవుంటేనా? మీ చినబాబు గారి కొంప మునిగినట్టాయిన, శుభవార్త చెప్పూ.

వెంకన్న : కొంపమునిగింది.

అక్కా : యెందు కాతొందర? నింపాదిగా చెప్పూ...దొంగ లొచ్చారా? యిల్లంటుకుందా? యేనయ్యూ సంతోషమే!

వెంకన్న : చెప్పనా?

అక్కా : (అరుగుమీద కూచుని) చెప్పూ.

వెంకన్న : నేను చెప్పను.

అక్కా : చెప్పకపోతే యింట్లోకి పోయి వెచ్చగా పడుకుంటాను.
(లేచి తలుపువైపు పోవును.)

వెంకన్న : (అక్కాబత్తుడి దుప్పటి భట్టుకులాగి) నేను చెప్పుతాను. చెప్పుతాను.

అక్కా : (తిరిగి కూర్చుని) అయితే చెప్పండి!

వెంకన్న : యెవరితో చెప్పకుగద ?

అక్కా : యేమిటా మహారహస్యం !

వెంకన్న : చెప్పకుగద ? యిదిగో ! పార్వతి రాత్రి పడుకుంటే మెల్లిగా లేపి మయిలబట్టతో అట్లు తినమంది

అక్కా : యిదా రహస్యం; మైలబట్టతో యెందుకు తిన్నావు ?

వెంకన్న : (తల గోక్కుంటూ) పొడుంకొట్టు పెట్టుకోవడానికి పదిరూపాయీలు యిస్తానంది.

అక్కా : మరేమి ! నీ రొట్టి నేతిలో పడ్డది.

వెంక : నెయ్యి లేదు; వొట్టి రొట్టెలే పెట్టింది.

అక్కా : యిదేనా కొంప మునగడం ?

వెంక : తను కొరికిన యెంగిలి రొట్టెముక్క తినమన్నది.

అక్కా : (నవ్వి) తిన్నావ ?

వెంక : తిన్నాను.

అక్కా : (నవ్వ పట్టలేక మిక్కిలిగా నవ్వుతూ) రూపాయిలిచ్చిందా?

వెంక : యిచ్చింది...యిచ్చీ...యిచ్చీ...

అక్కా : యిచ్చి యేం చేసింది ?

వెంక : మీాదపడి కాగలించుకుంది. "వెధవముండా !" అని తోసేసి అరుగుమీాద వచ్చిపడుకున్నాను. ఆయింతాచీపురు గట్ట పట్టుకువచ్చి వీపు పెట్లగొట్టింది. దాంతో మీాదగ్గరకు పారిపోవచ్చినాను.

అక్కా : (నవ్వు పట్టలేక దొర్లును)

వెంక : యెందుకు నవ్వుతా రేమిషి ?

అక్కా : నవ్వక యేడవమన్నావ యేమిషి ?

వెంక : నేనుకూడా నవ్వనా ?

అక్కా : అడిగి నవ్వుతారా యేమిటి ? నవ్వు ?

వెంక : (నవ్వును)

అక్కా : అయితే యిప్పుడు యేంచేస్తావు ?

వెంక : యేం చెయ్యమంటారు ?

అక్కా : తిన్నగా వెళ్ళి అరుగుమీాద పడుకో !

వెంక : చీపురుకట్ట ముతకది.

అక్కా : నిష్కారణం దెబ్బలుతిండం యెందుకు? పార్వతి చెప్పినట్టు చెయ్యి !

వెంక : వెధవతో సంగమం చెయ్యమంటావయ్యా !

అక్కా : నీ పింతండ్రికంటె నువ్వు గొప్పవాడివా యేమిటి ? ఆయన యెన్నో పాడుదేవాలయాలు ప్రతిష్ట చేశాడు.

వెంక : మాతండ్రి మహాయోగ్యుడు. అయ్యపేరు చెడగొట్టుతానా ?

అక్కా : హాస్యాని కన్నాను. బహుధర్మంగా ప్రవర్తించావు. నిన్ను చూచి మీ చినబాబు బుద్ధి తెచ్చుకోవాలి. నీవు వేలలో యెన్నికైన మనిషివి. గాని రేపటినుంచీ యెలా కాలక్షేపం చేస్తావు?

వెంక : మధోకరం.

అక్కా : నేస్తం! నేను వుండగా నీకా అవస్థ రానిస్తానా? ఆ పదిరూపాయలు యేంచేస్తావు?

వెంక : పార్వతికి పంపించేస్తాను.

అక్కా : నేను యెంతమనువుపడితే అంతమనువు పెట్టుతాను. పొదుంకొట్టుపెట్టి, నీ కాలక్షేపము పోగా మనకి లాభం కూడా వస్తుంది.

[తెర]

తృతీయరంగము

[రామ్మూర్తి; చేతులు తాడుతో కట్టబడి పార్వతమ్మ ప్రవేశించును.]

రామ్మూర్తి : యిదేమిటె పార్వతి?

పార్వతి : (కంట నీరొలుకుతూ వూరకుండును)

రామ : (దగ్గరచేరి కూర్చుని) యే దుర్మార్గులు కట్టారు నీ చేతులు?

పార్వతి : (మాట్లాడదు)

రామ: (వెంట్రుకలు సవరించి ముద్దుపెట్టుకొని చేతుల కట్లు విప్పి) యెవరు నీకీ అవస్థకి కారణభూతులు?

పార్వతి: వెంకడు!

రామ: వెధవ యెముకలు విరగదంతాను.

[తెర]

చతుర్ధరంగము

[పొడుం దుకాణం]

వెంకన్న: (పొడుంచేస్తూ ప్రవేశించును)

రామ్మూర్తి: యెదుకురా వెంకా చేతులు కట్టావు?

వెంక: యెప్పుడొచ్చావు రాముడూ? పరీక్ష ప్యాసయిందిరా?

రామ: దున్నపోతా! అడిగిన మాటకు జవాబు చెప్పవేమి?

వెంక: (పొడుంకర్ర పడవేసి నిర్ఘాంతపోయి చూచును) యెందుకురా రాముడూ యీ కోపం?

రామ: పార్వతి చేతులు కట్టినందుకు యిదిగో, పూనితీసి వో లెంపకాయ (కొట్టును.)

వెంక: (బుగ్గ తడుముకుంటూ) యెవర్రా కట్టారు పార్వతి చేతులు!

రామ: నువ్వు కట్టావని చెప్పింది!

వెంక: నేను కట్టానని చెప్పిందా వెధవముండ!

రామ: వెధవముండని దాన్ని తూల్నాడితే మరో లెంపకాయ తీస్తాను.

వెంక : వెధవముండ కాకుంటే పునిస్త్రీముండనమంఛావురా! యీ మాట మాటలు లెంపకాయ తీస్తే ఆ ముండ విరిచేస్తాను. విన్నావ...ఒక దెబ్బకి మా రాముడివి కదా అని వూరు కున్నాను.

రామ : (పస్తాయించి) అయితే నువ్వు కట్టకపోతే దాని చేతు లెవరు కట్టారు?

వెంక : అదేమో నాకేం తెల్సును. నెలరోజులాయి నేను యింటికే వెళ్ళలేదు.

రామ : (కూర్చుని ఆశ్చర్యముతో) యెంచేతరా? అబద్ధమాడిందా? అబద్ధమాడివుండదు......నే వినడం తప్పు కావచ్చును ...యెంచేతిరా నెలరోజులాయి ఇంటికి వెళ్ల లేదు?

వెంక : యెంచేతినంటే...చెప్పకుమా! పొడుంకొట్టు పెట్టు కున్నాను.

రామ : మా నాన్న గెంటేశాడా యేమిటి?

వెంక : మీ నాన్న నెలరోజులాయి వూళ్లో లేడు.

రామ : నీమా నాన్న నువ్వు బతకాలని బుద్ధిపుట్టిందా యేమిటి?

వెంక : అవున్నా! పొడుం మాబాగా తయారుచేస్తాను. మీతట్టు పొడుం యిలా వుంటుందిరా? ఒక పట్టు పీల్చు!

రామ : (పీల్చి) మామజాగా వుందిరా. యేంవేస్తా వేమిటి?

వెంక : యేం వేస్తానా? మరో బాపిక్క వేస్తాను...ఘుమఘుమ లాడుతుంది. ఒక పెద్ద పొట్లాం పుచ్చుకో.. నీకు యెప్పుడు కావలిస్తే అప్పుడో పొట్లాం యిస్తాన్నా.

రామ: వెంకన్నా! నువ్వు మంచివాడివిరా.

వెంక: నేను మంచివాణ్ణిరా?

రామ: అవును.

వెంక: మరి నన్నెందుకు కొట్టావు?

రామ: బుద్ధి తక్కువచేత!

వెంక: మరెప్పుడూ కొట్టవుగద?

రామ: కొట్టను!

వెంక: రాముడు! నువ్వు మునసబు పనిచేస్తూవుంటే నేను వచ్చి, "వోరే రాముడూ!" అని పిలుస్తాను. కోప్పడవు గద?

రామ: కోప్పడను...యింటికి వెళ్లిపోయిరా!

వెంక: అమ్మా...నేను రాన్రా.

రామ: యిన్నాళ్ళు అన్నదమ్ముల్లా వుండి...యిప్పుడు వేరుంటావురా?

వెంక: చీపురుగట్ట......(అని వీపు తడుముకొనును.)

రామ: నీ కేం ప్రాలుబ్ధం. చీపురుగట్టతో స్వయం యిల్లుతుడుచుకోవడం...వంట చేసుకోవడం; నాకే మనస్కరించ లేదు.

వెంక: వోరే రాముడూ! వంట ఓ ఎంత సొగసుగా చేస్తానూ!... చినబాబు దేశాంతరం వెళ్లితే నేనేగద వండుతాను. ఈ రాత్రి పుల్లిపాయల పులుసుచేస్తాను, వస్తావూ?

రామ: యెందుకు శ్రమపడతావు. నా మాట విని యింటికి వెళ్లిపోయిరా.

వెంక: యెంత డబ్బొస్తూండంటావంటె...రెయిలు వచ్చినప్పుడల్లా అక్కడబత్తుడు పొట్లాలు పంపిస్తాను. ఒక రూపాయి పొట్లాలు చెల్లుతాయి. నా పొడుం వూరు వూళ్లవాళ్లు కొనుక్కుపోతారు. వర్షులు కొట్టు యెత్తేశాడు. ఒక రహస్యం విన్నావా?

రామ: రహస్యం యేమిట్రో!

వెంక: పొడుం షడక్షరని ఒక మహామంత్రం వుంది. కంసాలి గురువు వీరనాభాచార్యులు దగ్గిర ఉపదేశమయి పునశ్చరణ చేశాను......శిద్ధయింది.

రామ: నాకు చెపుతావురా ఆ మంత్రం?

వెంక: చెప్పుతే తలపేలిపోతుందిష.........గురువు చెప్పాడ్రా.

రామ: మంత్రా లబద్ధం. శ్రమపడి పునశ్చరణ చెయ్యకు.

వెంక: అదొక్కటేరా నీ దగ్గర దౌర్భాగ్యపుగుణం.........తెల్లవాడి మాట నమ్మేసి మన గ్రంథాలన్నీ అబద్ధం అంటావు.........నాకుదాఖలాయిస్తేనే స్వప్నంలోమంత్ర దేవత నానాభర్ణభూషితురాలవుకుంటున్నా బంగారపు పొడుంకర్రతో వీపుమీద వేసింది. దాంతో తెలివొచ్చింది. మరి ఆవేళ నిద్రపోలేదు. నిద్రపోతే ఫలం పోతుందిష.

రామ: పూర్ ఫూల్!

పంచమ రంగము

[అక్కాబత్తుడు, వెంకన్న ప్రవేశించుట]

అక్కాబత్తుడు: యేమిటి కబుర్లు?

వెంకన్న: మా రాముడు పరీక్ష ప్యేసు అయినాడు. ఈవేళే పట్నంనుంచి వచ్చి వో లెంపకాయ తీశాడు.

అక్కా: యెందు కేమిటి?

వెంక: పార్వతిచేతులు యవడో కట్టాడుష.

అక్కా: యెవడో కట్టలేదు. వీధిగడపదగ్గిర నిలుచుని తోవంట పొయ్యేవాళ్లని చూస్తూవుంటే, మీ మేనత్తతో ఖాయిదా పెట్టమని నే చెప్పాను. అంచేత చేతులు కట్టింది.

వెంక: మా మేనత్త కడితే రాముడు నన్నెందుకు కొట్టేడు?

అక్కా: నీ సత్యకాలము చూసి. రామమూర్తికి గూబ కదలేశావుకావు?

వెంక: రాముణ్ణి కొడతానా! వాడికి మునసబీ అయితే "వొరే రాముడూ" అని పిలుస్తాను. వాడికి పెళ్లిచేస్తాను.

అక్కా: నువ్వే చేసావూ?

వెంక: (పొడుం పీల్చి) ఆ! నేనే మా చిన్నాన్న వచ్చి నన్ను కాగలి చుకు యెత్తి యింటికి తీసుకుపోయినాడు. ఇవాళ నుంచి మా యింట్లోనే భోజనం. ష్టాంపు సంతకంచేసి వెయ్యిరూపాయీలు తెచ్చి మా మామ కిచ్చాను.

అక్కా: యంత బుద్ధితక్కువపని చేశావు. నాతో చెప్పందీ యెందుకు సంతకం చేశావు.

వెంక : రాముడికి పెళ్లి చెయ్యవొద్దంటారా యేమిటి?

అక్కా : యంత పనిచేశావు! (ఆత్మగతం) దీని కేమిటి ప్రతీకారం? (ప్రకాశముగా) రెయిలుకి వేళయింది, పొట్లాలు పంపించు.

[తెర]

షష్ఠమ రంగము

(రెయిలు స్టేషను. రెయిలు వచ్చును. ఫస్టుక్లాసుబండీలో, జరీటోపీ కిన్‌కాఫ్ ఫాయిదామా మొదలయిన పోషక్ వేసుకుని త్రివిక్రమరావు పంతులు కిటికీలోనుంచి తొంగిచూచి "అర్లీఖాన్! అర్లీఖాన్!" అని నౌకర్ను పిలుచును. కొండుభట్టు ప్రవేశించును.)

కొండు : యే తాలూకావారు వీరు! యే తాలూకా రాజావారు వీరు! (అని దగ్గిరనున్నవార్ని అడుగును.)

దగ్గిరవున్నవారు : మాకు తెలియదు.

కొండు : (త్రివిక్రమరావు పంతులుగారి దగ్గిరకు వెళ్లి) ప్రభువువారు జాజినగరం జమీందారువారనుకుంటాను.

త్రివిక్రమరావు : అలాగే నన్నుచూసి అంతా అనుకుంటారు. మేము తుమ్మలపాలెం మొఖాసాదార్లం. మాకు భూముల వల్ల పదహారువేల్దాకా వస్తాయి.

కొండు : "నావిష్ణుః పృథ్వీపతిః" అన్నాడు. భూస్వాములు కాకపోతే రాజవర్చస్సు యెలావస్తుంది. తమ నాయనగార్ని మా బాగా యెరుగుదుము. నాయందు వారికి చాలా దయ. పిల్లజమీందార్లున్ను, అఖండ అన్నప్రదాతలున్ను

ప్రభువువారు యిక్కడ దిగుతారా? పైకి విజయంచేస్తారా? యిక్కడ దిగేట్టయితే మాయిల్లు చాలా విశాలంగా వుంటుంది. యేవిధమయిన యిబ్బందిన్నీ వుండదు. యీ గ్రామం గొప్పక్షేత్రం! పాండవ ప్రతిష్ట; కోదండరామ స్వామివారు స్వయం వ్యక్తం.

త్రివిక్రమ: మేము విలాసార్థం దేశం చూదామని విజయం చేస్తున్నాం. మీ గ్రామంలో చోద్యాలేమయినా వుంటే రెండు పూటలు గడుప అభిప్రాయం కద్దు.

కొండు: చోద్యం అంటే పాతకోటకద్దు; సీతగుద్దకద్దు; స్వామివారి ఉద్యానవనముకద్దు; అందులో మంటపము దేవనిర్మాణం. దేవాలయం నౌఖరీచేసేవారు యాభయిళ్ల భోగం వాళ్లు వున్నారు మంచివిద్యావంతులు, రూపవంతులున్నూ!

త్రివిక్రమ: అయితే యిక్కడ దిగుతాం.

కొండు: యేమర్రా ఓయి కళాసులూ!

త్రివిక్రము: సాయిబు వున్నాడు. మీరు శ్రమపడకండి!

కొండు: పరాయిల పనా యేమిటి? తమపనికి నా కభ్యంతిరం లేదు!

అల్లీఖాను: (ప్రవేశించి) నీకీ పైకీ చలో జీ.

కొండు: నేను సామాను అందిస్తాను నువ్వు బహార్రఖో.

అల్లీ: నాకి బాత్ నకోజీ. నీకి సామాన్ మత్ పకడో.

కొండు: అమ్మకి తక్లీఫ్ నహీ (అం అటూయిటూ సామాను తీస్తూ సీనా, గళాసులను తన్నివేసును.)

అల్లీ: అరె బంచూత్ కామ్ కియా.

కొండు: అపకాధం, అపరాధం.

త్రివిక్రమ: అవి మనవి కావండి! యెవడో దారవాదిలి వెళ్లి పోయినాడు. (అని పూసుకొమ్మని సాయిబుతో సౌజ్ఞ చేయును)

కొండు: నేను పరాయివాణ్ణి కాను! శాక్తేయుణ్ణి, వామాచారతత్పరుణ్ణిన్ని. నాదిగ్గర ప్రభువువారు అనుమరవుంచవద్దు. రండి! ప్రభువువారు దయచేయండి! సామాను వెనుకనుండి తీసుకువస్తారు.

(టిక్కెట్టు కలక్టరు ప్రవేశించి కొండుభట్లు చెయ్యి పట్టుకు లాగి)

టిక్కెట్టు కలెక్టరు: ఫస్టుక్లాసు బండిలోంచి దిగుతూవుండగా నేను కళ్లాం చూశాను.

కొండు: అది యెవర్నిచూసి నేననుకున్నావో! వాండ్ల మీద చెయివెయ్యకు ప్రాయశ్చిత్తం చేసుకోవాలి. నీమీద డామేజీదావా తెస్తాను. (కొండుభట్లు త్రివిక్రమరావుగారివేపు తిరిగి) చిత్తగించరా ప్రభువ్వారు. ఈ మూర్ఖుడికి యింగ్లీషున నాలుగు చీవాట్లు రానియ్యండి. శ్రోత్రియుణ్ణైన బ్రాహ్మణ్ణి అమాంతంగా ముట్టుగుంటాడు! తల పగిలిపోతుంది.

టికెట్టుక: ఈ కబురెందుకు పదండి స్టేషనుమేష్టరుదగ్గిరికి.

కొండు: పద, నాకేం భయమనుకున్నావ యేమిటి? (త్రివిక్రమరావుపంతులుతో) యిప్పుడే వస్తాను. తాము వొకక్షణమాత్రం ప్రభువువారు కుర్చీమీద కూచోండి.

(రంగనాయకులుశెట్టి తొందరగా ప్రవేశించి కొండుభట్లు చెవిలో యేమో చెప్పును. కొండుభట్లు ఆందోళనపడును. ఇద్దరూ ప్రత్యేకము మాట్లాడడముకు ఒక ప్రక్కకు వెళ్ళిపోవును.)

టికెట్టుక : యెక్కడికి వెళ్లుతావు. స్టేషన్ మేష్టరుదగ్గిరకి రా!

శెట్టి : ఏమిటీ అల్లరి ?

కొండు : నేను ఫష్టుక్లాసులో కూచున్నానని ప్రాణం పుచ్చుగుంటున్నాడు.

శెట్టి : యెళ్లు! బాపనోళ్ళమీదే నీ ఝూంకారమంతాను. యిందా! సుట్టముక్కలకి (అని ఒక అణా చేతిలో పెట్టును.)

కొండు : కొంప మునిగింది! హటాత్తుగా చచ్చింది ముండ! యింతవేగం చస్తుందని నే నెరుగను. లేకుంటే వూరుదాటుదునా ? అయితే మంజువాణిని యెవరయినా ఆదుకున్నారా? ఆమెకు యెవరు భరాసా యిస్తున్నారు......నువ్వు వెళ్ళావుకావు.

శెట్టి : అంతా రత్నాంగే... మరెవరు ? నేను వెళితే కజ్జి పట్టుకు వెంటతరుముతుంది.

కొండు : అయితే మన కేం చెయిజిక్కదు కాబోలు.

శెట్టి : సిక్కకేం ! మీరు బేగెళ్ళి సులువుచెయ్యండి.

కొండు : యేం సులువు చెయ్యడం ? బుద్ధిమాల్ని వెధవని, నాలుగురాళ్ళకి ఆశపడి రామసాని అంత జబ్బుగా వున్నప్పుడు వూరు విడిచి వెళ్ళేను.

శెట్టి : బుద్ధితక్కువకు లెంపలాయించుకొని బేగెళ్ళి కథ యెలా వుందో కనిపెట్టండి.

కొండు : సరేగాని ప్రొద్దుపోతూంది. నువ్వు ముందు వెళ్ళి పెరటిగుమ్మం దగ్గిర వుండు. నే నిప్పుడే ఆ బోడిపంతులుని బసకు దిగబెట్టివచ్చి కలుసుకుంటాను ... (త్రివిక్రమరావు

వద్దకు వెళ్ళి) ప్రభువువారు దయ చెయ్యాలి. ... ... యేదిరా గుఱ్ఱబ్బండీ. తీసుకురా జట్కా! ప్రభువ్వారి హోదాకి తగినది కాదుకాని, కుచేలుడింటికి శ్రీకృష్ణ మూర్తివారు విజయంజేసినట్టు అనుగ్రహించాలి!... ... సాయిబూ! మాబసకి పోనియ్యి, యీ సామాను పట్టించు కుని నౌకర్లతోకూడా నేను వస్తాను.

వెంకటస్వామి: నా గాజుసామానుకు వేరేబండీ కావాలి.

కొండు: ఈ బండీ నీకు.

అచ్చన్న: నా లాంతరుకీ కొవ్వొత్తులకీ వేరేబండీ కావాలి.

కొండు: ఈ బండీ నీకు.

అల్లీఖాను: పంతులుగారి హుక్కాకీ, లేహం డబ్బాకీ వేరే బండీ కావాలి.

కొండు: ఈ బండీ నీకు.

అల్లీఖాను: పంతులుగారి పోషక్కు వేరేబండీ కావాలి.

కొండు: ఈ బండీ నీకు.

బుచ్చన్న: వంటసామానుకి ఒకబండి కావాలి.

పాపన్న: ప్రత్యేకం నా కొకబండీ మామూలు.

కొండు: మరి లేవు; పొండి!

పాపన్న: స్నేహితుణ్ణి, ఆశ్రితుణ్ణి.

కొండు: మరిలేవు బళ్ళు; ఒక్కొక్కరే వోబండీ యెక్కి వాళ్ళు వుడాయించారు.

బుచ్చన్న: అయితే యివాళ పంతులుగారు పస్తుపడుకోవాలి.

కొండు: నడిచి వెళ్ళిపోదాం; మరి బళ్ళు దొరకవు.

బుచ్చన్న: సామా నెవడు మోస్తాడు?

కొండు: కూలివాడు వొహడూ కనపడ్డూ; మనమే మోసుకు పోవాలి.

పాపన్న: మనం తిమ్మనం... ఆ పప్పుడకదు! నేను వొక్క వస్తువయ్నా పట్టుకోను.

బుచ్చన్న: దొబ్బి తిని, భంగు తాగి పంతులితో మజా ఉడాయించడానికినువ్వాను, అరవచాకిరీ చెయ్యడానికినేనూనా?

పాపన్న: బ్రహ్మదేవుడు నీ కలారాశాడు; నా కిలారాశాడు; కావలిస్తే బ్రహ్మదేవుడితో వెళ్ళి ఫిర్యాద్ చేసుకో. శాస్త్రుల్లుగారు! యీవూళ్ళో డాన్సుకథ యేమయ్నా వున్నదా యేమిటి? లేకుంటే పంతులు పడడు!

కొండు: యీ దేవాలయం నౌకర్లలో మంజువాణి సాక్షాత్తు రంభావతారం, వుంది.

పాప: యెవరయ్నా వుంచుకున్నారా?

కొండు: నరహరిరావని వొక పంతులు వుంచుకున్నాడు.

పాప: అయితే మా పంతులికి అవకాశం యెలాగ?

కొండు: నేను కొంచము వైద్యముకూడా చేస్తాను పంతులికి పైత్యాధికం పోవడానికి అప్పటప్పట విరోచనసాధనం చేస్తాను. దాంతో మూడునాలుగు రోజులు మంజువాణికి ఆట విడుపు కలుగుతూ వుంటుంది.

బుచ్చన్న: నువ్వు పాతర సామాను పట్టుకుంటే, నే దినస్సు పట్టుకుంటాను.

కొండు: నా ప్రారబ్ధంకాలితే నా స్వగ్రామంలో మూటలు మొయ్యమంటావు.

బుచ్చన్న: అంత పౌరుషముంటే వెదికి కూలాణ్ణి యెవడ్నయ్యా తీసుకురా.

(తెర)

సప్తమ రంగము

[మంజువాణి పెరటి యింట్లో గది. గదిలో ఒకవైపు పెద్ద పాత పందిరమంచము, ఒక మూలకు ఒక పాతబోనుపెట్టె, గోడవైపు రెండు పెద్దజాడీలు, గోడకు బల్లలపీటలు, వాటిపైన బొమ్మలు, పాతపటాలు, పందిరిమంచం క్రింద యిత్తడి సామానులు, చింపిరితల, కొంచము మాసినబట్టతో రత్నాంగి, దువ్విన జుత్తు, తగుమాత్రం అలంకారం, కావిరంగుచీరతో మంజువాణి, ఒక జాడీకి యీప్రక్క నౌకరు, ఆప్రక్క నౌకరు నిలిచివుందురు. రత్నాంగి చేతిలో ఒక వెలుగుతూవున్న కొవ్వొత్తి; జాడీదగ్గర ఒక మొక్కెపీటపైని బంగారపు సరుకులు. మరి ఒక పీటమీద వెండిసామాను, ఒకవేపు బట్టల మూట.]

రత్నాంగి: (కొవ్వొత్తి వెలుతుర్ని జాడీ నాలుగుమూలలా చూసి, తల యెత్తి) యింతే! మరి లేదు! యేమనుకున్నావు? యిగ్గై ముప్ఫైవేలకు డేకురుతుంది. యింత గణించిందని యెవరూ యెన్నడూ అనుకోలేదు. బతికి నిన్ను బాధపెడితే పెట్టింది కాని, చచ్చి నీకు కనకాభిషేకం చేసింది. లోకంలోన మయినా కంట తడిబెట్టావు కావు?

మంజువాణి: చచ్చిందని సంతోషించుతూ కంట నీరుపెట్టడం యెలాగ?

రత్నాం : నవ్వులు, కన్నీళ్ళు భోగందానికి తలిచేటప్పటికి రావద్దా ?

మంజు : నేను భోగందాన్నా ?

రత్నాం : నాలుగేళ్ళు సానెరికంచేసి యింకా సంసార్నే అనుకుంటున్నావా ?

మంజు : నమ్మికసామిద్రోహముచేసి నన్ను అమ్మికొండుభట్లూ, డబ్బిచ్చికొని రామసానీ నాలుగేళ్లు యీ చెరలో పెట్టారు... దేవుడు యిన్నాళ్ళకి చెర వొదిల్చాడు ! యీ డబ్బు నాకు యివ్వాలని ఆ పిశాచం యిచ్చిందా యేమిటి ? యీడబ్బు నాకు దేవుడుయిచ్చాడు. నన్ను బెట్టి అది యెంత ఆర్జించింది ? యిక స్వేచ్ఛగా బతుకుతాను.

రత్నాం : అనగా ?

మంజు : వొకరిబాధ లేకుండాను !

రత్నాం : యెవరి బాధ ?

మంజు : రామసాని బాధ వొదిలిపోయింది ! యిక పంతులు బాధ !

రత్నాం : (జాడీలో సరుకులు వుంచడం మాని, నిలిచి) నామాట కొంచం వింటావా ?

మంజు : నీకంటె నామంచి కోరినవా రెవరున్నారు !

రత్నాం : అట్టి నమ్మకంవుంటే పదిరోజులకాలం పాతతోవనే జరగనియ్.

మంజు : అయితే నీయిష్టం.

రత్నాం: అలిసి వున్నావు. వెళ్ళి పడుకొని నిద్దర తెచ్చుకో.

మంజు: అలాగే! గాని నిద్దరరావడం యెలాగ? యీమంచం మీద యింకా పడుకుందేమో అని బితుకు వేస్తూంది... దెయ్యమైందేమో?

రత్నాం: చచ్చిన ఉత్తరక్షణం వెఱ్ఱికుక్కయి పుట్టివుంటుంది... మనుష్యుల్ని పీక్కుతినే పిసినిగొట్లకు అదే గతి - ఆంజనేయ దండకం చదువుకుంటూ పడుకో (మంజువాణిని కౌగలించుకుని, జుత్తు సవరించి ముద్దుపెట్టుకుని) వెళ్ళు; పడుకో.

మంజు: నీకీ రాత్రి జాగరవేనా?

రత్నాం: లేకుంటే ప్రమాదంవుంది, డబ్బు పాపిష్టిది! యెవరికే దుర్భావాలు వున్నవో?

మంజు: వొకత్తెవీ వుండడానికి భయంవేయదా?

రత్నా: బతికివున్నప్పుడు భయపడందానికి చచ్చింతరవాత భయపడుతానా? (మంజువాణి మైకివెళ్ళును. రత్నాంగి తలుపుతీసి లాంతరు వెలిగించి తిరిగి చూచును. మూలనున్న పెద్ద జాడీలోంచి కొండుభట్లు లేచును. రత్నాంగి గుండెఝల్లుమని కొవ్వొత్తి జారవిడుచును. కొండుభట్లు వూరుకొమ్మని చేత్తో సంజ్ఞచేసును. రత్నాంగి కొవ్వొత్తి తిరిగి తీసుకుని కొండుభట్లు దగ్గరకు వెళ్ళును.)

కొండు: మంచియెత్తు యెత్తావు! నీఅంత బుద్ధిమంతురాలు లోకంలో లేదు!

రత్నాం: మీకంటేనా?

కొండు: అంచేతనే మన వుభయులం యిక్కడ కలిశాం.

రత్నాం: ఇన్నాళ్లూ యిటుకనపడితే అటు మొహంతిప్పేవారే!

కొండు: ఆ రాక్షసిముండ రామసానికి నీపేరు చెబితే యిష్టం లేకపోయేది. మరి దాన్ని ఆశ్రయించుకు బతకక తీరేది కాదు. అంచేత నీకు యెడయెడంగా తిరిగేవాణ్ణే. కాని నీ చతురతా, నీ విద్యా, నీ ధర్మబుద్ధీ చదువుకున్న వాణ్ణే, నేను కానలేదనుకున్నావా?......తెలవారేసరికి యీ సరుకులన్నీ కరగడానికి తగిన సాధనసామగ్రి సిద్ధంగావుంది. వొంతులు యేర్పర్చేయి. నన్నుమాత్రం కలుపుకున్నావంటే పోలీసు, గీలీసు నిన్ను ముట్టలేరు. మంజువాణి డబ్బువిలువ యెరగదు. మనం యెంత వుడాయించినా పోల్చలేదు. (రత్నాంగి భుజముమీద చెయివేసి) కొంచం ఆసరా ఇయ్యి. పైకిరావడం దండ ఘుడియపడుతుంది. కాళ్ళకి కొంచెం మేహవాతనొప్పులు. (రత్నాంగి, కొండుభొట్లు చెయి విదిల్చి సరుకులు జాడీలో పడవేయ నారంభించును.)

కొండు: సరుకులు జాడీలో పడవేస్తున్నావేమి?

రత్నాం: జాడీతో కూడా పట్టుకుపోవడానికి!

కొండు: జాడీ యెలా మోసుకెళ్ళడం?

రత్నాం: జాడీ మొయ్యడానికి మనుషు లున్నారు.

కొండు: యెందుకూ వృథాశ్రమ! నలుగురికీ తెలియడం! నా మాట విని యీ గావంచాగుడ్డలో కట్టు (గావంచా చుట్టచుట్టి రత్నాంగిపై విసురును.) నీకు యీ విద్యలో ప్రావీణ్యత తక్కువగా వున్నట్టు కనపడుతుంది.

రత్నాం: బంగారం యెవరు కరిగిస్తారు?

కొండు: యిదిగో మన......

రత్నాం: మన...యెవరు?

కొండు: యెవరయితే నేం? పేర్లడక్కు!

రత్నాం: నమ్మినట్టా? నమ్మనట్టా?

కొండు: కావలిస్తే నువ్వుకూడా దగ్గరవుందుగాని.

రత్నాం: అయితే పేరు చెప్పరా?

కొండు: యేదీ! గ్రంథంలో దిగింతరువాత అసలు అవతారాలే దిగుతాయి! పేర్లతో యేంపని?

రత్నాం: అయితే పేరు చెప్పరా?

కొండు: నీ పుణ్యం వుంటుంది. కొంచం ఆసరా ఇయ్యి. పైకివొచ్చి అన్ని సంగతులు చెబుతాను. వీటి తస్సాగొయ్యా బొద్దెంకలు చెడకరుస్తున్నాయి.

రత్నాం: బొద్దెంకలు కరవ్వు. కొంచం తాళండి; యీ జాడి పెట్టించి మళ్ళా వస్తాను. (తలుపుదగ్గరికి వెళ్ళి గడియలు తీయ నారంభించును.)

కొండు: అంతా నువ్వే అవుపోసనం పడతావు? కొంచం బ్రాహ్మ[ణు]కి పారెయ్యకపోతే శ్రేయస్సుకాదు. ఆ ధనంలో మూడోవంతు నా మంత్రాంగంవల్ల రామసాని సంపాదించింది.

(రత్నాంగి తలుపు కొంచంతీసును. కొండుభట్లు జాడీలోనికి తలతీసును.)

రత్నాం: ఆ తగాయిదా యేదో మంజువాణీలో తీర్చుకోండి! పిలుస్తాను.

కొండు : (బుర్ర పైకెత్తి) అమాంతంగా చంపేస్తావా యేమిటి?
రత్నాం : అయితే పేరు చెప్పండి.
కొండు : చెప్పకపోతే యేం చేస్తావు ?
రత్నాం : మంజువాణ్ణి పిలుస్తాను.
కొండు : నువ్వు కాకనేకాదంటే చెబుతానుకాని, కోరి లభించిన ధనం కాళ్లని తన్నుకుపోవడమే ?
రత్నాం : పేరు ! పేరు !
కొండు : అయితే విను (పొడుంపీల్చి) అక్కాభత్తుడు !
రత్నాం : కంసాలాడి శ్రీరంగనీతులన్నీ వొట్టివేనా ?
కొండు : మరేవిటనుకున్నావు! లోకమంతా అంతే. నీలాంటి ధనవొాల్లని వెర్రికుట్టె ఎక్కడో వుంటాడు; నామాట విను.
రత్నాం : ముందు నామాట వింటే...ఆ తరువాత నీ మాట ఆలోచిస్తాను.
కొండు : నీ చిత్తం నువ్వేమి చెబితే అది చేస్తాను.
రత్నాం : యీ గదిలోకి యెలా వచ్చావో చెప్పు.
కొండు : యేకవచనం ప్రయోగిస్తున్నా వేమిటి ?...యక్ష ప్రశ్నలు అడుగుతున్నావు. నావంటి మంత్రవేత్తకి తలుపులూ గోడలూ ఒక అడ్డా ?
రత్నాం : అయితే, ఆ మంత్రింవల్లే పైకి దాటు. యీ జాడీ పైనపెట్టించి పైనుండి తాళం వేస్తాను.
కొండు : గదిలో ప్రవేశించడానికి యేం బ్రహ్మవిద్య కావాలి? మారుతాళంపెట్టి తీశాను.

రత్నాం: ఏ మనిషి నీకు సాయం చేసింది?

కొండు: నాకొకరి సాయంకూడా కావాలా?

రత్నాం: పేరు?

కొండు: చెప్పకపోతే?

రత్నాం: పట్టి అప్పచెపతాం!

కొండు: పట్టి అప్పచెప్పితే ప్రాణత్యాగం చేస్తాను. బ్రహ్మహత్య నిన్ను చుట్టి చుట్టి శేషువులా చుట్టుకుంటుంది.

రత్నాం: అయితే చెప్పినమాటకి జవాబు చెప్పండి.

కొండు: పేరు కేంవుంది (పొడుంపీల్చి) అంకి!

రత్నాం: అబద్ధం!

కొండు: అయితే...పైడి!

రత్నాం: అబద్ధం!

కొండు: యెరిగి నన్నెందు కడుగుతావూ?

రత్నాం: బ్రాహ్మడికుండే నీతి నీకు లేకపోయినా, దొంగకి వుండవలసిన నీతైనా నీకు వున్నందుకు అలరుతున్నాను.

కొండు: అయితే బ్రాహ్మణ్ణని దయదల్చి ప్రాణాల్తో వొదిలి వేస్తారా యేమిటీ? నువ్వు ధర్మాతురాలివి! యీ పుణ్యం కట్టుకుంటే, స్వర్గం యెదురుగా వస్తుంది! కొంచెం ఆసరా ఇయ్యి. జాడీలోంచి పైకివచ్చి యీ దొంగముండా బొద్దెం కలబాధ వొదుల్చుకుంటాను.

రత్నాం: శిఖా, యజ్ఞోపవీతం యిక్కడ సమర్పించి మరీ పైకి రావాలి.

కొండు : అదేవిఁ టది ?

రత్నాం : అలా నిలుచుండండి, చెబుతాను! (దగ్గరకు వెళ్ళి) ముందు, జంఝం, దర్భముడి వుంగరం యిలా ఇచ్చెయ్యి.

కొండు : (జంఝం తీసియిచ్చి,) యిదిగో జంఝం పోస దాఖలు చేసుకో! బ్రాహ్మడన్నవాడికి ప్రాణసమానమైన ధనం యిదే! అది నీపాలుచేశాను. అంతటితో వొదిలివేయి.

రత్నాం : వుంగరం యిలా ఇయ్యి.

కొండు: నువ్వు నీతిమంతురాలవని పేరుపడ్డావు. బ్రాహ్మణద్రవ్యం అపహరిస్తావా ? "అవిషం విషమిత్యాహుః బ్రహ్మస్వం విష ముచ్యతే" అని వెయ్యినోళ్ళతో శాస్త్రకారుడు చెప్పాడు. చదువుకున్న బ్రాహ్మణ్ణి కొంచం చెయి తడిచేస్తావేమోఅని ఆశపడితే అసలుకే మోసం తెస్తున్నావేమిటి ?

రత్నాం : అధిక ప్రసంగం ఆలస్యానికి హేతువ! మన మాటలు విని ఎవరయ్యినా వొస్తేగుట్టుబట్టబయలవుతుంది, ..వుంగరం!

కొండు : కానియ్యి ! నా వేలువుంగరం నీ మృదువైన వేలు అలంకరిస్తే కృతార్థత చెందుతుంది. (వుంగరం అందిచ్చును.)

రత్నాం : ఆ మాట బాగుంది ! (వుంగరం వేలునుంచుకుని) యిక శిఖ వుండిపోయింది. (తలవంచి ఒక నిమిషం కదలకుండా వుండి మొలలోంచి కత్తెరతీసి చూపించును.)

కొండు : (జుత్తు చేతపట్టుకుని) సిగకే తాళంపట్టావూ ? అది మాత్రం వొదిలేయ్. నీకు దాసుణ్ణై తిరుగుతాను. యెన్నడైనా నీ మాట గడువుదాటితే అప్పుడే యీ మర్యాద చేదువుగాని.

రత్నా : "శుభస్య శీఘ్రం" అన్నాడు.

కొండు : కేశఖండన వుత్సవానికి చెప్పినట్టు చెప్తున్నావు. యీ మాత్రం గడపవా ? ముందు నీకు యెంతో పనికి వస్తానుసుమా !

రత్నాం : అలాఅయితే కొస కొంచం కత్తిరించి వొదిలేస్తాను; అది మాత్రం తప్పదు !

కొండు : అయితే కానీయి !

రత్నాం : (జుత్తు కత్తిరించును.)

కొండు : కొసేమిటి ! మొయ్యా కత్తిరించేశావు.

రత్నాం : వెంట్రుకలకేవిఁటి ! తరిగినకొద్దీ పెరుగుతాయి. బలువు తగ్గింది.

కొండు : యీ అవమానంతో నలుగుర్లో యెలా తలెత్తి తిరగడం ? దాని సిగ్గోసిన సిగపోతేపోయింది. కొంచం ఆసరా యిచ్చి పైకి లేవదియ్యి. కాళ్ళు కొంకర్లు పోయినాయి.

రత్నాం : మొదట యెలా దిగావు ?

కొండు : తలుపుతాళం రాగానే శరీరానికి యెక్కడ్లేని లాఘవం వొచ్చి హనుమాన్లులా యెగిరి లోపలికి జారాను; గాని వొళ్ళు కొట్టుకుపోయింది !

రత్నాం : రాలేకపోతే అలాగే వుండు.

కొండు : యేం యిలాంటి కాఠిన్యం వహించావు ? (అంచులు చేతబట్టి ఉబకప్రయత్నించగా జాడీ పగిలి కొండుభట్లు పెంకులమధ్య కూలబడును.) చంపావు! (రత్నాంగి కొంత కనికరముతో లేవదీయును.)

కొండు: వొళ్ళంతా గాయాలు తగిలాయిగాని, నీ కరస్పర్శ తగలగానే అమృత నిష్యందనంలాగ... (కుంటుతూ తలుపు వేపు నడుచును. తలుపుదగ్గర నిలచి ధనంవేపు చూసి) ధనం కాళ్ళ తన్నుకుపోతున్నావు. లేక నాతో వొంతుకూడ్డం యిష్టం లేదుగాబోలు. నామట్టుకు కొత్తనీరూ పాతనీరూకూడా యేకంగా కొట్టుకుపోయినాయి. నా వుంగరం దొబ్బినందుకు లేడా దేవుడు? (అంటూ తలుపు గడియలు తీసును.)

రత్నాం: (తానుకూడా తలుపుదగ్గిరకి వెళ్ళి తలుపు తానే వేస్తూ) నిన్ను ఒక్కణ్ణే పైకివొదిలి, నే గదిలో వున్నానంటే పైని గొళ్ళెం వేసి కొంపకగ్గిపెట్టగలవు. కనక నిన్ను వీధిలోకి సాగనంపి వీధితలుపు ఘడియవేస్తాను (గదిపైన గొళ్ళెంవేసి కొండుభొట్లుతో పైకి వెళ్ళును.)

(బోనిపెట్టి తలుపుయెత్తి కోమటి రంగన్నసెట్టి పైకివచ్చి సరుకులు పరీక్షించి, అందులోంచి వుంగరాలుతీసి చేతినిపెట్టుకుని కొన్ని కాసులు మొలను దోపుకొనును. యింతట్లో రత్నాంగి కాళ్ళ చప్పుడవును. సెట్టి మంచంమీద పడుకుని దుప్పటీ తీసి కప్పుకొనును.)

రత్నాం: (తలుపుతీసి గదిలో ప్రవేశించి సరుకులవేపు చూసి కాసులు పోగుచేసి) యేమి టీచిత్రం! కాసులు సగానికి సగం తగ్గిపోయినాయి? (నిలుచుని నాలుగువైపులా చూసును. మంచంమీద మనిషి వుండడం చూసి గతుక్కుమని రెండడుగులు వెనక్కువేసి ఆంజనేయ దండకం పఠిస్తూ "శ్రీమన్మహా అంజనీగర్భ సంభూత సద్బ్రహ్మచారీ, కపీంద్రాదివంద్యా కిరీటోజ్వలద్రత్న")

[రత్నాంగి దుప్పటీ ముసుగు తీస్తూంది. గాఢనిద్రలో వున్నట్టు సెట్టి కదలడు. రత్నాంగి బాగా మనిషిని నఖశిఖపర్యంతం పరీక్షించి మొల దగ్గిర చెయ్యిపెట్టును.]

శెట్టి : (తటాలున రత్నాంగి తలపట్టుకుని) దొరికావు మరొగ్గను... చెప్పు! అమ్మవారివా?అసిరమ్మవా? పీడవా? పిశాచానివా? ఆ! యేటీవాళకం? చెప్పు! సిశిరాత్రివేళ యిటొస్తావు అటొస్తావు...నీకేం! నేనాళ్ళకవాఁ! పరాళ్ళకవాఁ, వోలమ్మ! యిదియేవూరు! యేలోకం! నాకొంపలో నాపక్కమీద నేను పల్లకపడుకున్న ముండావాణ్ణి, అమాంతంగా యెత్తి తెచ్చి యిక్కడపడేసినావుగదా! గుండెలు బద్దలయి సవ్వనా! రాముసానీ! నీకేటి కావాల? ఒక్కమాట చెప్పు! యేటపోతు కావాలా? నీరూపంచూస్తే నాకుభయం వేస్తున్నాది. కళ్లు మూసుకున్నాను. తల్లీ! రక్షించు!

రత్నాం: చదవవలస్ని పాఠ0వంతా అయిందా, యింకా వుందా?

శెట్టి : అయితే మనిషివే? యెవరమ్మా నువ్వు! చెప్పు నా యిల్లు చేర్చు తల్లీ! మావాళ్లు బెంగపెట్టుకుంటారు—రత్నాంగివా? అయితే బతికాను. (నలుప్రక్కలా పరికించి) యిది రామసాని చీకటిగది కాదుగద? పిశాచమై పీక్కు తింటూంది! నన్ను తెచ్చి పడేసినట్టే నిన్నూ తెచ్చి పడేసిందా యేమిటి? యిక్కడుంటే మన్ని చంపేసి పోగలదు! రా! పైకిపోయి మంత్రగాడి కాళ్ళట్టుకుని ప్రాణం బచాయించుకుందాం!

రత్నాం: తల వొదిలెయి!

శెట్టి: చూశావా నా సేతులు యెలా గజగజ వొణుకు

తున్నావో? భయంచేత వళ్ళు కంపం పట్టుకుంది. ... నావశవా, చేతులు వొదల్డానికి.

(రత్నాంగి పెనుగులాడి మొలదగ్గరకి చెయ్యి పోనిచ్చును.)

శెట్టి: సెయ్యిమాత్రం మొలలోకి వెళనీయకు. దోపిడే? సాని బుద్ధి పోతుందా? పిశాచం పీక్కుతింటూవుంటే సర సానికి యీళా?

రత్నాం: వేళాకోళం మాని మొలనున్న కాసులు అక్కడ పెట్టు.

శెట్టి: యీవాళకం శెట్టిదగ్గిర పనికిరాదు. (లేచి నిలబడి రత్నాంగిని దూరానికి తోసి తలుపువేపు జరుగును.)

రత్నాం: దొంగ! దొంగ! మంజువాణీ (అని కేక వేసును)

శెట్టి: నేనేం యెఱ్ఱికుట్టి బాపనాణ్ణనుకున్నావా యేమిటి? పిలువు! నీయిష్టంవచ్చినవాళ్ళని పిలువు. నాకు భయమను కున్నావా (పెద్ద గొంతుతో) నన్ను యీ సీకటిగదిలోకి పిలిచి యీబ గారం మనం పంచు దొబ్బుదామంటే నే నొప్పు తానా? నీకొక్కవలిస్తే నువ్వుదొబ్బు. పోలీసోళ్లు పట్టుకున్న ప్పుడు నువ్వడ్డుతావా? రామసాని దెయ్యమై పీక పిసికితే నీడబ్బడ్డుతాదా? (తలుపు దగ్గిరకి దాసీలు, మంజువాణీ, నరహరి రావు గారు వచ్చి తట్టుదురు.)

శెట్టి: నాయెత్తుధనంపోస్తే ఇలాంటి దొంగపని నేనుచెయ్యను. యింత దోహవా! పాపము బద్దలై ఆకాశమంత పిడుగు నెత్తిమీదపడదా! నాచెయ్యి వొదిలెయి, తలుపుతీసి నీ భవిష్యం నలుగురి యెదటా తీస్తాను.

రత్నాం: చేతులు పట్టువొదల్డు! యేంచెయ్యను ?

నరహరి: (తలుపుమీద చేయి వేసి) యెవర్లోపల ?

రత్నాం: శెట్టి.

మంజు: శెట్టా, యెలా వచ్చాడు ?

శెట్టి: శెట్టి, యెలావొచ్చాడా ? రత్నం రమ్మని ప్రాణంతింటే వచ్చాను! బంగారం నాణెంచేసి ఖరీదుకట్టాలి రమ్మంటే వొచ్చాను. దొంగపని చెయ్యమంటే నేనొడబడతానా ? రామసాని సొమ్ము ఒక్క చిల్లికాసు ముట్టుకుంటే పిశాచై పీక పిసగదా ? (తలుపుతీసుకు పైకిపోవడానికి ప్రయత్నిస్తూండగా)

రత్నాం: పట్టుకోండి! మొల్లో కాసులు ముడుచుకు పోతు న్నాడు ? అవిగో, వుంగరాలతో పాటు...

శెట్టి: యేటీమనిషి యికారం, (రత్నాంగిమీదికి వంగి మొహాందగ్గిర మొహంపెట్టి) నేం దొంగనా ? నువ్వు దొంగవా ? మా యింటా వంటా ఆ మాటలేదు. ఆ మాట మళ్ళీ అన్నా వంటే చాలాదూరం యెళుతుంది. కోమటోళ్ళం! మా యిల్లంతా బంగారం! మా వాళ్ళంతా బంగారం!

నరహరి: శెట్టీ !

శెట్టి: సిత్తం బాబూ! పిశాచమంటే నాకు భయం, పోలీ సోళ్ళంటే నాకు భయం - మరెవ్వాళ్ళకీ లచ్చపెట్టను. (తిరిగి సాగి వెళుతాడు.)

నరహరి: నిలబడు !

శెట్టి : (వెళ్ళిపోతూ) భోగందానియింట్లో ఒక్కనిమిషం నిలబణ్ణు! అదంతా బాపనాళ్ళకు చెల్లుతుంది.

నరహరి : (పరిగెత్తి శెట్టి రెక్కపట్టుకొని నిలబెట్టి) కాసులు, వుంగరాలు పెట్టు.

శెట్టి : సెయిముట్టుసరసంమాత్రం సెయకండి. మాటొస్తుంది !

నరహరి : యిస్తావా ? యివ్వవా ?

శెట్టి : దోపిడే !

నరహరి : ఆహా !

శెట్టి : యివ్వకుంటే యేటిసేస్తావు ?

నరహరి : పిలకూడదీస్తాను.

శెట్టి : గవకుమెంటు బావుటా యెగురుతుండగా యెవడు పిలకట్టుకు నేవాడు ?

నరహరి : యిదుగో నేను (అని పిలకట్టుకుని వంచును.)

శెట్టి : బాబ్బాబు ! మీ మాట కెప్పుడయినా కోవటోడు అడ్డు సెప్పుతాడా ? మీ శలవు ! బాపనోరికి బంగారం యిచ్చుకుంటే పుణ్ణెం కదా ! పితాళ్ళు స్వర్గానికి పోరా ? ముండకాసులు మళ్ళీ ఆర్జించుకుంటాను; పుచ్చుకోండి ! (కాసులు పుచ్చుకుని నరహరి వాని జుత్తు వదలివేయును.)

నరహరి : దెబ్బకు దెయ్యం వెరుస్తుంది.

శెట్టి : బాబు ! దెయ్యమంటే నాకు వొల్లమాల్ని భయిం ! మరొగ్గెయ్యండి; యీకొంపలోంచిదాటిపోతే బతుకుతాను. (గడపదిగుతూండగా)

రత్నాం : వుంగరాలో ?

నరహరి : వుంగరాలిచ్చి మరీ వెళ్ళు !

శెట్టి : మీ శెలవు ! మీ శెలవు కద్దా ? (వుంగరాలు తీస్తూ కొండడుగులు ముందుకేసి పరిగెత్తి పారిపోవును.)

(తెర)

అష్టమ రంగము

(అక్కాభత్తుడి దుకాణం : అక్కాభత్తుడు, రామ్మూర్తి ప్రవేశించును.)

అక్కా : ఇక 'రామ్మూర్తి' అని పిలవకూడదు 'రామ్మూర్తి పంతులుగారు' అని పిలవాలి.

రామ : యేదో పెద్ద ఉద్యోగాలు అయినప్పుడుగదా అలా పిలవడం !

అక్కా : అందాకా మామూలుగా పిలవొచ్చునా ?

రామ : యేం చదువు ? యేం ఉద్యోగాలు ?

అక్కా : యేం అలా అంటున్నారు ?

రామ : మా తండ్రి సంగతి బాగుందికాదు, ఆయనకి మంచి స్నేహితులయినన్నీ మీలాంటివాళ్ళు కూడదని చెప్పరు.

అక్కా : ఆయన యే కూడనిపనీ చెయ్యలేదే ! యేదో ఉపాయంవల్ల పదిరాళ్ళ సొమ్ము ఆర్జించుకుని సంసారం గడుపుకుంటున్నాడు !

రామ: ఎవడో షోకంగిరాజును యీవేళ యింటో దింపి పార్వతిని వాడికి ఉపచారం చెయ్యమని అప్పచెప్పాడు. యీ దౌర్జన్యం చూశారా?

అక్కా: "భార్యా రూపవతీ శత్రుః" అన్నాడు. మొగుడున్న పెళ్ళామే సొగసుగావుంటే పయివాళ్ళు కన్నేస్తారుగదా, ఖాయిదా లేకుంటే సొగసైన వితంతు చెడిపోవడమనగా యెంతసేపు?

రామ: మా తండ్రికి అలా గడ్డిపెట్రాదా?

అక్కా: మీ తండ్రికి గడ్డిపెడితే గడ్డయ్యేది, గ్రుటయ్యేది సాపుగా తినేస్తాడు. అయినా, ఆయన ప్రతిబంధకం మీప్రయత్నానికి అడ్డవుతుందా యేమిటి? పెళ్ళిముహూర్తం యెప్పుడండి?

రామ: ఎవరి పెళ్ళండి?

అక్కా: ఎవరి పెళ్ళనుకున్నారు?

రామ: నా పెళ్ళి.

అక్కా: ఆ మాటే! మీపెళ్ళీ! పార్వతమ్మ పెళ్ళీన్నీ!

రామ: (నిర్ఘాంతపోయి) యెవరు చెప్పారేమిట?

అక్కా: యెవరూ చెప్పలేదు ... ... మీ మాటలవల్లా మీ చర్యలవల్లా ఊహించాను. మరేం భయపడకండి; అది మహామంచిపని. మీ తండ్రి ఆదాలోవుంటే రత్నం లాంటిపిల్ల చెడిపోతుంది. యీమాట షోక్కాలోగా శీఘ్రంగా కానియ్యండి. నాచేతనయ్యిన సహాయం చేస్తాను.

రామ : నిజంగాను ?

అక్కా : లింగంసాక్షి !

రామ : అయితే మా గురువు గిరీశంగార్ని తీసుకొస్తాను !

(తెర)

నవమరంగము

(మంజువాణి ఇల్లు. ఒక బల్లచుట్టూ కుర్చీలు. బల్లమీద గళాసులు. విప్పినసీసా; మంజువాణి మంచంమీదను, త్రివిక్రమరావు పంతులు యీజీ చెయిరుమీద మితిమీరి పడివుండురు.)

కొండు : (చప్పుడు కాకుండా బొటకన వ్రేళ్ళమీద నడచివచ్చి త్రివిక్రమ రావును కదిపి చూచును. తెలివిరాదు. ఆత్మగతం) జేబులో యేముందో. (చెయి జేబులో జొరిపి...మనీపర్సుతీసి...విప్పిచూచి) దీనిలో పెద్దకాసులు చాలా వున్నాయి. యివి వీరికి దక్కేవికావు. వివాహకార్యం కింద వినియోగపరిస్తే కొంత పుణ్యం అయ్యినా వీడికి దక్కుతుంది. రెండు కాసులు మంజువాణికి యిచ్చేటందుకు యిందులోవుంచి యీగో మళ్ళీ జేబులో పడేస్తాను. కడంవి కాకితం పొట్లాంకట్టి కందులజాడీలో లోతుగా కప్పివేస్తాను (నిష్క్రమించును.)

త్రివిక్రమ : (నిద్రలో కాలు చాచగా సారాబుడ్డి నేలకి పడి చప్పుడవును. అంతట ఉలికిపడి లేచి మరివొక గళాసు పుచ్చుకుని) దీనికి డబ్బిచ్చి వెళుదాం ! (జేబులో మనీపర్సు తీసిజూచి నిర్ఘాంతపోయి) ఆ! రెండేనా వున్నాయి, కడంవి యెవరు దొబ్బారు ? అది

మంచంమీద వొళ్ళేరక్క పడేవున్నది ! లేక నేను ఖర్చు పెట్టాన ! లేకుంటే నా నౌఖర్లు యెవరయినా చేవాయిం చేశారా ?...... యీ రెండుకాసులూ దీనికి యిచ్చేస్తే యింటికిజేరే సాధనమేమిటో ? ...... ఒకటే సాధనం కనబడుతూంది శాస్త్రుల్లు యింట్లో దాని శిగగోస్ని పాత్ర సామాను వొదిలివేసి సన్నంగా నలుగుకుం జారిపోయి తెల్లారగట్ల రెయిలులో విశాఖపట్నం జేసుకుంటె అక్కడ రుణం చేసుకోవచ్చును. ఎవడూ మేలుకుండ లేదుగద !

(తలుపు మెల్లగాతీసి వెళ్ళిపోవును)

(తెర)

కొండుభట్టీయము

తృతీయాంకము

ప్రథమరంగము

[కేశవరాయుడిగారి చదువుకొను గది: కేశవరాయుడుగారు; దివాన్ బహద్దర్ రాజారాంగారు ప్రవేశింతురు.]

కేశవ: బహుకాలానికి! దయచేయండి!

రాజా: రిటయిర్డయ్యినవాళ్ళం కామండీ, బ్రతుకుయొక్క సాయంకాలంలో దేవుడికి దేశానికి నౌకరీ చెయ్యవలెననే అభిలాషకలిగి దైవారాధనా, గ్రంథకాలక్షేపంతో కాలం వెళ్ళబుచ్చుచున్నాను. భగవద్గీతఆచార్యులవారి వ్యాఖ్యాన సహితంగా ఆంధ్రీకరించినానుకద! ఇప్పుడు ఉపనిషత్ భాష్యం తెనిగిస్తున్నాను. నాస్తికం ఇంగ్లీషు చదువుకున్న మనవారిలో యెక్కువగుచున్నది. పెద్దలు చిన్నలుకూడా అప్పటి ఐహికములందు మగ్నచిత్తులయి వుండడమేకాని, "వాట్ యెమ్ ఐ" "కోహం; నే నెవడను" నా దేవుని యడల నా యడల నా తోటిపాటి జంతువులయడల నా డ్యూటీ యేమిటి, "వేర్ యామై డ్రిఫ్టింగ్" నే నేతోవ జాఁతున్నాను? అనే తలంపులు యేమి పాపమో కాని బుర్రలో జొరబడవు. ఆస్తికులయిన తాము ప్రధానోపాధ్యాయులై యుండుటను ఈపట్నమున బాలురు మాత్రము యితర పట్నములవారివలె కాక బుద్ధివంతులుగానున్నారు.

కేశవ: దయచేత నన్ను పొగడుచున్నారుగాని నేను యంతటి వాడను, నే చేసే పననగా యెంతటిది?

రాజా: మీవంటి సత్పురుషులకు వినయము సదాభూషణ మయ్యే వుండును. దేశమునముందునుండీయున్న పాపచింతా, ఆంగ్లేయ విద్యలవలన కలిగిన నాస్తికతా అనే మహా మిసిసిపి, మిసోరి ప్రవాహములకు బ్రహ్మసమాజమతమనేది పెద్ద ఆనకట్టువలె ఆచరిస్తున్నాది. బ్రహ్మసమాజము లోకములోనుండు మతము లన్నిటికన్నా రేషనల్; సవ బయినదే అయిననూ లోకమున అవస్థా భేదము, రుచిభేదము కలిగివుండుటచేత ఏజాయమనుష్యులకు ఆజాయను జ్ఞానోత్పత్తి. ధర్మోపదేశమూ చేయడము విధి గనుక తాము తర్కమును బట్టి సూటిగాపోవు బుద్ధులకు బ్రహ్మమతోపదేశము చేయుచున్నారు. నే నంటిరో, హిందూమత గ్రంథములలో పురాణాదులు కేవల స్త్రీ పామరజన బోధక ప్రయోజనములుగా తెలిసించి పాశ్చాత్యులు గూడా వేయినోళ్ళ బొగడు భగవద్గీతాది మహా గ్రంథముల సాహాయ్యమున ఆర్యమతమునకు చిరకాల మావరించిన త్రుప్పును గడిగి ఆచార్య నిర్దిష్టకర్మ, వేదాంత మార్గములను చదువరుల కంటికింపుగ గనపర్చ ప్రయత్నిస్తు న్నాను.

కేశవ: యేరీతినయినా నాస్తికతా పాపము యెడల భీతి, పుణ్యముయెడల ఆసక్తి కలుగచెయ్యడం యిప్పుడు మన దేశములో అత్యావశ్యకము లయినప్పటి మన వాళ్ళ అవివేకానికి మేర లేకుండా వున్నది.

రాజా: పార్డన్ మీ! యేదో వక తరహా అంటే ఇంచుక నేను తమ అభిప్రాయముతో భేదించవలసి వస్తుంది. క్షమించ

వలయును. యే రీతినైనా ఆస్తికత అంటే ... యిదిగో ఛండాలుఁడు, యెనుపోతును వేటవేసి మరిడమ్మకు పూజ చేస్తాడు. మనమునూ అట్టుల చేయఁగలమా ? సంఘములో పై అంతస్తులవారమైన మనము రేషనల్ రెలిజను కలిగి వుండవలెను. అట్టిమతము క్రమ్రక్రమంగా క్రిందివారికి దిగును...సవబునే నేను పూజిస్తాను. థియాసఫిష్టు మతమువలె పేడా బెల్లం కలిపి మనవాళ్ళు సంతోషించ డము కొరకు ప్రతి వెర్రిమొర్రివాతకు సందర్భార్థము కల్పించడమూ, ప్రతి అవకతవక ఆచారముకు రహస్య సవబులు, గుణములు కల్పించడము... యేమంటారు? తాము అట్టి వెర్రిమాయలు నమ్మజాలరే !

కేశవ : నిజమే !

రాజా : అట్టి ప్రపర్తన కలవారితో రాజీలెల్లను యెట్లుపాటించ తరమనవేయును ? మత సంబంధమయ్ని అతిక్రాత ఆచర ణలో మనవాకిటలోనే కొండంత యిన్ కాన్‌సిస్టెన్సీ వున్నది. చూడండి, నాయుఁడుగారూ! మన మాధవయ్యగారున్నారు. వారి యోగ్యత, ఆంధ్రపాండిత్యమూ, కవితా సామర్థ్యము మన దేశమునకెల్ల నలంకార భూషితములయి యున్నవే. వారు బ్రహ్మసమాజ మతము నెన్నాళనుండియో అవలం బించి ఆ మతమునకు, మొనగాండ్లయి వున్నారు. విధవా వివాహములు ఆచరించవలసి వచ్చినప్పుడు, రీజన్ కాగిన వారు బ్రహ్మసమాజముయొక్క మార్గము వదలి హిందూ శాస్త్రప్రకారం ఆచరిస్తారు. అది యేమనవచ్చును ?

కేశవ : నిజమే! గాని మాధవయ్యగారు సవబుమారిన పని చేసినను మల్లించడము శక్యముకాదు కాని, తాము విధవా వివాహముసకు ఫర్ గాని, యెగినెస్టుగాని వున్నట్టు కానరాదు! తమవంటి పండితులు ఆ రిఫారం విషయమయి చర్చించి యేదోవక నిశ్చయమును తీసుకువుండకపోతే...

రాజా : అన్నిపనులు అందరూ చెయ్యడము శక్యమా? మత సంస్కారము, అందుకో సంబంధించిన గ్రంథరచనా, నా బ్రతుకుకు విధానములుగా నిర్ణయించుకు వున్నాను. చేయ వలసిన పనులు లోకములో మెండుకలవు. చేయచేసిన పని శాయశక్తుల జేయసగు. అందు విద్య అన్య వ్యాపార నిరోధి; జలస్ వైఫ్! ప్రస్తావన వశాత్తూ విధవా వివాహ ముల మాట అంటినిగాని, ఆ భారముగూడా వహించుటకు నా భుజములకు నైశాల్యము చాలదు. మాధవయ్య గారూ, తమలాంటివారూ పట్టియుండగా నా రిఫార్మ్‌కు మరియొకరి సహాయ్య మావశ్యకము కాదు. గాని నా మనసునకు కలిగిన సందేహము నివారించుకో జాలక, మాధవయ్యగారి మతమునకు ఆచరణకుగల వైరుధ్యము తాము సమన్వయించ గలుగుదురని అడిగితిని.

కేశవ : రాత్రింబవళ్ళు నేనిదే ఆలోచించుతాను. వారు వినరు; యేమి చెయ్యను. నేకూడా మోరల్ కరేజ్ లేనివాడిలా లోకానికి కనపడుతున్నాను. నాశత్రువులు నన్ను తరుచుగా వెక్కిరిస్తూవుంటారు.

రాజా : మాధవయ్యగారు గొప్ప గ్రంథకర్తలు, సంఘ సంస్కార నిర్వాహకులు; వారికి మనమందరము పూజ

చేయవలసినదే! వారిపేరట చంద్రకాంత శిలాప్రతిను వకటి నిలపనగు; గాని తప్పుత్రోవను మనల నీడ్చుకుపోయి హాస్యాస్పదులనుగా చేసినప్పుడు నేనయిన నేమి చేతును? పెళ్లిచేసుకునే కుర్రవాడు బ్రహ్మసమాజ మతస్థుడైనప్పుడు సమాజ మందిరములో సమాజ పద్ధతి ప్రకారం పెళ్ళి చేయించుదును. మాధవయ్యగారేమి చేయుదురు?

కేశవ: తమరిచ్చిన సలహా బాగావున్నది. సంఘసంస్కార సమాజమువారము చాలామందంతా బ్రహ్మసమాజము వారమే! మేము నలుగురమూ కలిసి మా మతప్రకారం వివాహము చెయ్యడముకు నిశ్చయిస్తే మిగిలిన ముచ్చ కాయ ముగ్గురూ యేమి చెయ్యగలరు? అందులో మా న్కూలు కుర్రవాళ్ళు మా పక్షము వుంటారుకద! ఓట్లు మెజారిటీ యే మీటింగులోనయినా మాకే వస్తుంది! యిటుపైని మా నమ్మకముల ననుసరించి పనిచేసి చూస్తాము. థేంక్యూ వెరీ మచ్ ఫర్ ది ఎడ్వైస్!

రాజా: నేను ఎడ్వైసును యివ్వలేదు. ఇవ్వజాలినంతటి వాడిని కాను. రిఫారముపిషయమై నేను తమకు ఎడ్వైసు యేల? ఈ హంశము మన ప్రసంగములో ఉపమా నముగా తెచ్చినాను. దీని మాటకేమి. తామి సబబు ప్రకారం నడిచేటప్పుడు లోకం అంతా మీపట్లవుంటారు. మనం అనుకుంటూవున్న ప్రస్తావన రెలిజన్ రేషనల్గా వుండకుంటే అన్య మతస్థులయొక్క, నాస్తికంయొక్క థోకాకు నిలవగలదా?

కేశవ: అవును.

రాజా: నేను యిప్పుడు తమ దర్శనానికి రావడము కారణ మేమిటంటే, తమతో ముచ్చటించడమనే సంతోష మలా వుండగా, ఆదివారం రోజున మా తోటలో నలుగురు ఫ్రెండ్సుకి టీపార్టీ యిస్తాను. ఆహ్వాయము చేయుటకు వచ్చితిని.

కేశవ: చీటీవ్రాస్తే వస్తానే! నాకోసం యెంతశ్రమ తీసుకున్నారు?

రాజా: తాముసు చూడడపు ఆనందమో, తమతో ముచ్చటించుటవలన గలుగు జ్ఞానోత్పత్తియో? గుడ్ బై! (షేక్ హాండ్స్ చేసుకొందురు.)

కేశవ: గుడ్ బై!

(తెర)

ద్వి తీ య రం గ ము

(దివాన్ బహద్దర్ రాజారాంగారి కచేరిగది: రాజారాంగారు, గంగాధరశాస్త్రి ప్రవేశించుచును.)

రాజారాం: ఈ పటుపటాంగములో యెవరు గెలుస్తారంటారు?

శాస్త్రి: తాము దివాన్ బహద్దర్లు; మాధవ అయ్యగారు రావుబహద్దర్లు. ఇద్దరి తారతమ్యము కంపెనీవారు యెంచే వుంచారు. తాము సార్థకనాములగు మంత్రులు. మాధవయ్యగారిది వైదీకపురస్తా. అందులో వేగినాటి సన్యాసం.

అయ్యనకు దేశాన్నిపట్టి అబ్బింది. గ్రంథాలయితే చాలా రాశారు.

రాజా : పండితులయిన మీరూ అలా అనడం ఆశ్చర్యముగా నున్నది. పిట్టకథలు, పిచికకథలు, తిట్లుగ్రంథములంటారో ఇంగ్లీషులో సోలిడ్ బుక్ అంటారే, అనగా ఉద్గ్రంథము! అది మనము వ్రాస్తూన్నాము. మనభగవద్గీత ఆంధ్రభాషకు వజ్రకిరీటమని పేపరువాడు వ్రాశాడు ...... శైలిభేదం చూశారా? మాధవయ్యగారి వ్రాత ఊక! పేలపిండి! మా శైలి అలంకార భూయిష్ఠమై యుండును. వాక్యముల నడక సంగీత గమనము ననుకరించును. పామర జనులకు ఉత్కృష్ట వస్తుగుణ గ్రహణం వుండదు; మన గ్రంథములు యెంతిసొగసుగా నచ్చొత్తించినను కొనువారు గానరారు. జమీందార్లు తమ యుద్యోగస్తుల మేలుకోరి కాపీ లధికముగాగొని, తాము వారికి పంచిపెట్టిన జమీందారీలు బాగగును. దేశములో జ్ఞానాభివృద్ధికి మార్గమగును. ఒకమారు వెళ్లి ఉద్యోగావస్థలో పూర్వపరిచితులయినవారిని చూడవలె. యెక్కడయినా మంచి సంస్థానంలో దివాన్గిరీకి కుదురుకుంటెనే కాని, అధికారంచేసే అలవాటుపోయి యేమీ తోచకుండా వున్నది.

గంగా : ప్రజలకి ఆ అదృష్టంపట్టాలికదా!

రాజా : దివాన్గిరీచేస్తే చెన్నపట్టపువకీళ్ళతో పలుకుబడికూడా వుంటుంది. కౌన్సిలు మెంబరు పనికి సహాయభూతంగా వుంటాను. యీ జిల్లాలోనే కొంచెం ప్రజలని రంజింప

చెయ్యడానికి సంఘసంస్కారంలో మనంకూడా వేలు పెట్టి తేనేకాని, యిక్కడివాళ్ళు మనకు వోట్లు యివ్వరు.

(ప్రవేశం నౌఖరు)

నౌఖరు : గిరీశం పంతులుగారు వచ్చారు.

రాజా : రమ్మను! (గంగాధరశాస్త్రితో) ఇతడు నా బాల్య స్నేహితులయిన యుగంధరరావుపంతులుగారి కొమారుడు. చిన్ననాటనుంచి యెరుగుదును. బి. ఏ. ప్యాసు అయినాడు. తండ్రి ఆర్జించిన ధనం పెట్టి బ్రతుకుతున్నాడు. ఇతనిని సంఘసంస్కారమువారు కేస్తానుఅంటారు. సాహసౌదార్యాలుగల మనిషి. కోటివిద్య లున్నాయి. నాటకాలాడుతాడు. పాడుతాడు. గారిడీ చేస్తాడు. దొర్లకి ఇతనం టేసరదా. తండ్రి చేసిన మొదటి వివాహంభార్య పోయింది. పిల్లలు లేరు. తిరిగి వివాహం లేదు చేసుకుంటేమ రెవరయినాపిల్లనుయిచ్చివుందురు. అర్ధరాత్రివేళ యెటువైపున పిలిచినా రెండువేలమంది వెనుక కూడుతారు. గుణయోగ్యతలున్నవిగాని. కొంచె పెద్దపిన్న తారతమ్యంమరిచి హాస్యాసంగా మాట్లాడుతాడు. తుంటరి ...అతను వచ్చేసరికి పుస్తకం చదువుతూ వుందాము. "భీషాస్మాత్ వాతః పవతే భీషోస్మదేతి సూర్యః భీషాస్మదగ్నిశ్చందశ్చ"

గిరీశం : (ప్రవేశించి) ఆ స్వరాన్ని యెందుకు సాగదీస్తున్నారు. శాస్త్రుల్లుగారిచేత చదివించండి. మీరు అర్థం వ్రాయండి.

రాజా : (మెల్లిగా) డామిట్! అప్పుడే ఆరంభించాడు! బి. ఏ.,

ఆభాషలో ప్యాసువినాడు. మా వాడికి సంస్కృతంలో మంచి ప్రవేశం వుందండి. తండ్రి ఉపనిషత్తులుకూడా చెప్పించాడు.

గిరీశం : మా గ్రామములో ఒక కోమటుండేవాడు. ఆయన పురుషసూక్తం పారాయణచేస్తూ వుంటే నూతులో కప్పలు బుర్ర పైకెత్తి అరచేవి.

గంగా : మండూకప్లుతం! వేదంలో స్వరంకూడా వుంది.

గిరీ : బ్రాహ్మలు సోమపానంచేసి వేదపారాయణచేస్తే తొలకరి కప్పల అరుపులా వుంటుందని ఋగ్వేదంలో ఉపమానం కల్పించారు. తొలకరివాన కురిసినతరవాత రాత్రివేళ కప్పలు మేళంగట్టి తరహాతరహాలుగా గానం చేస్తూవుంటే అది వొక ఆనందంగా వుంటుంది!

రాజా : సీరియస్ సబ్జక్టులోనయినా హాస్యం విడనాడజాలవు గదా రావుజీ!

గిరీ : మామగారు! గుడ్లగూబలా గాంభీర్యంగా కూర్చుంటాను; యేం శలవు?

రాజా : ఉపనిషద్వాక్యము పరిసమాప్తిచేసి మాటాడు కుందాము...శాస్తులుగారు! అబ్బీ! నువ్వుకూడా విను, నీ బుద్ధిలో ఒరిజినాల్టీ వుంది. "భీషాత్ వాతః పవతే" అన్నాడు దేవునికి భయపడి వాయువు వీస్తుంది; సూర్యుడు ఉదయిస్తున్నాడు. అని యీ ప్రకారం చాలామంది తాత్పర్యం చెప్తూతారు. భయమనేది భగవంతునియందు, క్రౌర్యం కనపరుస్తుంది. భక్తివల్ల దేవతలు వారి వారి పనులు చేసినారంటే కొంత స్వారస్యంగా వుండును.

మా వాడు (గిరీశంవంక చూసి) భయంచేత చెయ్యగూడంటే యేపనీ చెయ్యడు. 'భీ' అనే మాటకు మరియేదన్నా అర్థం చెప్పితే బాగుంటుంది. యూరోపియనులు వ్రాసిన డిక్షనరీలు చూదాం.

గంగా: నేనుకూడా యేకాక్షర నిఘంటు చూసి కొన్ని అర్థాలు మనవిచేసుకుంటాను.

గిరీ: నేను, ఒరిజినల్ అని మామగారు శలవిచ్చారు గనుక నేనో కొత్తఅర్థం చెప్పుతాను. "షా"మీద "కా" యెక్కిస్తే భిక్షాఅని అవుతుంది. ఆపైని అర్థం బహుసులభంగా వస్తుంది. గాలీ, సూర్యుడు వగయిరాలు ముష్టికోసం సంచారంచాస్తారని సమన్వయం అవుతుంది. "భిక్షా" అన్నది "భీ" అనే ధాతువులోనుంచి వచ్చిన పదంకాదు. అది యిండోఆర్యన్ మాట! 'వ', 'బ', యోరభేదః అన్న సూత్ర ప్రకారం యింగ్లీషులో "విష్" అనే మోస్తరుగా తేలింది. విష్ అనగా యిచ్ఛ. ఇచ్ఛామాత్రం భోజనం. దేనికోసం ముష్టి అంటే భుక్తికోసం! "భుక్తి భిక్షమీయవే" అని త్యాగరాయలు పాడలేదా? లోకంలోకూడా మనం చూడమా! గవర్నమెంటువారు యింత భిక్ష పడేస్తేగదా మామగారి వంటి గొప్పగొప్ప ఉద్యోగస్తులు నౌకరీ చేస్తారు.

గంగా: వేదంలో అక్షరాలు మార్చడానికి వీలు లేదండి.

గిరీ: అర్థము మార్చడానికి వీలుందండీ?

రాజా: శాస్త్రులుగారూ! మీకు తెలియదండీ. మా వాడు చెప్పింది చాలా సబబుగావుంది. ఈ వేళకి సమాప్తిచేతాం.

శాస్త్రులుగారు మనలోవారే. మనం స్వేచ్ఛగా మాటాడుకో వచ్చును. రావుజీ! నీ హాస్యరసమునకు కొంచం కళ్లెంపట్టి ఒకఅరనిమిషం సీరియస్‌గావుంటే చాలాఒబ్లైజ్ అవుతాను.

గిరీ: మామగారి సెలవు శిరసావహించి గుడ్లగూబవలె బుద్ధిగా కూచుంటాను.

రాజా: యీ విధవావివాహం తాలూకు హికమత్తుయావత్తూ మీ శాస్త్రులు గారి చేతిలోవున్నది గనుక, తూచాలుపోకుండా యావత్తూ పరిసమాప్తి అగుననే నమ్మకము నాకున్నది. నేను నిన్నటిదినం కేశవరావు నాయుడుగారితో మాట్లాడినాను. మాధవయ్యగారిదాకా చేయుచున్న శాస్త్రోక్త పద్ధతి త్రోసి బ్రహ్మసమాజమతప్రకారం యిటుపైని విధవా వివాహములు చేయించుటకు వారిని గట్టిగా పుర్లెక్కించాను. నీ సహాయంకూడావుంటే పార్వతమ్మవివాహం మన పట్టణంలో ఫస్టు. బ్రహ్మసమాజ విడోమారేజిగా వుంటుంది. చేసుకునే కుఱ్ఱవాడు బ్రహ్మసమాజ మతస్తుడు గనుక రేషనల్ కన్సమేషన్ అనేది మనము ప్రతిష్టించిన వారమగుదుము.

గిరీ: సందేహము లేమయ్యా అడుగవచ్చునా?

రాజా: అడగకపోతే యెటులను?

గిరీశం: ఇదివరకే వ్యవహారం జరిగిపోతూంది. నలుగురూ ఐకమత్యంగా రిఫారంపని చేసుకుపోతున్నారు. ఇప్పుడు నాయుడుని లేవదీశారు. మాధవయ్యగారికి తానుపట్టిన కుందేటికి మూడేకాళ్లు. ఇప్పుడు మీరు చేసిన దోహదం

వల్ల వా రుభయులు జుత్తూ జుత్తూ పట్టుకుంటారు. ఈ దేశంలో రిఫారము అమాంతం గా రెండుముక్కలవుతుంది. అదే నా అభిప్రాయం మామగారూ! శలవియ్యండి!

రాజా: (ఆత్మగతం) వీడు అసాధ్యప్పిండం. యితడి సహాయం లేనిదీ పనికాదు. మామ అని పిలవడం ఆరంభించాడు. యుగంధరరావూ, నేనూ స్కూలులో చదువుకునే రోజులలో అన్నా, తమ్ముడూ అని పిలుచుకునేవారము. ఎదిగివ పిల్లలు గల తండ్రులను మామా అని పిలిస్తే మనస్సుకు కించిత్తు అనుమానం తలుగుతుంది. యింట్లో చనువుగా తిరుగుతాడు. వద్దంటే బాగుండదు. ఎంతటివాడికైనా వీడిని చూస్తే సరదా. ప్రవర్తన చెడ్డదని వినలేదుగాని, వీడి నాటకాలు, గారడీ చూడకుండా పిల్లని ఖాయిదా పెట్టాలి. వెధవపిల్లని మాత్రం యీ వూళ్లో వుంచితే మాటదక్కదు. అన్నదగ్గరకు పంపించివేతాము.

గిరీ: మామగారు! యేమిటి ఆలోచిస్తున్నారు?

రాజా: మరేమీలేదు, మీ నాయినే యీ వ్యవహారంలో ప్రవేశిస్తే నీవు హాస్యాలు అడ్డుమాని సహాయం చేతువు గద!

గిరీ: మా తండ్రి యే వ్యవహారంలో దిగినా ముందూ వెనకా చూడకుండా దిగేవారు. తండ్రిగారు దిగినా నాకు తోచిన మాటలు చెప్పవలసినవాడనే.

రాజా: అయితే నీవంటి బుద్ధిమంతులు సంఘసంస్కారముకు మొనగాళ్లయి వుండిన్నీ బేసవబయిన మార్గాన్న పని

జరుగుతూ మనమంతా అన్యమతస్థులకు హాస్యాస్పదం కావడం నీకు మనస్కరించియున్నదా? పెళ్లాడే కుర్రవాడు బ్రహ్మసమాజ మతస్థుడైనప్పుడు హిందూ శాస్త్రోక్తంగా పెళ్ళి చెయ్యడం నీకు యుక్తమనే తోచిందా?

గిరీ: పెళ్ళికూతురిది యేమతమో ఆలోచించారా?

రాజా: మనలో స్త్రీలు అజ్ఞానులు; అస్వతంత్రులున్ను. వాళ్లకి "గతానుగతికోలోకః" అన్నట్లు ఆచరణేగాని మత మంటూ వకటున్నదీ? క్రమంగా ఆపిల్ల భర్త మతం అవలంబిస్తుంది; ఇన్‌యాంటిసిపేషన్, మనం అందులో చేర్చవచ్చును

గిరీ: కిరస్తానులు, తురకలూ, విధవావివాహం చేసుకుంటే హిందూసంఘసంస్కారానికి ఎంతలాభమో బ్రహ్మసమాజంవారు చేస్తే అంతేలాభము. యింతకంటే సవరలు, కోదులు, గదబలు మొదలయిన కొండజాతుల ఆచార ప్రకారం వివాహం కొంత వింతగానైనా వుంటుంది. దొరలు సంతోషించడంకద మీకు కావలసినది? కొండ జాతుల ఆచారాలంటే తెల్లవాళ్ళు చెవికోసుకుంటారు. పేపర్లలో వ్రాసినా చదవతగివుంటుంది

రాజా: (ఆత్మగతం) కర్ణపిశాచివున్నవాళ్ల దగ్గిర కాసికీలుదాగవు. (ప్రకాశం) ఒక పాయింటు నీవు మరచిపోతున్నావు. హిందూ హిందూ అనేమాట తుడుపెట్టె సంఘసంస్కారమే ముఖ్యముగా ఆలోచించవలసి వుంటుంది. హిందూ అనే మాట చేర్చగానే మనఉద్యమములలాభము సంకుచితమవుతుంది. రాజకీయ వ్యవహారములలో అన్ని మతములవారమూ కలు

స్తున్నామా లేదా? యావనవంతులైన వితంతువుల బ్రతుకు సుఖరహితము కాకుండా వుండడము సంఘ సంస్కారము యొక్క ముఖ్యోద్దేశముగదా. యేమత ప్రకారమైతేనేమి? వారలు పెండ్లి చేసుకుని సుఖించుట, సంఘ సంస్కారము కాదా? బ్రహ్మసమాజ మతముకూడా హిందూమతము లలో నొకటని నా అభిప్రాయము. పుత్రప్రాయుడవు, కావలసినవాడవూగనుక, నీఆసరామీద కించిత్తు సంఘసంస్కార రూపకమైన లోకోపకారంలో దిగతలచితిని. నీకు తోడ్పడడముకు యిష్టము లేనియెడల యింతటితో విరమిస్తాను.

గిరీ: (ఆత్మగతం) బాణం గురిదాటింది. మిగిలిపోనియ్యకూడదు. (ప్రకాశం) నేను చెయ్యబూనుకున్న సహాయము చేసి తీరుతాను. గిరీశం అన్నమాట తప్పినాడన్నమాట యీసరికి పుట్టలేదు. భగవదనుగ్రహంవల్ల ముందయినా అలా అనుటకు అవకాశము కలగకూడదు. వధూవరులను యిక్కడకు తెచ్చి దిగపెడతాను. కాని మామగారు పెట్టుతూవున్న బ్రహ్మసమాజ హిందూ వివాహ విధానముల కలహంలో నేను చెయిచేసుకోజాలను. సవబు కావలిస్తే నా స్వల్పానుభవమునుబట్టి చెప్తాతాను. ఎవడిమతం వాడికి సవబు. ఎదటివాడి మతం వాడికి బేసవబు. నిజమైన సవబు స్వర్గంలోవుంటే వుండవచ్చును. మనిషికి మనసే సవబు తత్వమాలోచిస్తే మనోవృత్తులు ముందు పరుగెత్తుతాయి. మాటకారి, సవబులు కలిపిస్తాను. నిష్కల్మషమయిన మనస్సు, అవ్యాజమయిన భూతదయా వుంటే యే మతమయినా సమ్మతమే.

రాజా: మామా! నీమాటలు లేబింతుల్లా కనబడుతాయి. మాటలనుబట్టి నీ మతం పోల్చడం శక్యంకాకుండావుంది. ఒకమాటు శాస్త్రంలో కర్రెత్తుతావు. మరచటికి క్షణం శాస్త్రాన్ని తింగదోసి సవబుకోసం కత్తి తిస్తావు. ఆ వెంటనే లోకంలో సవబు లేదంటావు!

గిరీ: నామతం నాకే పోల్చడానికి దుసరంగా వుందనుకుంటాను మతం వుపాదివేసి కడతారనుకున్నారు కాబోలు మామగారు! యెండవేళ ఒకమతం, చల్లనివేళ ఒకమతం, కడుపు కాల్తూవున్నప్పుడు ఒకమతం, కడుపు నిండినప్పుడు ఒకమతం, అందులో అంబలి మతం, పప్పు నెయ్యిమతం, గోధుమరొట్టె మతం మద్య మాంస మతం, యేరుకుతినే వాకపళ్ళ మతం, డబ్బిచ్చికొనే మామిడిపళ్ళ మతం, గడవడం గడవకపోవడాన్నిబట్టి అతభేదాలు కలవు! అలిసివున్నప్పుడో మతం, వంటరిగావున్నప్పుడో మతం, అతివ చెంతనున్నప్పుడో మతం! లంగరులేని నావలాగ మతం మనస్సుయొక్క శరీరముయొక్క స్థితినిబట్టి చెలిస్తూ వుంటుంది. కొన్ని వ్రేరులుమాత్రం నాకు వున్నాయను కుంటాను మనసుకు మాటకు విడాకులయినప్పుడు, మాటునున్న మాట మార్కెట్టులో పెట్టాలనే పట్టలేని ఉత్సాహం ఒకటి; సూదంటురాయిని యినుము అంటినట్లు మంచివాళ్ళు కనిపిస్తే వాళ్ళను ఆనుకొను స్వభావం రెండు; యెదిరించినవాడిమీద కయ్యానికి కాలుదువ్వడం మూడు; కష్టసాధ్యమైన పని తటస్థించు ఫలితం మంచిదని తోస్తే ముందు వెనుక చూడకుండా అందులో ఉరకడం

నాలుగు; లయిఫ్‌లోవుండే చమత్కారాలు వెతుక్కుంటూ పోవడం అయిదు; తమవంటి పెద్దల శెలవు ప్రకారం నడుచుకోడం ఆరో మతం. అక్కడికి షణ్మతాలు స్థాపనయినాయి. ఇన్ని మతాలు ఒక్కచోట గూడితే ఒక తెన్ను యెలా వెళతాయి?

రాజా: అందుచేతనే లోకం నువ్వు చెప్పినట్టల్లా వింటారు. అటువంటిమనిషివి నాబోంట్లు చెప్పినట్లు వినడమనేది వాత్సల్యసూచకం. ఆమాత్రం ఆసరా ఇచ్చావంటే నేనుకూడా సంఘసంస్కారానికి కించిత్ సహాయభూతుణ్ణి కాగలను. ప్రస్తుతాంశ మేమిటి?

గిరీ: మీరు చేస్తానన్న ద్రవ్యసహాయము సెటిల్ కావలెను.

రాజా: రామ్మూర్తికి మూడువందలరూపాయలు యిస్తానన్నానే!

గిరీ: యెప్పుడు?

రాజా: పెళ్ళిఅయిన తక్షణం!

గిరీ: బ్రహ్మసమాజమతప్రకారం వివాహంకాక శాస్త్రోక్తంగా అయితే?

రాజా: బేసవబుగా అయిన పనిలో మనం సహాయభూతులం యెలా కాగలం?

గిరీ: యే ప్రకారం జరిగినాసరే, ఇప్పుడు ఆ సొమ్ము చేతులో పడితేనే ముందు పనిజరగడం; లేకుంటే యిక్కడితో సమాప్తి.

రాజా: హాస్డ్ టమ్సస్! యు కెన్ ట్రస్టు మీ టు పే.

గిరీ: ఇమీడియట్ పేమెంటు విల్ ఆబ్వియేటు ది నెససిటి ఫర్ ట్రస్టు; సమ్ మనీ షోజ్ టు గోయిన్ టు ది హేండ్స్ ఆఫ్ డైవర్సు పెర్సన్స్ ఇన్క్లూడింగ్ ది బ్రైడ్.

రాజా: కంసాలికూడానా?

గిరీ: లేదు!

రాజా: నీవు ప్రాజ్ఞుడవు! నీకు నేను బుద్ధి చెప్పవలసిన వాడిని కానుగాని, అనుభవాన్ని బట్టి చెప్తూతున్నాను. బ్రాహ్మణ సంఘసంస్కారంలో కంసాలివాడు అమాయకంగాను అనపేక్షగానూ కలుస్తాడంటే నమ్మవద్దు. యేదో వక ఘుట్టి స్వామిద్రోహం చేసి మన పరువు తీస్తాడు.

గిరీ: నేను ఆ జాగ్రత్త పడగలను. అయినా జాగ్రత్త యీ వ్యవహారంలో అవసరంలేదు. మనం సంఘసంస్కారమని పిశడుమాట ఉపయోగించి, లోకాన్ని మూరెడెత్తు పెరిగించామని సంతోషిస్తున్నాం. కంసాలి, బాపనోళ్లు కులం చెడుతున్నారుగదా అని ఆనందిస్తున్నాడు. అదివకటి మనకి సేఫ్‌సైడ్! మరివక కేఫీటంటే రామ్మూర్తి పెత్తండ్రి కొడుకు వెంకన్న నివున్నాడు. వాడియందు కంసాలికి పుత్ర ప్రేమ ఆ వెంకన్నని చిన్నగా పెంచక వాడివంతు భూముల ఫలసాయం పెట్టి కొండుభొట్లు రామ్మూర్తికి ఇంగ్లీషు చదువు చెప్పించాడని, మరికొన్ని కారణాలచేత కొండుభొట్లు మీద కోపం. తండ్రి రామ్మూర్తికి మేనరికం కుదిర్చి వుంచాడు. ఈ విధవా వివాహం అయినట్టయినా మేనరికం తప్పిపోతుంది. ఆ పిల్లని వెంకన్నకి పెళ్ళి చేయించాలని

అక్కా-భర్తుడు పైరవీచేస్తున్నాడు. గనుక భయపడ్డానికి అవసరం లేదనుకుంటాను.....పెళ్లికి తర్లి మూడో రోజు రాత్రి యీవూరికి పదకొండు మైళ్ళ దూరమునవున్న చెరుకువాడ సత్రంలో దిగుతారు. అప్పట్లో మీ గుర్రబ్బండీ స్రాం పెరటి గొబ్బరికోటలోవుంచి యీ కంసాలి హూక మత్ మీద వధూవరులను డోల్లోయెక్కించి రాత్రి వుండగానే తమ యింట్లో పెట్టాలి.

రాజా : కొంపతీసి మా యింటికే ?

గంగా : (ఆత్మగతం) అమ్మగారు, పంతులుగారికి, వధూవరులకు కూడా గోమయోదకస్నానం చీపురుగట్ట ప్రయోగంచేత ఉచ్చాటన వెంటనే చేస్తారు.

గిరీ : మీరు పబ్లికుకు రాకూడదో ? మామగారు యింతపిరికి అని నేను అనుకోలేదు !

రాజా : పిరికితనమా ? యుద్ధానికి వెళ్ళమంటే వెళ్ళుతాను. సమయోచితమయిన జాగ్రత్తను పిరికితన మంటారా ? కుర్రవాళ్ళబుద్ధి మిలమిల పరుగెత్తుతుంది. ముసలిబుర్రలు కొంచెం పస్తాయిస్తాయి. కార్యం సానుకూలం అయ్యేవరకూ పైకి రాకూడదు, వకటి; రెండవది, నా సహాయం కావలసినదిగాని, నాపేరు గొప్పకావడం నేను విలవగా యెంచను. మూడవది, మా వంటివాళ్లం సంఘంలోవుండి, మీ అభిప్రాయములను వ్యాపింపజేస్తే లాభంగాని, అంతా యేటోదిగితే లాభం లేదు కొంతమంది మనవాళ్లనిపించుకున్నవాళ్లం గట్టుమీదవుంటే మనకే లాభం !

గిరీ: దానిపేరు ఇంగ్లీషులో క్రైమ్ సర్వింగు అంటారు.

రాజా: మంచి అభిప్రాయములకు చెడ్డపేరు మహాసులభంగా యిస్తావు.

గిరీ: వధూవరులను మా యింట్లో పెట్టనా!

రాజా: (ఆత్మగతం) యితనియింట్లో పెడితే బట్టబయలౌతుంది. నలుగురూచేరి అంతా క్రెడిట్‌కోసం దేవులాడితే మన క్రెడిట్ సన్నగిలుతుంది. (ప్రకాశం) మీ యిల్లు సత్రవు. అక్కడ యేంజేసినా చిదంబరరహస్యం. ఈ వ్యవహారం ముట్టుకు పెళ్ళిపీటలమీద... లేదు కుర్చీలమీద కూర్చునే వరకూ వధూవరులు ఫలానావారని ఎవరికిన్నీ తెలియకూడదు. బ్రహ్మసమాజమతంప్రకారం పెళ్ళికావడమునకు ప్రయత్నం నేను చేసుకుంటాను. ఏదోవక విధవావివాహం సిద్ధమైనదని నాయుడుగారితో చెప్తాను; గాని పేర్లు చెప్పను తెలిసినదా? బ్రహ్మసమాజపద్ధతివల్ల మరి ఒక వుపయోగం కనిపెట్టాను. శాస్త్రప్రకారం అయితే మంచిముహూర్తం కనిపెట్టి పెళ్ళి చెయ్యాలి. మంచిముహూర్తందాకా వితంతువుని దాచి వుంచడం దుర్లభం. ఈలోగా బంధువులవల్ల చాలా తొందర కలుగుతుంది. బ్రహ్మసమాజం ప్రకారమయితే పిల్ల వచ్చిన మర్నాడు సాయంత్రమే పెళ్ళి చేసివేయవచ్చును. నాకు తోచిన సలహా యేమిటంటే, మా బగీచాలో వధూవరులను ఆ రాత్రి పెట్టి......

గిరీ: బాగుంది! రూపాయిలో?

రాజా: యివిగో! (పెట్టెతీసి రూపాయిలిచ్చును)

గిరీ: థేంక్యూ. (నిష్క్రమించును.)

గంగా: (ఆత్మగతం) గాడిదకొడుకు! యిన్నాళ్ళు ఆశయించాను. నాకు నెలకి యేడురాళ్ళు యిచ్చేటప్పటికి కళ్ళనీళ్ళు పెడతాడు. యీ వెధవపెళ్ళికి మూడువందలు ఖర్చుపెడుతున్నాడు.

రాజా: శాస్త్రుల్లుగారూ! యీసంగతి మనవాళ్ళకి తెలియనీకండీ. మీరు చెప్పాలి, నేను చెప్పాలి, మరి యెవరూ చెప్పరు.

గంగా: "షట్కర్ణాభిద్యతే మంత్రాసి" అన్నాడు.

రాజా: గిరీశం చెప్పాడు. లోగిట్లో వాళ్ళు ఆసమయంలో వుంటే మట్టుకు ఆబోరు దక్కదు. వాళ్ళు పుట్టినిటికి పంపించమని సంవత్సరమై తొందర చేస్తున్నారు. ముహూర్తం ఈలోగానే కుదిర్చి, మీరు తీసుకుని వెళ్ళి దిగబెట్టండి!

గంగా: మీరు విధవావివాహంలో కలుస్తే బహిష్కారం అవుతుందే!

రాజా: యింతేనా నా మంత్రశక్తి శాస్త్రుల్లుగారు? చూశారూ బ్రహ్మసమాజమతంప్రకారం పెళ్ళి అయితే మనంచేసే సహాయసంపత్తివల్ల బాధకం లేదు. పెళ్ళిసమయంలో వెళ్ళి టిఫెన్ పుచ్చుకున్నా, కిరస్తానులు, తురకలవద్దపుచ్చుకున్నట్టేగాని అంతకన్న తప్పు పట్టడానికి అవకాశం లేదు. క్షీరం కలిసినందువల్ల ఘ్యాదులు చెండాల హస్త లోనుంచి ఆ గించవచ్చును

గంగా: బోధపడ్డది!

[తెర]

తృతీయరంగము

(కంసాలి దుకాణం: అక్కాభత్తుడు, వెంకన్న ప్రవేశింతురు.)

అక్కా: వెంకన్నా! పంతులు చెడిపోతున్నాడు. దాని శొష్టలు బహుఅక్రమంగా వున్నాయి. మీా బాబు మంత్రాంగంవల్ల యెవరు బాగుపడ్డారు?

వెంక: మా బాబు యేంచేశాడు?

అక్కా: యేం చెయ్యలేదు. సానిదానికి సరసుల్ని తార్చి డబ్బు సంపాదిస్తాడు. పంతులుకి రత్నంవంటి పతివ్రత అయిన భార్యావుండగా దీనిమాయలలో దింపేశాడు.

వెంక: పంతుల్ని మీారు బాగుచెయ్యరాదూ?

అక్కా: మీా బాబుమంత్రాంగంమీాద మన బుద్ధి లెక్కవు. గాని పంతులు కంటిమసక వదలడానికి వకమందు చెప్తాను, చెయ్యి!

వెంక: నేను వైద్యుణ్ణికాను.

అక్కా: మందనగా వుపాయము! ఈవేళ పంతులు తండ్రి తద్దినం. అంచేత మంజువాణియింటికి రాత్రి యీా సమయము చూసి కొండుభట్లు లోళ్ళసాయంబుని మంజువాణి యింట్లో ప్రవేశపెట్టబోతున్నాడు. నువ్వు తిన్నగా వెళ్ళి యీామాట పంతులుగారితో చెప్పి పదకొండుఘంటల ప్రాంతాన పెరటిగోడ గెంతి అమాంతెంగా లోపలికి వెళ్ళమను. నేను వీధిగుమ్మం తలుపు గొళ్ళెంపెట్టుతాను.

వెంక: తురకాడుంటే పంతులుకేమి?

అక్కా: చూస్తూగాని నీకే తెలుస్తుంది!

[తెర]

చతుర్థరంగము

[మంజువాణి యిల్లు: మంచంమీద కూర్చుని, హుక్కా పీలుస్తూ సాహేబుగారు, కింద తివాసిమీద కూర్చొని కొండుభొట్లు]

సాహేబు: క్యా! దేర్ హోతా జీ!

కొండు: పోషక్ బనాతే మహారాజ్.

సాహే: రాత్ బొహుత్ హోగయి. థోడా వేదం బోలో జీ.

కొండు: (ఆత్మగతం) తురక వెధవ వేదం చదవమంటున్నాడు.

(ప్రకాశం) సాహేబుగారు వచ్చారు
మహాదొడ్డవారులై ।
మడదుక్కలాగ వున్నారు,
గొడ్డుమాంసము తిందురు ।
లెంపకాయ ఆచి కొట్తేను,
దవడపళ్లూడిపోవును ఇత్యమరః ।
సాహేబుగారు వచ్చారు,
మహాదొడ్డవారులై ।
మోటవా రేమిచేస్తారో
భయం వేయుచున్నది ।
గంజాయిపీల్చు మార్గాన,
వాళ్లు తెలియక యుందురో ఇత్యమరః ॥

దాసీ: (ప్రవేశించి కొండుభట్లు చెవిలో) సాయిబుకు తెనుగు వచ్చునా?

కొండు: వక్క అక్షరంరాదు. రెండు నెలలు కాలేదు ఢిల్లీ నుంచి వచ్చాడు.

సాహే: ఢిల్లీ క్యా బోల్తే జీ.

కొండు: ఢిల్లీ బాద్షాకె ఆప్ భాయి బంధు కర్కే బోల్దియా.

సాహేబు: (లేచివచ్చి వెన్నుమీద గట్టిగా చరిచి) తు అచ్ఛా బొమ్మన్ హై.

కొండు: చచ్చానురోయి నీ అమ్మాశిగతరగా.

మంజు: (తెరవతిలనుంచి) సాయిబుని వెళిపొమ్మను. వెధవ కసాయివాడిలా వున్నాడు. తోళ్లవాసన కొట్టుతున్నాడు.

సాహే: క్యా బోల్తే జీ?

కొండు: పేట్కో దరద్ హై కర్కే బోల్తే.

సాహే: ఝూటా బాత్, దగా కర్తెతో తుమ్కు మార్తె (అని ముష్టి యెత్తును).

కొండు: వాణ్ణి పొమ్మన్నమాట
చెప్పజాలనువై।
తురకః కరకశ్చైవ
ధ్యావేతో మలమోచకా।
తురకాడు కరక్కాయ
పేరుచెప్తే విరోచనం।
నీవు రాకుంటె వీణ్ణుంచి
యింటికి వెళ్లిగానువై।
జారిపోతాను లేకుంటే
నాకిక్క డాబోరు దక్కదు।

సాహే: కంఛన్ క్యా నై ఆతే జీ?

కొండు: అభి ఆతే మహరాజ్!

మంజు : గదిలో కూచుని తలుపు గడియ వేసుకున్నాములే, నేనూ వెంకీని! సాయిబుని పైకి గెంటెయ్యి; లేకుంటె వాడి చేత తాపులు తిను !

కొండు : ధర్మంకాదిది మంజువాణి వినుమా ! (శ్లోకం వలె చదువుతాడు.)

దాగుంట, ధైర్యంబు నీ
విపలంబించయు పైకివచ్చి మరియున్ ।
ప్రాణంబు దక్కించుమా
లేకుంటే నిల దీపమార్పి మరియున్ ।
నీ కొంప కగ్గెట్టుదున్
నీవు న్నీ చెలికత్తెకూడ గదిలో
చిచ్చిట్ట చస్తారు వై॥

సాహే : బహుత్ అచ్ఛా గాతే జి (అని తిరిగి కొండుభట్లను తట్టును)

మంజు. వెంకి : మొఎళ్ళరో వీధిలోను ? (అని గొంతెత్తి అరచును)

సాహే : క్యా గడ్‌బడ్ జీ ?

కొండు : యే ఘర్ మే ఏక్ బడా బ్రహ్మరాక్షసి కహాతే బడా బొమ్మన్ సైతాన్ హై.

సాహే : సైతాన్ గియితాన్ మార్దేతే (అని క్రోధ సవరించును)

పంతులు : (తల విరబోసుకుని చేతిలో లాఠీ పట్టుకుని కోపముతో) ముండా ! మంజువాణి (అని తొందరగా ప్రవేశించును) (కొండుభొట్లుని చూసి) వెధవ ఫకీరు వెధవ ! నువ్వుండేనా, ఈదౌర్జన్యంచే యుస్తున్నావు(అని కొండుభొట్లునుకర్రతో కొట్టును)

సాహే : యే హై బొమ్మన్ సైతాన్ ?

కొండు: హై మహారాజ్.

సాహే: (కఱ్ఱతో రెండుదెబ్బలు పంతుల్ని కొట్టేసరికి పంతులు చతికిల బడును).

కొండు: (వీధితలుపు లోపల గడియతీసి తియ్యబోతే రాదు) యెవడో తలుపు గొళ్ళెం వేశాడురోయి! పెరటితోవని పోదామంటె అడ్డంగా తురకాడున్నాడు! యిఖనేమి సాధనం (ఆత్మగతం) దీపం ఆర్పేస్తే పంతులు పారిపోతాడు. (దీపం ఆర్పేసి సాహేబుమీద, పంతులుమీద బిందెతో నీళ్ళు విసురును).

సాహే: అరే! బహుత్ బడా సైతాన్ హై. యహాఁసె చల్జానా (వీధితలుపు తియ్యబోగా రాదు. తలుపు బలాత్కారంగా తీసి వెళ్ళిపోవును).

(తెర)

పంచమ రంగము

[అక్కుభట్టుడి యింటి అరుగు: వెంకన్న, కొండుభట్లు, అక్కుభట్టుడు ప్రవేశించును]

కొండు: సాయిబు పంతుల్ని చావగొట్టేడు.

అక్కు: యెక్కడ?

కొండు: మంజువాణి యింట్లో.

అక్కు: మీరెందుకున్నా రక్కడ!

కొండు: పంతులుగారింట్లో ఆడవాళ్లకు పురాణం చెప్పి వస్తూండగా మంజువాణి యింట్లో గడబిడ అవుతూవుంటే తొంగిచూశాను.

అక్కా : అయితే యేం చెయ్యమంటారు ? కనిష్టీబుల్ని పిల్చుకు వెళ్ళుదాం.

కొండు : వొద్దుబాబు ! లేనిపోని అల్లరి చెయ్యకండి ! తమరు దయచేస్తే చాలును.

అక్కా : తురకాడు నాకు దేహశుద్ధి చేస్తే ?

కొండు : వెళ్ళిపోయినాడు !

అక్కా : కొండుభొట్లుగారు ! లాంతరు తెండి, నేను చేతికర్ర పట్టుకువస్తాను.

[తెర]

ష ష్ట మ ర ం గ ము

[పంతులు మంచమును జారబడి జాపోయియుండును; అక్కా-భత్తుడు చేతికర్రయు, వెంకన్న, లాంతరును పట్టుకొని కొండుభొట్లు ప్రవేశించును]

అక్కా : యేమిటండి పంతులుగారు ?

పంతులు : ఏమీ లేదండి...... శాస్తుల్లూ ! వీడ్నెందుకు తీసుకొచ్చావు ?

కొండు : సాయిబు మళ్ళావస్తాడేమో అని భీతాహంచేత తీసుకొచ్చాను.

పంతులు : సాయిబు యింగువ అమ్మకానికికాదూ వచ్చాడు ?

కొండు : వెధవ అందుకే వచ్చానన్నాడు. (మెల్లిగా) సానివాళ్ళ మాయలు నాకేం తెలుసును.

అక్కా : ఎందుకట్టె చర్చ పంతులుగారు! యిక్కడ వుంటారా? యింటికి వస్తారా ?

పంతులు : యిహెందుకు యిక్కడ ? యింటికి వెళ్ళిపోతాను !

మంజు : (పంతులు వెనుకనుంచి ప్రవేశించి) అక్కా—భర్తుడుగారు మీరు వెళ్ళిపొండి !

పంతులు : (కుంటుతూ చేతికర్ర తీసి) ఆ యింగువమ్మే తురకాడి కోసమేనా యీ ముస్తాబంతా ? (అని కర్రతో మంజువాణిని కొట్టును)

అక్క : (పంతులు కొరడాచెయ్యి పట్టుకుని) శాంతించండి పంతులుగారు !

మంజు : (చేతిలో కొరడా లాగికొని రెండవ చెయ్యి తన చేత్తో పట్టుకొని) పంతులుగారు కారు వీరు ! అమ్మవారు; ఆడవాళ్ళమీదికి శూరులు ! సాయిబుదగ్గిర లేకపోయిందీ పౌరుషం ! నేను వేశ్యను; నా వృత్తిధర్మం నే మానను; మీ యింటోవున్న సంసారి వేశ్యని ఖాయిదా పెట్టుకోండి !

పంతులు : యేమిటి పేలేవూ ! చూడు ! (అని పెనుగులాడును)

కొండు : ఊఁ ! (ఊరుకొమ్మని మంజువాణికి సౌంజ్ఞ చేయును.)

మంజు : పంతులుకి యింకా గీటణగలేదు. వెంకీ ! యిక్కడే వీధిలో వుటాడు తీసుకురా.

వెంకన్న : పిలవమన్నావా యేమిటి ?

కొండు : వెధవాయ ! వూరుకోవోయి. సాయిబు మళ్ళీవస్తే చంపేస్తాడు. పంతులుగారు దయచెయ్యండి. (అని పంతులు చెయ్యిపట్టుకుని లాగును. పంతులు, కొండుభట్లు గుమ్మము దాటుతూ ఉండగా చురచుర చూస్తూ మంజువాణి పంతులు వీపుమీద ఒక దెబ్బ, తిరిగిచూసిన కొండుభట్లు వీపుమీద ఒకదెబ్బ వేసును.)

(తెర)

సప్తమరంగము

[కొండుభట్లు యిల్లు: అరుగుమీద బిచాణా పరుచుకుని కొండుభట్లు కూర్చుని వుంటాడు]

కొండు: (పొడుంపీల్చి) ఇవాళ యేమి ప్రమాదాలు వచ్చాయి. పంతులు కొట్టిన దెబ్బకి బొటబొట రక్తం కారింది...గాడిద కొడుకు...నిద్దరపోతే తురకాడు కల్లో వస్తాడేమో అని భయంగా వుంది. "రామం, స్కంధం, హనుమంతం, వైనతేయం, వృకోదరం, శయనే యస్స్మరేన్నిత్యం దుస్వప్నం తస్య నశ్యతి." (నలుదిక్కులా కలయజూచి పడుకొనును.)

(ప్రవేశం: సాహేబు)

సాహే: ఉఠో జీ.

కొండు: (ఆత్మగతం) ఓర్నాయన సాయిబు కాబోలు!...... నిజమా కలా?

సాహే: ఉఠో జీ (అని గట్టిగా వెన్నుమీద చరుచును.)

కొండు: (లేచి) చంపేశావు!

సాహే: కంచన్ ఘుర్కు ఫిర్ చల్నా అవ్.

కొండు: ఆహా...హాహా...హా...ఖుదా వంద్ కంచన్ ఘర్మే బడా బొమ్మన్ సైతాన్ హై హమ్ డర్తె.

సాహే: కూచ్ ఫర్వా నహి. బొమ్మన్ సైతాన్‌కు మార్ దేంగే.

కొండు: హమ్ బొమ్మన్ హై కంచన్‌ఘర్కు చల్నా బొహుత్ దోష్ కర్కి అమార శాస్త్రమే హై.

సాహే: తుమ్‌కు కోన్‌సి శిఖాయ?

కొండు: అమార బాప్ శిఖాయ.

సాహే: ఆజ్‌తక్ ఆప్ కంచన్కు ఘర్ నై చెత్తే?

కొండు: కంచన్‌కు ఘర్కు కభీ నై జాయెంగ.

సాహే: అయిసా తో తుమారీ దేవత్ సే ప్రమాణ్ కరో.

కొండు: (ఆత్మగతం) ఘోరప్రమాణాలు చెయ్యమంటాడు. యువరిశక్యం? కందులగూనలో కాసులు యెవడు వొదులుకోగలడు? వీధిలో చడి అవుతూంది, ఓ కేక వేస్తునా!

సాహే: పుకార్ కరేతో గలా కాట్‌దేంగే. (అని గొంతుకు చేత్తో పట్టుకొనును)

కొండు: (ఆత్మగతం) మనస్సులో మాట మనస్సులో వుండగానే పోలుసాడు. మనిషికాడు దెయ్యం అనుకుంటాను. (ప్రకాశం) యిదిగో! జందెం పకడ్కె శపథం కరేంగె! హాం కంచన్కు ఘర్కె నైజాయంగే. దేఖోజీడర్తె హమ్కు బుఖార్ ఆయ. (అని చెయ్యి చూపును.)

సాహే: అచ్ఛా! కభీ కంచెన్కె ఘర్కు జాయేతో గల్లా కాటేగా. (అని నిష్క్రమించును.)

కొండు: చలివొణుకూ వచ్చాయిరా బాబూ! ...పార్వతీ! కుంపటి తేవే! కుంపటి కుంపటి కుంపటి... (అంటూ నిష్క్రమించును)

(తెర)

అష్టమరంగము

[కొండుభట్లు యిల్లు: రాత్రి భోజనంచేసి బట్టలు కట్టుకొని పైకి వచ్చి గుమ్మం అవతల నిలిచి]

కొండు: తురకాడిదెబ్బ పదిహేనురోజులు మంచం యెక్కించింది......మంజువాణి ఫికర్లేదు. ఇన్నాళ్లు ఆశ్రయించి యెంతో సహాయసంపత్తి చేసినాను. శాస్తులుగారికి యెలా వుందని మాటవరసకయినా వర్తమానం పంపించలేదు. పంతులుకూడా అదేపద్ధతి అవలంబించాడు. మంజువాణ్ణి వదలివేసి ఏకపత్నీవ్రతుడయినాడుట! దెబ్బకి దెయ్యం వెరుస్తుందన్నాడు!...గాడిదకొడుకు నన్ను కొట్టాడయ్యా! యీసర్కి గాయంమాన లేదు. వీళ్లు మాగడవలోకి రావద్దంటేమాత్రం కందులగూనలో కాసులకీ కామమ్మ సరసాలకీ దూరమైపోతాం? మంజువాణికి యేమిటి అపకారం చేశాను. ఒక్క తుమ్మలపాలెంవాడు డబ్బియ్యకుండా వెళ్లిపోయినాడు అదొకటేన్నీ......సాయిబు కొంచం భయోత్పాతం చేశాడు. తలుపుకిమాత్రం కించిత్తు మరామత్తు తటస్థించివుండవచ్చును. అయితే ఆ అల్లరి తురకాడు చేసిన దేహశుద్ధికోటి పంతులు ప్రాపకం పడిపోయిందని కోపంవుంటే వుండవచ్చును. పైపత్యంలో వున్నాను. యింకా దేహానికి జవసత్వంరాలేదు. తొందరపాటు మనిషి...కమ్చా తిరగేసిందంటె మళ్లా మంచంయెక్కాలి. కుఱ్ఱవాడి పెళ్లి వ్యవధిలేదు. కందులగూనలో కాసులు చేతపడితేనేగాని పప్పుడకదు. యేమిటిసాధనం...మరేమిటీ లేదు. తిన్నగా వెళ్లడం, యెవరూ చూడకుండా లోపల ప్రవేశించి తటాలున దీపం ఆర్పివెయ్యడం; కందుల గూన

దగ్గరకు ఒక్కదాటు వేసి కాసులపొల్లాం సంధించుకుని ఆంజనేయులులాగ పైకిలంఘిచడం... వెళదామా ? తురకాడితో నానింటికి వెళ్లనని చెప్పానే... వెధవ చూడ్డొచ్చాడా యేమిటి ? వాడికదే తనుపా ! గొడ్డును కోసుకు తినేవాడు ! సర్వాంతర్యామా యేమిటి ? తోళ్ళకొట్టు మేడతలుపు తాళంవేసి వుంది. సాయిబు వూళ్ళోలేడు. ఆ చుట్టుపట్ల యెంతోసేపు నిలబడ్డాను. హుక్కా పొగ వాసన రవ్వంతయినా కనపడలేదు. "పర్వతో వహ్నిమస్తమాత్, ధూమాత్" అన్నాడు. ధూమం లేకపోతే అగ్గీలేదు. అపువలెనే హుక్కాధూమం లేదనేపటువంటి కారణంచేత అగ్గిరాముడనే సాయిబుగూడా నాస్తియితి సిద్ధాంతః (కబడ్దార్ అని ఒక కేక వినబడును.) ఓరి దేమిటిరోయి నాయినా! తురకాడి గొంతుకలాగ వినపడుతూంది. వూళ్ళోలేని, తురకాడిమాట యిక్కడి కెలావచ్చింది ? 'వందేమాతరం' గుంటడెవడో కేకవేసివుంటాడు.... అంతే...అదే నిజంకాని వొళ్ళు...కొంచెం కంపరం పుచ్చుకుంది. శబ్దం విని భయపడితే మరేం పౌరుషం ? శబ్దగుణం, ఆకాశం. ఆకాశం నిరవకాశం; శబ్దం వట్టి మిధ్య మిధ్య...మిధ్య...మిధ్య...అనగా యేమీ లేదన్నమాట! (నాలుగడుగులు నడిచేసరికి కపడ్దార్ అని తిరిగి వినబడును) మళ్ళీ వచ్చిందిరోయి ధ్వని వణుకుపట్టుకుంది. అయితేఏంచేతాం. యీ శబ్దానికి భయపడి రెండుమూడువందలరూపాయల సొమ్ము వదులుకుంటానా! తురకాడు వస్తే యేంచేస్తాడు! యింగ్లీషుబావుటా చల్లగావుండాలిగాని ! చెయిచేసుకున్నాడంటే తురకాణ్ణి పోలీసువారికి వప్పచెప్తాను. "కబ

డ్డార్" అప్పుడు తెలుస్తుంది! యెందుకైనా మంచిది. ఆంజనేయ దండకం చదువుతూ ఒక్క విసురున వెళ్ళానంటే అన్ని భయాలూ పటాపంచలైపోతాయి...శ్రీమన్మహా అంజనీ గర్భసంభూత సదా బ్రహ్మచారీ కపీంద్రాది వంద్యా కిరీటోజ్వలద్రత్న... (మంజువాణి యింటి గుమ్మందగ్గిర నిలిచి మెల్లగా తొంగి చూచి) సావిట్లో యెవరూ లేరు; సావిడి గదిలోనూ లేరు. (మెల్లగా దీపం ఆర్పేసరికి గభీమని వీధితలుపు గడియ వేసిన చప్పుడగును) చంపేశావ్రోయి, సాయిబూ!... మంజువాణీ! బ్రహ్మహత్య జరిగిపోతూంది!

మంజు: మళ్ళీ సాయిబుని తీసుకువచ్చావు? యిదిగో కందుల గూనవున్న గదిలోనికి వెళ్ళి గడియ వేసుకుంటున్నాను. బ్రహ్మహత్య జరిగితే స్వయంకృతాపరాధంగాని పాపం మాది కాదు!

కొండు: తురకాడి కమ్చీదెబ్బలు తప్పించుకోవడం కష్టంగా వుంది. బ్రహ్మహత్య జరిగిస్తే బ్రహ్మరాక్షసినై పీక్కుతింటాను.

మంజు: కంసాలి వీరనాభాచారిచేత మారణహోమం చేయిస్తాను.

కొండు: అంతటిదానవగుదువు. (ఆత్మగతం) కిందటిమాటులాగ కేకైనా వేతునా, యెవరయినా వస్తారు!

మంజు: "ధర్మంకాదిది మంజువాణి వినుమా దాగుంట"

కొండు: నువ్వూ వాడితో కలిశావు. సాహెబ్ అభీ ఛోడ్‌తో కభీ ఫిర్ నై ఆయంగె.

సాహె: బొమ్మన్ బాత్ ఝూటా బాత్ (కమ్చీ చప్పుడు చేయును)

మంజు: దీపం యెందుకు ఆర్పేశావు. ఇదిగో దీపం తెస్తున్నాను. ధైర్యం అవలంబించండి.

కొండు: చీకట్లో కొరడా దెబ్బలు తప్పించుకొంటున్నాను. దీపం మాత్రం తేకు; ధర్మాత్మురాలివి. వీధి తలుపు మట్టుకు తీసెయ్యి.

మంజు: (దీపం పట్టుకువచ్చి సాయిబు వెనక నక్కి) శాస్త్రుల్లుగారు! మంచం క్రిందనుంచి విజయం చెయ్యండి!

కొండు: సాయిబు, సైతానా? నిజమైన మనిషా?

మంజు: పైకివస్తే మాట స్పష్టమవుతుంది.

కొండు: సాహేబ్. సాహేబ్. కంచన్ ఘుర్కా కభీ నై జాయంగే.

సాహే: సాలా! ఝూట్ మే తుమ్ రహాకర్ మే హెర్ చోడ్దేంగే.

కొండు: (ఆత్మగతం) వీడిదగ్గర యక్షిణీ వుందిరోయి నాయనా! అన్ని రహస్యాలూ వీడికి వెల్లడే. గూనలో కాసులు దొబ్బింది. ఈ గండం గడుస్తే డబ్బుమాట చూసుకుందాం. (ప్రకాశం) మహారాజ్ లీజియే ఆప్ కా పాం పకడ్తే.

సాహే: బొమ్మన్ పాం పకడ్తే?

కొండు: సమయంవస్తే గాడిద కాళ్ళు పట్టుకోమన్నాడు. ఏం చెయ్యను!

సాహే: అచ్చా గులామల్లీ దర్వాజా ఖోలో, దేఖ్ కర్కె చెలో.

కొండు: (చెవలపిల్లిలాగ మంచంకిందనుండి జరిగిరుప్పించును. పరుగెత్తుటలో గుమ్మం తగిలి జారిపడును.) కందులగూనా యెంత చేస్తివే ...

(తెర)

‘కొండుభట్టీయము’ వ్రాతప్రతి :
అముద్రిత భాగాలు

* ప్రథమాంకము

ద్వితీయ రంగము

[మ(శ్రి)వలస రెయిలుస్టేషను]

(రెయిలుబండీ యింటరుమీడియెటు క్లాసులో శంకరశాస్త్రి చుట్ట కాలుస్తూ కూచుని వుండును. కొండుభట్లు యింటరుమీడియెటుదగ్గిరకు వచ్చి కిటికీలోంచి తొంగిచూసి)

కొండుభట్లు: ప్రభువ్వారా?

శంకరశాస్త్రి: యేంకావాలి?

కొండు: (మొహాన్ని ఆనందం నటిస్తూ) ప్రభువ్వారి దయా, ప్రభువ్వారి దర్శనమూ, అంతకన్న మాబోట్లకేం కావాలి!

శంక: లోపలికి రండి.

కొండు: మా తలా ప్రభువ్వారు కూచునే బండిలో కూచోడానికి!

శంక: వషట్కారాలు మాని లోపలికి రావయ్యా.

కొండు: ప్రభువ్వారి శలవైనతరువాత రాక తీరుతుందా (యెక్కి కూచుని) "రామహరే! కృష్ణహరే! తవనామ వదామి సదా

---

* అచ్చుఅయిన ప్రతింలో ఇది ద్వితీయాంకములోని షష్టమరంగము. అందు త్రివిక్రమరావూ, యిందు శంకరశాస్త్రీ ఒకరే. మంజువాణిని గురించి వున్న యింతవిపులమైన భోగట్టా, అచ్చుప్రతిలో కానరాదు. సాహిత్య పరిశోధకులకు మహాకవి వ్రాసుకున్న ఈ 'నోట్సు' ఉపయుక్తం కాగలవనే అభిప్రాయంతో వాటిలో కొన్ని ప్రధాన కథావిశేషాలను, గమనాన్నీ తెలిపే ముఖ్యభాగాలను యిందు పొందుపరుస్తున్నాము; అచ్చుప్రతిలోని త్రివిక్రమరావుకీ, ఈ నోట్సులో వున్న శంకరశాస్త్రికీ గల వ్యత్యాసమూ, ఆ పాత్ర ఎలా మారుతూ వచ్చిందీ చదువరులు గ్రహించగలరు.

మురహారే! కృష్ణ కేశవ వాసుదేవ గజేంద్రవంద్య దయా నిధే! కృష్ణ...చంచలాం" యిటువైపు వేంచేస్తున్నారు? యేదైనా కథ వుందా యేమిటండీ?

శంక: కథకేం వుంది. నేను మంచి అప్సరసలాంటి విధవనుగాని, బుద్ధిమంతురాలైన భోగందిగాని దొరికితే పెళ్ళాడదలచి వున్నాను. మీ అభిప్రాయమేమిటి?

కొండు: ఆ రెండుపద్ధతులూ మన శాస్త్రాలూ, పురాణాలూ వొప్పుకున్నవే. ఎంతిమంది పురుషులు అప్సరస్త్రీలను వరించి సంతానం పొందలేదు. ఆ సంతానం వంశకర్తలు కాలేదా!

శంక: మీరు యాజ్ఞీకం చేయిస్తారా?

కొండు: ప్రభువ్వారిదయ అంటూవుండి యీ బీద బ్రాహ్మణ్ణి పోషిస్తే యాజ్ఞీకం తప్పక చేస్తాను.

శంక: పురోహితుడు కుదిరాడు; ఇహ వధువు కుదరవలసివుంది.

కొండు: అది కొంచెం చిక్కైన సంగతే. తమవంటి చదువు కొన్నవారు కొందరు యీనాడు అప్సరస్త్రీలను పెళ్ళాడడము అభిలషించివున్నారు. తమ రసికత, తమ ప్రాజ్ఞతా వెయ్యినోళ్ళ పొగడవలసివున్నది; గాని రూపశీ గుణవంతురాలూ అయిన వేశ్యను పెళ్ళాడడానికి వొప్పించడం అసాధ్యం "మిక్కిలిరొక్కము లియ్యక చిక్కదురా వారకాంత సిద్ధము సుమతీ" అన్నాడు. కురూపులూ, దరిద్రులూ తెలపడవచ్చు. తమవంటి రూపజితమన్మధులకు కోరి స్త్రీ అంటే వెుత్తుకు వెుత్తు బంగారమిచ్చి కొనాలి.

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible]

శంక : యెక్కడైనా వుందా అలాంటిమనిషి ?

కొండు : ప్రభువ్వారి దగ్గర దాచడం యెందుకూ? మావూళ్లో వుంది ఒక వేశ్యకన్య. రంభా, ఊర్వసీ. తిలోత్తమా దానికి దిష్టితీయడానికి పనికిరారు. పన్నెండేళ్ళు వొచ్చేదాకా నేనే పెంచి విద్యచెప్పి రామసానికి వప్పచెప్పాను.

శంక : మీరా పెంచారు.

కొండు : అహఁ అనగా అది వొక సత్శూద్రుల పిల్ల. కరువు కాలంలో పోషించలేక తల్లి మాయిఁట దిగబెట్టివెళ్లింది. మాయింటిఆవిడ ఆరు సంవత్సరములు దాన్ని తన కూతుర్లాగ మాపిల్లలతోపాటు పెంచింది. యింతట్లో కళత్ర వియోగం సంభవించగానే యీపిల్ల యేస్థలంలోవుంటే దేదీప్యమానంగా ప్రకాశిస్తుందో, ఆ స్థలంలో వుంచాలి గాని యెవరయ్నా దుక్కిముచ్చుకు కట్టబెట్టడం దున్నపోతుకు పువ్వులదండ వెయ్యడం అని తలచి, రామసాని తఁఖీదులో పెట్టాను. తమరుగాని ఒక్కపూట మావూళ్ళో దిగివుంటే ఆ చిన్నదాన్ని చూసి ఆనందింతురుగాని. ఆ భోగందానివంటిరూపసిని ప్రభువువారు యేనాడైనా యెక్కడైనా చూసివుంటే నేను బుర్రగొరిగించుకు వెళ్లిపోతాను.

శంక : మీ వూ రేవూరు ?

కొండు : సీతారాంపురం.

శంక : సరే. గాని వేశ్యావివాహం శ్రేష్టమా, విధవా వివాహం శ్రేష్టమా !

కొండు: (పొడుం పీల్చి) గట్టి ప్రశ్న అడిగారు. శ్రేష్ఠం అంటే వేశ్యావివాహమే. యేమంటే వివాహ మన్నది శృంగారం అనుభవించడానికే. ఆ శృంగారమనే విద్యను కూలంకషంగా నేర్చిన ప్రౌఢలను పెళ్ళాడడం శ్రేష్ఠంకాని, పాపం పుణ్యం యెరగని బాలవిధవల్ని పెళ్ళాడడం యేమి స్వారస్యం?

శంక: శాస్త్రులుగారూ! మొగలాయి రాజ్యానికి దివానిగిరీ చేయదగిన బుద్ధి మీకుంది.

కొండు: తమవంటి ప్రభువుల ఆశ్రయంవల్ల యుక్తాయుక్త విచక్షణ కొంచెం నేర్చాను. అంతేగాని నేనసగా యేపాటి వాణ్ణి. నేను మనవి చేసిన వేశ్య అంటే...

శంక: యేంలాభం. పెళ్ళాడడానికి అంగీకరించదని మీరే శలవిస్తున్నారే.

కొండు: ఆమాటనిజం, బంగారాన్ని మలామా చేస్తే యేమో. శలవైతే ప్రయత్నంసాగిస్తాను. మంత్రానికి అసాధ్యమన్నది వుండగూడదు.

శంక: అంతసొమ్ము విరజిమ్మనేల. అంతంత అసాధ్యం ప్రయత్నించనేల. తమ దృష్టిలో గుణవతీ, రూపవతీ అయిన విధవ యెవరూ లేరా?

కొండు: (ఆలోచించి) వుంది. అదిమాత్రం అనగానే అవుతుందనుకున్నారా ప్రభువ్వారు? అదీ ద్రవ్యసాధ్యమే. ప్రభువ్వారు శలవిచ్చిన విషమ షరతులు అలాంటివి.

శంక: నేనేం విషమషరతులు కోరలేదే!

కొండు: రూపం గుణం ఆవశ్యకంగద. బొడ్డూడని పిల్లలకీ, కురూపులక పురుషసూక్త పారాయణ అయితేగాని కుదరదు గదా. ఎదిగిన రూపవతి గుణవతి అయ్ని పిల్లకు వేలకొద్దీ యిస్తేగాని కుదరదు చూశారా సద్యోఫలం.

శంక: వెధవలకికూడా శుల్కమే.

కొండు: గుణవతి కావాలి, రూపవతి కావాలి అంటే ఆ మాట మనవిచేశాను. ఆ రెండూ వొదిలేస్తే మీ చిత్తం. కన్నుగీటేసరికి వెంటబడే ముండలు వున్నారు

శంక: నిజంగా గుణవంతురాలైన విధవ యెవరైనా మీ వూళ్ళో కద్దా.

కొండు: కద్దు. మా బంధువురాలే వొకర్తె వుంది.

శంక: ఎవరు?

కొండు: ప్రభువ్వారిదగ్గిర దాపరికం యెందుకు. నా మేనగోడలే వొక రత్నంలాంటి కన్యవుంది. నాతో మా బసకి దయచెయ్యండి. చిత్తగింతురుగాని.

శంక: అవశ్యం.

ప్రథమాంకము

*చతుర్థరంగము

(రెయిలు స్టేషను)

(రెయిలు వెళ్లిపోయినది. ఇటూ అటూ ఒకరిద్దరు కళాసులు తిరుగుతుందురు. బెంచీమీద శంకరశాస్త్రీ, రామమూర్తీ కూచుందురు)

శంక : నన్నెరగనట్టు నటించు. రహస్యం భేదించకుండా నటించాలి.

రామ : ఎందుకేవిఁటండి ?

శంక : మీతండ్రి అసాధ్యుడు. నిన్నుగురించి యెంతో విచారిస్తున్నాను.

రామ : ఆయనతో పరిచయం చేశారా యేమిటి ?

శంక : చేశాను. ప్రిన్సిపిల్సు బొత్తిగా లేవు.

రామ : అంచేతనే నేను సిగ్గుతో చచ్చిపోతున్నాను. తలుచుకుంటే కోపం వస్తోంది. తెగించి దేశాలంట పోదామా అనిపిస్తోంది.

---

* ఈ రంగంలోవున్న వివరాలు అచ్చుప్రతిలో లేవు. శంకరశాస్త్రి సంఘ సంస్కరణోద్దేశంతో కొండుభట్లు అగ్రహారానికి వచ్చినట్లు ఊహించవచ్చును. అయితే దీనిని మహాకవి పూర్తిగా వ్రాయలేదు. ఉన్నదున్నట్లుగా, వ్రాసినంతవరకూ యీరంగాన్ని ఇక్కడ అచ్చొత్తించాము. ఇదే రంగాన్ని ఆయన తిరిగి వ్రాయగా అందులో మరికొన్ని విశేషాలు వుండడంవలన దానిని కూడా సాహిత్యాభిమానులకు అందిస్తున్నాము. అందులో శంకరశాస్త్రి లోకసేవకొరకు నాటకరంగాన్ని ఆశ్రయించినట్లు చెప్పబడ్డది. నాటి పార్శీ నాటకముల జట్టునుగురించి కొంత భోగట్టావున్నది.

శంక: నాతో యెన్నడూ చెప్పకపోతివే.

రామ: యేమని చెప్పడం. సిగ్గుచేత చెప్పలేదు.

శంక: ఒకరి లోపాలికి మనం సిగ్గుపడనేలా? చేతనయినంత వరకు మళ్ళిద్దాం. మళ్ళకపోతే కసికరిద్దాం. సిగ్గుతోనూ కోపంతోనూ పనిలేదు.

రామ: నామీద దయచేత మీరు అలా అంటారు. లోకంలో తలయెత్తుకు యెలాతిరగను?

ప్రథమాంకము

చతుర్థ రంగము

(రెయిలు స్టేషను)

[రెయిలు వెళ్ళిపోయినది. యిటూ అటూ ఒకరిద్దరు కళాసులు తిరుగుతుందురు. బెంచీమీద శంకరశాస్త్రి, రామమూర్తి కూచుందురు]

శంక: ఆయన మీ తండ్రిగారా?

రామ: ఔనని చెప్పడానికి సిగ్గుపడుతున్నాను.

శంక: సిగ్గుపడవలసిన అవసరంలేదు. నన్నెరగనట్టు నటించు. కారణం వెనకనించి చెబుతాను.

(శెట్టి ప్రవేశం)

శెట్టి: పంతులుగారూ! బండి కుదిర్చాను. దయచెయ్యండి.

శంక: రెయిలు సంచీ మా మనిషి పట్టుగుంటాడు. నేను నడుస్తాను.

సెట్టి: తమవంటి దొడ్డవారూ, ధనవంతులూ నడిస్తే మరి బళ్ళవాళ్ళు బతకడం యెలాగ?.

శంక: అయితే బండివాడికి అద్దె యిచ్చేసి మనం నడుద్దాం నడక నాకు యిష్టం.

సెట్టి: (రామ్మూర్తిని చూచి) యిదుగో చిన్నశాస్తుల్లు! మన యింటికి యీ పంతులోర్ని తీసుకెళ్ళమని అయ్య చెప్పారు.

శంక: నీతో చెబితే నీవే తీసికెళ్ళు.

సెట్టి: నిజమే; యెవరితో చెప్పినపని ఆరే సెయ్యాలి; అదే బుద్ధివంతుడి నచ్చనం. బాబూ! మనం వెళదాం.

శంక: ఆఁ!

సెట్టి: (నాలుగడుగులు నడిచి మళ్ళీ వెనక్కి పరిగెత్తికెళ్ళి ఒక మనిషి చెవిలో రహాస్యం చెప్పి తిరిగి కలిసి నడుచును) బాబూ! ఒక్క మాట శెలవియ్యండి. సమిష్టికుటుంబం విభక్తమైపోయిం తరువాత అందులో ఓకుర్రాడు అప్పులుచేసి దుణాలుచేస్తే తాతలు తండ్రులూ చమటోడ్చి ఆర్జించిన భూవులు అమ్మేస్తాడుగదా! యేటి న్యాయం?

శంక: నాకు 'లా' తెలియదు.

సెట్టి: పోనిండి; బాబూ! తమకు తెలియనిదేమిటుంది తమ వంటి ఘనమైన ఉద్యోగస్థులు...

శంక: నేను ఉద్యోగస్థుణ్ణి కాను.

సెట్టి: తమలాంటి ప్రొప్రయిటర్లకి...

శంక: నేనేమీ ప్రొప్రయిటర్ని కాను.

సెట్టి: అనగా తమవంటి మొఖాసాదార్లుకి...ఒకరి చేతికింద ఉద్యోగం చెయ్యడం అవసరవేఁవిటి!

శంక: నేను ఒక చేతికింద ఉద్యోగం చెయ్యలేదు. లోకం అందరి చేతికిందా ఉద్యోగంచేసి సేవచేస్తున్నాను.

[illegible]

సెట్టి : జీతం యెంతబాబూ !

శంక : తలోపావలా, అర్ధరూపాయి, రూపాయీ, రెండు రూపాయిలూ.

సెట్టి : నాకేం బోధకాలేదు బాబూ !

శంక : నేను నాటకం కంపెనీ మేనేజర్ని. ఒక స్కూలు మేనేజర్ని. నాటకాలు ఆడుతాను. బడిచదువు చెబుతాను.

సెట్టి : పరీక్ష యేమైనా ప్యాసైనారా !

శంక : యెమ్మే ప్యాసైనాను.

సెట్టి : అబ్బోరి. యింగిలీషోడి అమల్లో యేపనిచేసినాబంగారం వొలుకుతుంది. అయ్యోరు పనిచేస్తే వొందలు జీతాలు. యేటి ! నాటకాలాడీవోళ్లు పట్నాలు పట్నాలు దోచెయ్యడవే॥ ఆపార్శీవోళ్ళు యేంతమాషాచేస్తారుబాబూ! ఆడపిల్లల వేషాలు ఎంత గుముగుముగా వున్నాయనుకున్నారు! చిన్న శాస్తుల్లులాంటి కుర్రాళ్లు వాళ్ళ వలలోబడ్డారు.

రామమూర్తి : నోరు ముయ్యి.

సెట్టి : బాబు ! సత్యంగానండి; మా సిన్నశాస్త్రిలుగారు మా బుద్ధివంతులుగాని కొంచెం కొస యెర్రుంది.

రామ : నోరుముయ్యి.

సెట్టి : బాబూ ఆ గుంటల్ని చూసి... గాని ఆ పారిసీవోళ్ళు దేశమంతా జయించుకొచ్చినారు గాని ఈ వూళ్ళో ఆళ్ళ గర్వం అణిగింది.

శంక : యెలాగో ?

సెట్టి : యెలాగనా బాబూ, ఈ వూల్లో కనకవల్లి అని భోగం దుంది. దాన్ని చూసి...

* ద్వితీయాంకము

ద్వితీయరంగము

(తలుపు అవతలకు కనకవల్లి, రామ్మూర్తి, శంకరశాస్త్రి ప్రవేశింతురు. శంకరశాస్త్రి పక్కను వొణుకుతూ కనకవల్లి నిలబడును.)

శంక : యెవరు లోపల ?

రత్నం : శెట్టి ?

కనక : శెట్టా ! యెలా వొచ్చాడు.

శెట్టి : యెలా వొచ్చాడా ? రత్నం రమ్మని ప్రాణం తింటే వొచ్చాను.

---

* ఇది అచ్చుప్రతిలో ద్వితీయాంకము సప్తమరంగములోనిది. అచ్చుప్రతిలో మంజువాణి, చిత్తుప్రతిలో కనకవల్లి, ఇద్దరూ వొకరే. మంజువాణి యింటదూరిన శెట్టి రత్నాంగికి పట్టుబడతాడు. అపుడు "తలుపు దగ్గిరికి దాసీలు, మంజువాణి, నరహరిరావు వచ్చి తట్టుదురు." చిత్తుప్రతిలో రామమూర్తి, శంకరశాస్త్రి, కనకవల్లి ప్రవేశించినట్లువుంది. నరహరిరావు ప్రసక్తి చిత్తుప్రతిలోలేదు. అచ్చుప్రతిలో యిక్కడమాత్రమే నరహరిరావు ప్రవేశం. శంకరశాస్త్రి పాత్ర (అచ్చుప్రతిలో త్రివిక్రమరావు)ను గురించిన వివరణకు చిత్తుప్రతిలో గల కనకవల్లి, అచ్చుప్రతిలో మంజువాణిగా మారెనని తెలుపుటకు యీ భోగట్టా యిక్కడ ప్రచురిస్తున్నాము. చిత్తుప్రతిలోవున్న యీ రంగంలోని మిగిలిన విషయాలూ, అచ్చుప్రతిలోవున్న యీ రంగంలోవున్న అంశములూ అన్నీ వొకటే, కనుక ఆ భాగములన్నీ ఇక్కడ అచ్చొత్తించలేదు.

బిల్హణీయము

ప్రధానపాత్రలు

బిల్హణుడు	:	కవి; పండితుడు; కథానాయకుడు
కర్ణమహారాజు	:	అనిహిల్లాపట్టణపు యేలిక
నానాపంత్	:	మంత్రి
నారాయణభట్టు	:	వైయాకరణుడు
కేశవభట్టు	:	తార్కికుడు
మాధవశర్మ	:	యామినీదేవికి విద్యాగురువు
కృష్ణస్వామి	:	కవి
రామశాస్త్రి	:	కవి
		విదూషకుడు

బిల్హణీయము

మొదటి అంకము

ఒకటవ స్థలము

అనిహిల్లా పట్టణంలో రాజు ఆస్థానము

[వైయాకరణుడు నారాయణభట్టును, బిల్హణుని మిత్రుడగు తార్కికుడు కేశవభట్టును ప్రవేశింతురు.]

నారాయణభట్టు : మహాభాష్యానికి ఇతని తండ్రి వ్రాసిన వ్యాఖ్యానం ప్రమాణంగా యెవరు వొప్పుతారండీ! ఆలాగైతే, నా శిష్యులు వ్రాసిన వ్యాఖ్యానాలుకూడా ప్రమాణవేఁ! యేమంటారు?

కేశవభట్టు : వాదానికి యుక్తి ప్రధానంగాని, పుస్తకాలతో యేంపనండీ!

నారా : యుక్తిలో నీరససారసాలు కనిపెట్టేదా తేడండీ? ప్రభువులు నూతన ప్రియులు. ఆశ్రయించుకున్నవాళ్ళను ఊనత పరచడమూ, పరాయివాణ్ణి నెత్తికెక్కించుకోవడమూ వారికి నైజగుణం.

కేశ : గొంగళీలో తింటూ, వెంట్రుకలు లెక్కపెట్టాడట! యిప్పుడు, ఊనత మనకు కొత్తగా వొచ్చిందా యేమిటండీ! భోజరాజుకాలంనుంచీ కవిత్వం విలవ హెచ్చింది; శాస్త్రాలు అడుగంటాయి. నాలుగు శ్లోకంముక్కలు అల్లుతారనేకదా, రామశాస్త్రిని కృష్ణస్వామిని రాజు యిప్పుడు మన అందరి నెత్తిమీదా కూచోబెట్టాడు.

నారా: వెధవ కవిత్వం! నా శిష్యులు చెబుతారు అంతకన్న మెరుగ్గాను, పరిశీలించేవాడేడండీ?

కేశ: కనక మనకు యిప్పుడు కొత్తగావచ్చిన తూణత లేదని నామతం. బిల్హణుడిక, మీకూస్నేహం కలుపుతాను, రండి!

నారా: ఐతే వాడికాళ్ళు పట్టుకోమంటారా యేమిటి?

కేశ: ఏమీ, బిల్హణుడు, రామశాస్త్రీ కృష్ణస్వామీ పాటి పండితుడూ, కవీ కాడనా మీ అభిప్రాయం?

నారా: ఆ పీనుగులకంటె, యెవడైనా నయమే అని నా అభిప్రాయం.

కేశ: నేను చెప్పవచ్చినమాటా అదే. బిల్హణుడు మహాకవీ, ప్రతిభావంతుడున్నూ. అప్పుడే రామశాస్త్రుల్నిక, కృష్ణ స్వామికీ కొనమళ్ళించాడు. అది మనకో గొప్పలాభం కాదా?

నారా: ఔనుగాని, మన కొనకూడా మళ్ళించే ప్రయత్నం చేస్తున్నాడే!

కేశ: మనకు కొనంటూ వొకటి వుంటేకదూ, మళ్ళించ డానికి? మీ, నా అదృష్టాలు నాడే గిడసబారాయి. రాజు మన శాస్త్రాలు అక్కరచెయ్యడమే మానెను. మనం సభకు రాకపోయినా యేమైనారని తనుపేలేదు. మన పదవి సదక్షిణాకంగా ధారపోస్తే వొల్లడు బిల్హణుడు.

నారా: అవును, మన అవస్థ అలాగేవుంది.

కేశ: యీపాటి భాగ్యానికి అతగాడితో వృథావాదం మన కెందుకూ? కలహం పెంచకండి. నిన్న మీ ఉభయులూ

వాదిస్తూవున్న సమయంలో, రాజు ఉదయమంత్రితో రాచకార్యాలు ప్రశంసించుచుండెను. కనిపెట్టితిరా?

నారా: ఆలాగనండీ! అయితె నావాదమంతా వృథాయే? అవును. రాజు మెచ్చుతాడన్న ఆశ చాలకాలమాయి వొదులుకున్నాను, గాని, జినచంద్రుడయినా మెచ్చు కున్నాడా?

కేశ: స్తంభాన్ని జారబడి నిద్రపోయినాడు.

నారా: ఆసి! వీడి బొడ్డుపొక్కా! పాండిత్యం కురిపిస్తూంటే యలా నిద్రపోయినాడయ్యా?

కేశ: ఇక్కడికి సంతుష్టి అయిందా?

నారా: అయితే ముందు యేం జేదాం?

కేశ: ఇటుపైని వాదం మానేసి, బిల్హణుడు యేమన్నా మెచ్చుకుందాం.

నారా: ఓడిపోయినామనుకొంటాడేమో?

కేశ: బిల్హణుడి యోగ్యత మీా రెరుగరు. ఎదటివాడి సత్తువ యెన్నే ఔదార్యం పండితుల్లోకల్లా అతనియందే కలదు. నిజమైన విద్వత్తుకు జోహారు చేస్తాడు. అతను వైరులకు పిడుగు; స్నేహితులకు చందనము.

నారా: అయితే నాపాండిత్యం విషయమై అతగాడి అభిప్రాయం యెట్టిదో కనుక్కున్నారా?

కేశ: దిగ్దంతులం, మన పాండిత్యం విషయమై, ప్రాజ్ఞుడైన వాడికి మరో అభిప్రాయం యెలాకలుగుతుంది? ఆయన మనసులో మాట దాచేవ్యక్తికాడు. రేపో నేడో ఆయన

ముఖతః మీారేవింటారు. అదుగో మాధవశర్మవస్తున్నాడు. మొహం మంగలంలావుంది.

[యామినీదేవికి విద్యాగురువు మాధవశర్మ ప్రవేశించును.]

మాధవ: రాజుకు మతిపోయింది.

నారా: యేవఁడోయి?

మాధ: యామినీదేవికి బిల్హణుడిచేత, విద్య చెప్పిస్తాడప?

నారా: మరి మీారో?

మాధ: కొత్తనీరొచ్చి పాతనీరు కొట్టుకుపోయింది.

నారా: యేం విద్య చెప్పిస్తారో?

మాధ: యేం విద్యో నాకేంకావాలి! ఘూణతలో ఘూణత, అతగాడు చదువు చెబుతూవుంటే నేనుగూడా వింటూ దగ్గిర కూచోవాలప! "విపులాచ పృథ్వీ" అన్నాడు, మరో రాజు కాళ్ళు పట్టుకుంఛాను.

కేశ: బావా, తొందరపడకు. నీజీతం నిలుపుకాలేదు గదా?

మాధ: లేదుగాని పువ్వులమ్మిన వూళ్లో కట్టెలమ్మవలశి వచ్చిందిగద?

కేశ: రాజుల యిష్టాయిష్టాలు, మనమూ శాసించేవాళ్ళము? పండితుడన్న వాడికి, కాలుకాలిన పిల్లిలాగ దేశాలు తిరిగి కష్టజీవనం కల్పించుకోడానికి బదులుగా, గొప్ప ఆస్థానమందు ఉపాధికలగడం పెద్దఅదృష్టం కాదా? అది తన్నుకు పోవడం ఉచితంకాదు. మన రాజు రాజర్షి; యిట్టి రాజు యెన్ని రాజ్యాలు తిరిగినా మీాకు దొరకడు.

మాధ: రాజర్షయితే యిలాటి ఘూోరం ఆచరిస్తాడండీ!

కేశ : ఘోరానికీ అఘోరానికీ మీరయినా యామినీదేవికి కలకాలం విద్య చెప్పేది లేదుగద? రేపో నేడో ఆమెకు వివాహావైఁ విద్య కట్టడుతుంది. యీలోగా బిల్హణుడు నొల్లుకుపోయింది యేమీలేదు!

మాధ: యెవడిదాక వొస్తేగాని వాడికి తెలియదు.

కేశ : యెవడైనా కాక తీరనిపనికి తలవంచక తీరదు; రాజుకు యెవడు మాన్యుడైతే మనకు వాడే రాజు గనక బిల్హణుణ్ణి మంచి చేసుకోవడమే నీతి.

మాధ: మానభంగానికి కారణభూతుడైన శత్రువును, బతిమాలు కొమ్మన్నావు. మంచినీతే!

"రథకారో నిజాం భార్యాం
సజారాం శిరసా కరోత్" అన్న న్యాయంగా

వుంది నీ సలహా!

కేశ : మనిషి దైవసృష్టి, శత్రుమిత్రులు మనుష్యసృష్టి.

"అయం బంధుః పరోవేతి గణనా లఘుచేతసామ్।
పుంసా ముదార చిత్తానాం వసుధైవ కుటుంబకమ్॥"

మాధ: చాల్చాలు, నీ కుతర్కం చాలించు.

[కవి కృష్ణస్వామి ప్రవేశించును. మాధవశర్మ అతనికి యెదురుగా వెళ్ళి]

మాధ: విన్నారా?

కృష్ణ: ఛాయాచాయగా.

మాధ : (నారాయణభట్టుతో) చూశారా, అప్పుడే వూరందరికీ తెలిసింది. (కృష్ణస్వామితో) ఆ వుత్తరాదివాడు మీకంటే పెద్దకవిషండీ?

కృష్ణ: పెద్దకేంవుంది; అందరికంటే తాటిచెట్టు పెద్ద. కవిత్వం ఒకపాటిగా చెబుతాడు; గాని పండితుడు.

మాధ: పండితుడే కాగట్టండి! ఒకపాటి కవి కాడు, మహాకవే అనండి. రాజపుత్రికలకు తరతరాలనుంచి ఆస్థానం కనిపెట్టుకొని కాలం గడిపిన మీా, నా బోటివారు విద్య చెప్పడం భావ్యంగాని, శీలం యెట్టిదో, సాంప్రదాయం యెట్టిదో తెలియని దిక్కుమాలిన పరదేశిని అంతఃపురంలో ప్రవేశ పెట్టడం ఉచితమేనా?

కృష్ణ: ఆమాట అన్నారు, ఒప్పుకున్నాను.

మాధ: (మెల్లగా) మాటవరసకు అనుకుందాం. బిల్హణుడు జారుడైతే?

కృష్ణ: మీా పుట్టేం మునిగింది? రాజు అనుభవిస్తాడు.

మాధ: ఈలోగా యీా అవమానవంతా, నేను అనుభవించాలిగదండీ?

కృష్ణ: మానావమానాలు, వకడు యిస్తేనా వస్తవి? రాజుటండీ బుద్ధియొక్కా, విద్యయొక్కా విలువ కొల్చేవాడు? లేకుంటే, ఆ రామశాస్తుల్లు పొట్టకవిత్వం మెచ్చుతాడు గదా, రాజు తెలివి యేమని చెప్పను!

మాధ: అయితే యిప్పుడు మనం యేంజేయడం, మీా సలహా.

కృష్ణ: సలహాకేవుంది? మాట్లాడక ఊరుకోవడమే సలహా.

మాధ: యీా అప్రతిష్ఠ సహించి యెలా వూరుకోవడం? నాలుగు మాసములు శలవు పుచ్చుకుని తీర్థయాత్రలు వెళుదునా?

కృష్ణ: వెళ్ళండి.

మాధ: (మెల్లగా) ఆహవమల్ల మహారాజు పట్టపుదేవి తరుచు వర్తమానం చేస్తూన్నారు. వస్తే నాలుగుగ్రామాలు అగ్రహారంగా దయచేయిస్తావఁన్నారు.

కృష్ణ: అలాగైతే, యింకా ఆలోచిస్తారేవిఁ?

[వైయాకరణులు జినచంద్రుడును, గోవిందశాస్త్రియును ప్రవేశింతురు.]

జిన: పడపడవాగితే, యీ రాజులు డంగైపోతారు. నాలుగు పంక్తులు వ్రాస్తే పస బయలుపడుతుంది. పత్రికావాదం పెట్టి, పత్రికలు కాశీకి పంపమనండీ, బలాబలాలు తెలుస్తాయి.

[కవి రామాశాస్త్రి ప్రవేశించును]

గోవింద: అతగాడికి వుపాసనాబలం వుందండీ. వాదన సమయంలో నాకు యెన్నోయుక్తులు స్ఫురిస్తాయి. వాక్స్తంభనవిమాట పైకిరాదు. మనిషిని గెలియడం శక్యంగాని, మంత్రాన్ని గెలియడ మెలాగ.

రామ: అంత పెనుప్రళయం అతగాడిలో యేమీ కానరాలేదే?

మాధ: (రామశాస్త్రిని పక్కకు పిలిచి) యేనాటికి యేవౌఁస్తుందో తెలియదు.

రామ: యిప్పుడే వొఁచ్చింది?

మాధ: యీనాటికి యామినీదేవికి చదువు చెప్పడానికి నేను తగాను కాను.

రామ: యేమండి?

మాధ : యేమో, రాజుగారికే తెలియాలి. రేపటినుంచి బిల్హణుడిచేత విద్య చెప్పిస్తారట!

రామ : అలాగనా, ప్రభుచిత్తం మనవేఁ చెయ్యగలం?

మాధ : అంచాతనే దేశాంతరం వెళ్ళడానికి ఆలోచించాను.

రామ : అట్టి ఆలోచన యెన్నడూ చెయ్యకండి. మీరు పిల్లల వాళ్ళు, యిల్లూ వాకిలీ, తోటా దొడ్డీ కల్పించుకొన్నారు. యెక్కడికి వెళ్ళినా లోకం అంతా వక్కరీతిగానే వుంటుంది. మరివిక రాజ్యంలో మాత్రం ధర్మం నాలుగుపాదాలా నడుస్తుందనుకున్నారా? వెఱ్ఱిభ్రమ! ఆకాడికి మన రాజ్యవేఁ నయం. రాజు సత్యసంధుడు. నిలబడి నిర్వహించడం నీతిగాని యెవడో డంబాచారివచ్చాడని నొగలువిప్పి వెయ్యడం పౌరుషవేఁనా?

మాధ : నాలుగురోజులు జబ్బుపేరుపెట్టుకుని యింటవుండిపోదునా?

రామ : రాజు పోల్చుకొని కార్పణ్యం వహించగలడు.

మాధ : అయితే యేంజేదాం?

రామ : (మెల్లగా) యినుంటారండి (నాలుగు అడుగులు యెడంగా వెళ్ళి) కపటస్నేహంచేసి వాడి లోతుపాతులు కనిపెట్టండి. కర్తవ్యం ముందు ముందు ఆలోచించుకుందాం.

మాధ : మీ సలహా బాగుంది.

రామ : సాయంత్రం కలుసుకు మాట్లాడుదాం. యిప్పుడు యెడంగా వెళ్ళిపొండి. బిల్హణుడు వస్తున్నట్టుంది.

[బిల్హణుడును, పురోహితుడును ప్రవేశింతురు.]

బిల్హ: బ్రాహ్మణోత్తములకు నమస్కారము.

రామ: (నారాయణ శాస్త్రితో) చూశారా, బ్రాహ్మణోత్తము లంటాడుగాని పండితులనడు.

(బిల్హణుడు సభామంటపంలో నిలుచున్నవారిని చూపువిసురున పరికించి, నారాయణభట్టు దగ్గరకుపోయి కౌగలించుకొనును)

బిల్హ: పండితోత్తమా, మీరు పతంజలి అపరావతారము. మీ వాగ్ధోరణి నిన్న నాకు అపూర్వకర్ణానందము చేసినది. నన్ను మెప్పించిన వైయాకరణి కిత్తునని నే ప్రతిజ్ఞ చేసిన యీ రుద్రాక్షమాల మీ కంఠము నలంకరించుగాక !

(తన మెడలోని బంగారుకట్టిన రుద్రాక్షమాల నారాయణభట్టు మెడను వేయును.)

నారా: వద్దు - వద్దు - వద్దు; నేం తగను. మీవంటి మహానుభావుల మెప్పే పదికోట్లు.

[రుద్రాక్షమాల చేతబట్టి తీయునటుల అభినయించుచు కేశవభట్టు వంక చూచును. నలుగురు పండితులు చుట్టూ మూగుదురు.]

కేశ: మహాపండితుడు చేసిన సన్మానం ప్రభుసన్మానముకన్న దొడ్డది. ఉంపించండి.

బిల్హ: యీ అపూర్వమయినమాల రాజపండితుడైన కర్ణ మహారాజు కంఠమును మున్ను అలంకరించెను. ఇప్పు డది పండితరాజు కంఠము నలంకరించినది.

రామ: (మాధవశర్మతో మెల్లగా) మహారాజిచ్చిన మాల భట్టు కిచ్చాడు. యేమి యితగాడి పొగరూ !

మాధ: (రామశాస్త్రితో) వీడు యెన్నాళ్ళో దక్కడు.

[పూజబ్రాహ్మణుడు ప్రవేశించి]

పూజ: మహాప్రభువువారు పూజాగృహానికి విజయంచేశారు.

(పండితులు బ్రాహ్మణుడివెంట పోదురు)

రెండవరంగము

(కర్ణ మహారాజు పూజామంటపము. రాజు పూజచేయుచుండును. ఇరుపక్కలనూ పండితులును, ఉద్యోగస్థులును కూర్చునియుందురు.)

కర్ణమహారాజు: నిన్నటి వాదములో యెవరు గెల్చినట్లు?

కవి రామశాస్త్రి: గెలుచుటకూ, వీగుటకూ యేమున్నది మహారాజా!

కేశ: సత్యమే అన్నదాతా! పూర్వ పశ్చిమ సముద్రములకు వారయేమిటి? అసాధారణ ప్రతిభావంతులగు మహాపండితులచేత ఉత్పాదితమైన వాక్పరంపర భగదుత్పాదితమగు సృష్టి పరంపరవలెనే (చెయ్యి రామశాస్త్రివైపు తిప్పి) అస్మదాదులకు ఆశ్చర్యజనకమై యెన్న నశక్యమై యుండును. విష్ణ్వంశ సంభూతులగుటను, వారపారలు యేలినవారికే తెలియవలయును.

కర్ణ: రామశాస్త్రులుగారు యేమంటిరి?

రామ: మహారాజా! కేశవభట్టుగారు తార్కికులు గనుక వాదాదరమనస్కులు. మంచిదే కాని వివాదాంశము వస్తుతత్వమును గూర్చిగాక, పరవస్తు తత్వమునుగూర్చి కాక, ఒక వ్యాకరణ సూత్రమందు ఒక్కమాటకు వినియోగమున్నదా లేదా యను కుశంక ననుసరించి యున్నప్పుడు, అట్టివాదము కాలము వెళ్ళపుచ్చునుగాని, తత్వాన్వేషణ

మునకు కానేరదు. సూత్రములు ఋషిప్రణీతములు. మార్పబడనేరవు. గాన, వాదమునకు చరితార్థము తక్కువ. వినోదార్థము చేయు ప్రసంగములకు మీగెలుపు లెక్కడివి మహాప్రభో!

కేశ: వ్యాకరణము వేదాంగమై, శబ్దబ్రహ్మమును గూర్చిన శాస్త్రమైనపుడు చరితార్థము లేకుండుట యెటుల?

"అజ్ఞానాంధస్య లోకస్య జ్ఞానాంజనశలాకయా
చక్షురున్మీలితం యేన తస్మై పాణిన యేనమః॥"

అనే శిక్షావాక్యము నిరర్థకము కానోపునా?

విదూషకుడు: వారి వ్యాకరణశాస్త్రము శబ్దబ్రహ్మపరము. మీ తర్కశాస్త్రము అర్థబ్రహ్మపరము. అర్థబ్రహ్మనే అందరూ ఉపాశిస్తారు; శబ్దబ్రహ్మంతో సంతృప్తి తక్కువ. అర్థంమాట కొస్తే మంత్రి నానాపంతులు మహాపండితులు. మీరంతా నిరర్థకులే

రామశాస్త్రి: స్వారస్యం బాగా తీశావు.

మంత్రినానాపంత్: చుట్టూ తిరిగి ముక్తాయింపు నామీదే!

విదూ: నిజం చెబితే నిష్ఠూరం! "యస్యాస్తి విత్తం స నరః కులీనః స పండితః" అనలేదా?

రామ: అవును, కాకేమీ? అర్థశాస్త్రంలో నానామంత్రులు పండితులే!

విదూ: ఆమాటే నేనంటేహాస్యం; మీరంటే నిజం.

కర్ణమహా: నిజమునేది యేమిటో?

విదూ: మంత్రులాడే మాటలల్లా నిజం.

కర్ణమహా: వారు అబద్ధమాడినా నిజమౌతుందా?

విదూ: సాగింది నిజం, సాగంది దబ్బర. మంత్రులనేమాట సాగుతుంది గనుక, వారనేమాటల్లా నిజమే. యింకా ప్రభువుమాటే సాగక తరుచు దబ్బరౌతుంది.

కవికృష్ణస్వామి: గౌతముడిది యేదోవినియోగంగల వాదం గాని, వ్యాకరణ వాదంలాగ నిరర్థకం కాదు.

కర్ణమహా: మంత్రివర్య! గౌతములయెడల మనమేమో అపరాధము చేసినట్టుంది.

నానామంత్రి: మహాప్రభో, ప్రభువులకు ధనంకూడిక చేస్తే అది అందరికి అపరాధమే.

విదూ: యెన్ని అక్రమాలు చేసినా, మంత్రులకు యిది వకడాలు దొరికింది. నీతినిపుణుడైన మంత్రి, స్వప్రతిభవల్ల కొత్తమార్గాలు కల్పించి, ధనసంగ్రహం చెయ్యాలిగానీ, రాజునూ, రాజనాశ్రయించుకున్నవాళ్ళనూ యెండు చాపలవలె యెగరగట్టడమా ప్రయోజకత్వము?

కవికృష్ణ: మరి వారిజాగ్రత ప్రభువులకు వ్యక్తం కావడ మెలాగ?

విదూ: గనక ఆస్థానమందు కనిపెట్టుకునివున్న వాళ్ళకే, మొదట తాళం పట్టాలి. పయిన యెంతదూబర అయినా చింతలేదు.

కవికృష్ణ: మహాప్రభో, మన ఉద్యోగస్థులమీద గౌతముడు పద్యం చెప్పాడు. చిత్తగించతగివున్నది.

కర్ణమహా: యేదేదీ?

గౌతముడు: వారి మహిమ "అతీతః పంథానం । వాఙ్మనసయోః" అయినా "చకితమభిధత్తే" అన్నట్టు చెప్పాను.

క. దబ్బరలుం గొండెమ్ములు
మబ్బువలెం గమ్మ మాయ మాటలతీపున్
నిబ్బారపు మొండితనము
నబ్బారమగు విద్యలిచటి యధికారులకున్.

కృష్ణస్వామి: అక్షరలక్ష ఇయ్యతగివుంది.

నానామంత్రి: హాస్యాగ్రణ్ణి అయినా, హద్దుమీరి వుంచాలి.

కర్ణమహా: (చిరునవ్వుతో) హద్దుమీరిన మనిషి ఒక్కొక్కడు ఉంటేనేగాని, హద్దుయొక్క గుణాగుణములు తెలియవు. మనవలె ఉచ్ఛావస్థలో నున్నవారిని స్వేచ్ఛగా తిట్టగలిగిన వారిని వకరిని, అచ్చుబోసి వదిలితేనే గాని మనను గూర్చి లోకం యేమనేదీ మనకు తెలియబోదు. యేమంటారు?

కృష్ణ: సత్యం! సత్యం! పునస్సత్యం!

రామ: మహారాజా, ఉచ్ఛావస్థలో నున్న ప్రాజ్ఞులు మంచి చెడ్డలు యెరగకనా సంచరిస్తారు? మంచి చెడ్డలన్నవి అంతకన్న లోకులకు బాగా తెలియగలవు?

విదూ: భర్తృహరి ప్రభువులను గూర్చి యేమో చెప్పాడు. రామశాస్త్రిల్లు గారికి విస్మృతి వచ్చినట్టుంది.

నానామంత్రి: తల్లి తండ్రులు ప్రభువులను దిద్దాలి. మాబోటి అధికార్లను ప్రభువులు దిద్దాలి; గాని తిట్టి బతకనేర్చిన కడుపుకూటి బ్రాహ్మడా, మహాప్రభో తప్పొప్పులు కని పెట్టేవాడూ? కొందరు మహానుభావులు యితగాడికి

విందులుపెట్టి, వారి పగలు యీ వికటకవిద్వారా తీస్చుకుంటారు. అయినా, నౌకరుకు విచారం లేదు. ప్రభుసేవా దైవసేవలతో కాలం వెళ్ళబుచ్చేమః షి దూషణ భూషణ తిరస్కారములు సరకుగొనడు. మనవి చెయ్యవలశినమాట ఒకటి వుండిపోయింది మహాప్రభో! మాతా మహారాణి వారి శలవైనది. మహారాజ కుమారికా వారికి విద్యాభ్యాసము ముగించవలసిన కాలము మీరినదని వారి అభిప్రాయము.

కర్ణమహా: అమ్మాజీవారిఆజ్ఞ మనఅందరికీ శిరస్సునధార్యము.

కృష్ణస్వామి: (విదూషకునితో) యేమి వెన్నుకుప్ప పరిశీలిస్తున్నావు!

విదూ: ఈ దొడ్డసలహా, మాతా మహారాణివారికి, యెవరు మనవిచేసి యుందురో అని.

కర్ణమహా: వెన్నుకుప్ప చెప్పనా?

నానామంత్రి: నేను మనవిచేశానని కాబోలు, యీ బ్రాహ్మడి మాటల ధ్వని. శ్రీకృష్ణులు సాక్షి నేను మనవి చెయ్యలేదు.

కర్ణమహా: యెన్నడూ వొట్టు వేసుకోకండి. వొట్టు వేసుకోవడం యితరులు మనమాట నమ్మరనికదా? నమ్మినా, నమ్మకపోయినా, వొట్టు కార్యము లేదుగదా?

రామశాస్త్రి: సలహామాటకువస్తే, యీ విషయములో ఒకరిసలహాకు యేమి అవకాశం కద్దు? మహారాజ కుమారికావారికి విద్యాభ్యాసపు టీడు మించినదని, ఒకరు

విన్నవించినగాని, మాతా మహారాణివారికి తెలియదు కాబోలును.

విదూ : కొందరు అధికార్లకు ఆశ్రయణమూ, పొగడ్తా రుచి. బిల్హణుడు ఉద్యోగస్థులకు కైవారం చెయ్యడు. వారి నోట వచ్చిన మాటకల్లా అహా! హా! అని ఆశ్చర్యం నటించడు. వొచ్చిన ఉపద్రవం యిది.

కృష్ణస్వామి : నిజమైన పండితుడికి ప్రభువులయందే లక్ష్యం వుంటుందిగాని, ఉద్యోగస్థులయందు లక్ష్యం యేలవుండును?

రామ : ప్రభులక్ష్యమే లేని పండితులకు ఉద్యోగస్థుల లక్ష్యమేలా వుండును?

నానామంత్రి : బిల్హణుడు ప్రభువులను కూడా లక్ష్యపెట్టడా? మహాప్రభువువారిని గూర్చి చులకనగా ప్రశంసించెనా? యేమిటి! అంత వాడూ అవును!

మాధ : ప్రశంస అని ప్రశంసకాదు. ప్రభువులు చేసిన సన్మానాన్ని నిరాకరించారని కాబోలు రామశాస్త్రిగారి భావం.

కర్ణమహా : అదెలాగ?

కృష్ణ : మరేమీ లేదు యేలినవారు దయచేసిన రుద్రాక్షమాల, పదిమంది పండితులలోనూ, నారాయణభట్టుగారి మెడను వేశారు (రామశాస్త్రితో) అదేకదండీ మీరనబోయే మాట?

కర్ణమహా : (కనుబొమలెగరయ యోచననటించి) అలాగనా స్వామీ!

కృష్ణస్వామి : నా కళ్ళతో చూశాను.

నానామంత్రి : ప్రభువులు, వచ్చిన దాసరినల్లా మెచ్చి

హారాలూ, అందలాలూ యిస్తూవుంటే, వాళ్ళు నిర సించడం ఆశ్చర్యమా !

విదూ : ప్రభువుల శలవైనప్పటికీ, ఒక కాచవైనా యివ్వకుండా మీరు కలకాలం తిప్పుతూవుంటే, ప్రభువులు వాళ్ళువాలిచి, హారాలూ, అంగదాలూ, యివ్వవలసి వొస్తుంది. యిదే మీలాంటి మంత్రులు ప్రభువులకు చేసే కూడిక.

కర్ణ మహా : మంత్రివర్య, బిల్హణకవి యిట్టిపని చేస్తారని మేము తలచి యుండ లేదు.

నానామంత్రి : దేశదిమ్మరి ! తరతరాలనుంచి కనిపెట్టుకున్న వాళ్ళకి వుంటాయిగాని యేలినవారి యెడల భక్తి విశ్వాసాలు, అట్టివాడికెలా వుంటాయి ?

కృష్ణస్వామి : బుద్ధికి విలవ తక్కువ అనండి. స్వదేశిఅయితేనేం, పరదేశి అయితేనేం !

నానామంత్రి : కాకుంటే, తన తలేవింటి ప్రభువులు తనకిచ్చిన అమూల్యమైన హారం, తానంటూ మరి వకపండితుడికి బహుమానం చెయ్యడ వేఁవిటి ?

కర్ణమహా : యింకా బిల్హణులచేత మహారాజకుమారికలకు చదువు చెప్పించవలెననుకుంటిమి. ఈయన ప్రవర్తనకు తగిన ప్రతిక్రియ యెద్ది ?

విదూ : తన్ని తగిలి వెయ్యడం.

నానామంత్రి : ఉచ్చాటన చెయ్యడమున్నూ అతఁ వద్దనున్న ధనము తీసికొని, ధర్మవినియోగము చెయ్యడమున్నూ ఉచితమని తలుస్తాను.

కేశవభట్లు: క్షమాపణను కోరి, విన్నవిస్తును. మహారాజాధిరాజా! పండితుడు శిక్షార్హుడు కాడు. "విద్వద్దండమగౌరవమ్" అదిగాక నేరమన్నది ఒకటి స్థాపించవలసి...

కర్ణమహా: (కొంచము కోపరసంగా) నేరం లేదనా మీ అభిప్రాయము?

కేశ: చిత్తం, చిత్తం, నేను యేమి మనవి చెయ్యగలను.

మాధవ: నేరమే కాకపోతే యెన్నడూ కోపమెరగని ప్రభువులకు కోపమెందుకు వచ్చేని?

రామ: (మాధవశర్మతో మెల్లగా) ఊరుకోండి.

కర్ణమహా: మంత్రివర్య, ఈ బ్రాహ్మణ్ణి అరనైగడియల్లోగా పట్నంలోనుంచి సాగనంపితే?

నానామంత్రి: చిత్తం. యేలికశాసనము యీ క్షణమందే అమలు చేస్తాను. (పత్రిక వ్రాసి పంపును)

కర్ణమహా: మంత్రివర్య, మహారాజ కుమారికావారి విద్యాభ్యాసము విషయమై మీ అభిప్రాయ మెట్టిది? మీరు అనుభవశాలులు, సాంప్రదాయజ్ఞులు.

నానామంత్రి: మాతా మహారాణీవారి శలవు ఆ ప్రకారం అయినది. నేను యేమి చెయ్యగలను?

కర్ణమహా: సంగీత సాహిత్యములూ, కొంతవరకు తర్క వ్యాకరణములూ, బావాజీవారు చెప్పించారు. అదంతా మాధవశర్మగారి ఆశీర్వచనఫలంగాని, యీ విద్యలు జ్ఞానసాధనములు. ప్రత్యేకం వీటియందు విలువతక్కువ. భగవద్గీతను ఉపదేశించి మరీ విద్యాభ్యాసము విరమించడము ఉచితమని యిదివరకు అనుకునివుంటిమి.

నానామంత్రి: ఏలికలవాక్యములు గురూపదేశములు. విద్య అనగా ముక్తిసాధనమైన విద్యే. సందేహమేమిటి మహా ప్రభో!

కర్ణమహా: మహారాజకుమారిక భగవద్గీతను పఠించతగ్గదనే మీ అభిప్రాయమా?

నానామంత్రి: చిత్తము. నా చిన్నతనంలో మా తల్లిగారు పఠిస్తూవుండగా నాకుకూడా గీతాశ్లోకములు కంఠోపాఠంగా వచ్చినవి. ప్రాజ్ఞుడనైనతరువాత వారణాసిలో గురుముఖతః గీత ఉపదేశం అయినాను. దక్షిణయాత్రలు వెళ్లినప్పుడు కాంచీపురంలో లక్ష్మణాచార్యులవారివద్దకూడా గీతార్థం విన్నాను. నేను అజ్ఞుడనేగాని, నే మనవిచేసిన స్వారస్యాలు వారు చిత్తగించి ఆశ్చర్యపడేవారు. అది అల్లా అమ్మాజీ మహారాణీవారి శిక్షాప్రభావం మహాప్రభో:

కర్ణమహా: సందేహమేమి? సముద్రమునకైనా మేరకద్దుగాని, మనిషిబుద్ధికి మేర యెక్కడిదీ? వ్యాఖ్యానకర్తలూ, మన వంటి మనుష్యులేనా? గురువుబుద్ధికి పైె ఆ డవలెనని శిష్యుడు ప్రవర్తిస్తేనేగాని విద్య పెరగదు. అమ్మాజీవారికి భగవద్గీతయందు మంచి ప్రవేశము కలదు. మీరు మనవి చేస్తే మహారాజకుమారికావారికి కూడా ఆ గ్రంథరాజము చెప్పించుటకు వప్పుదురేమో!

నానామంత్రి: శలవయితే మనవిచేస్తాను.

కర్ణమహా: మీరు మనవిచేస్తే, వారు ఆమోదించడమునకు అభ్యంతరం వుండబోదు. గాని బిల్హాణులు వెళ్ళిపోతే యెవరిచేత ఉపదేశం చేయింతుము!

నానామంత్రి: మన పండితులు దిగ్దంతులు యవరైనా చెప్ప గలరు.

కర్ణమహా: లోకానుభవమూ, బోధకతాశక్తీకలవారు మీ రేల చెప్పరాదు ?

నానామంత్రి: ప్రభువుల శలవైతే, తప్పకుండా చెప్పుతాను. మాధవశర్మగారి సహాయం వుండనే వుంటుంది.

మాధవ: ఆహా.

కర్ణమహా: అయితే అమ్మాజీవారితో మనవిచేసి వత్తురా !

నానామంత్రి: చిత్తం. మనవిచేసి యిప్పుడే తిరిగీ హాజరవు తాను. (నిష్క్రమించును.)

విదూ: యేమి చిత్రమైన లోకమూ !

కర్ణమహా: కొత్తచిత్రం యేమి కనబడ్డది ?

విదూ: నేను ఒక్కణ్ణితప్ప లోకంలో మరియెవడికీ తన అవ స్థతో సంతుష్టిలేదాయె ?

కర్ణమహా: యెలాగో ?

విదూ: పండితులకి ఉద్యోగాలు చెయ్యాలని తాపత్రయం, ఉద్యోగస్థులకుపండితులనిపించుకోవాలనితాపత్రయమూను.

కర్ణమహా: మా మాటో ?

విదూ: తమమాట చెప్పనేల ? అంతా యెరిగినదే ! నాపదవి మీద మీరు కన్నువేశారు.

కృష్ణ: మొదటికే తెచ్చావూ !

విదూ: రామశబ్దంరాని నానామంత్రిచేత గీత ఉపదేశం చేయించడానికి తమరు తలపడ్డప్పుడు నాబిరుదులు నేను

తమకు సమర్పించక తీరదుగదా? (మహారాజు విదూషకుడి చెవిలో రహస్యము చెప్పును. విదూషకుడు టొంకరివడంతో నిష్క్రమించును)

కృష్ణస్వామి : (మాధవశర్మతో చిన్నగొంతుతో రహస్యమాడి, పైకి) "ముఖే హోరావాప్తిః" అన్న శ్లోకము విషయమై మాధవ శర్మగారు ఒక చిత్రకథ చెప్పుతున్నారు.

కర్ణమహా : యేమిటండి ?

కృష్ణస్వామి : మరేమీ లేదు. ఆ శ్లోకం దాహలాధీశుడైన కర్ణమహారాజును ఉద్దేశించి చెప్పినదట.

కర్ణమహా : యెంగిలిశ్లోకమా మాకు సమర్పణ అయినది!

కృష్ణస్వామి : చాలామంది కవులమనేవారు, యెంకలిశ్లోకాల వల్లనే ప్రతిష్ఠ సంపాదిస్తారు.

రామశాస్త్రి : పరదేశికి యేలినవారియందు భక్తి యెలా వుంటుంది ?

కర్ణమహా : పేరు ఒకటయితే యిట్టి తారుమార్లకు అవకాశం వుంటుంది.

కేశవభట్టు : యేలినవారికి తెలియనిది లేదు. ఆ శ్లోకము మ్మల్టుకు మిక్కిలి విలవైనది. చాలాకాలము కిందటనే రచితమయిన యెడల, ప్రభులయొక్కా, పండితుల యొక్కా కర్ణగోచరము కాకుండునా ? బిల్హణకవి క్రొత్తశ్లోకం చెప్పే పాటి సామర్థ్యంలేనివాడు కాడు.

రామ : మంచిశ్లోకమన్నది తలచినప్పుడల్లా స్ఫురిస్తుందా?

(విదూషకుడు ప్రవేశించును.)

కర్ణమహా : ఈయన కాశ్మీర రాజుల ఆస్థానము యేలవిడచిరో యెవరికైనా తెలుసునా ?

రామ: మనవి చెయ్యడమునకు వీలులేని కారణము చెబుతారు.

కృష్ణ: తన్ని తగిలేశారని ఈ మాధవశర్మగారే చెప్పారు.

మాధవ: నేనా చెప్పాను! తప్పుగా వినివుంటారు.

విదూ: ఈ కవిత్వం మాధవప్రణీతమయే వుండాలి.

కర్ణమహా: (కృష్ణ స్వామితో) యెందుకు ఉచ్చాటన ఐందో?

కృష్ణస్వామి: కారణమంటూ విశేషకారణమేమీ లేదు. రాజుగారు వుంచిన వేశ్యసౌందర్యమును చూచి మనసు నిలపబూనినారు కారట.

కర్ణమహా: ఐతే రసికులే.

విదూ: ఆమాటకొస్తే, ఇతర మహాకవుల తక్కువ యేమిటో! కృష్ణమిశ్రి చెప్పినట్టు యెంతటివాడికైనా...

శ్లో॥ సంతు విలోకన భాషణ
విలాస పరిహాస కేళి పరిరంభాః
స్మరణ మపి కామినీనామ్
అలమిహ మనసో వికారాయ.

కర్ణమహా: అందరికీ తెచ్చారా!

కేశవభట్టు: క్షమాపణ మనవి చేసి ఒక్కసంగతి శ్రుతపరుచుకుంటాను. బిల్హణుడు మహాపండితుడు. దేశదేశములు తిరుగును. అట్టివానిని అనాదరణ చేసినయెడల, అపకీర్తి సాటగలదు పండితులు శిక్షార్హులు కారు. "విద్యాద్దండ మగౌరవం" అన్నాడు. నేరం యెంతవరకూవున్నదో, వారు యెంతవరకు సమాధానం చెప్పుకోగలరో, ఆతిథ్యా

న్వేషణంకూడా కర్తవ్యమేమో అని సందేహం కలుగు తూంది.

మాధవ : అయితే, తత్వాన్వేషణం చెయ్యనిదే ప్రభువులు శిక్ష విధించారనా, మీ అభిప్రాయం ?

రామ : విష్ణ్వంశసంభూతులగు మహాప్రభువులు, అన్వేషణం అంటూ ఏకటి చెయ్యవలెనా నిజమును ?

"సతాంహి సందేహపదేషు వస్తుషు
ప్రమాణ మంతఃకరణ ప్రవృత్తయః॥"

విదూ : ఆ సిద్ధాంతం అందరిమెళ్ళకీ వురి అల్లుకోవడవే. యిప్పుడు ఒహాడి పీకకు తగిలిస్తే, రేపు మన పీకకే తగులు కోగల్దు. ఇదుగో నానామంత్రి వస్తున్నారు. నిద్రపోతూన్న వాళ్ళ పీకలు తెగ్గొయ్యడానికి యింత మహావీరుడు మరి లోకంలో లేడు. ఆ ధర్మసందేహవేదో ఆయన తీరుస్తారు.

(మంత్రి నానాపంత్ ప్రవేశించును.)

నానామంత్రి : మహాప్రభో ! మహారాజకుమారికావారికి భగ వద్గీతలు ఉపదేశ చేయించడపు అభిలాష యేలినవారికికల దని, శ్రీ మాతామహారాణివారితో నవుకరు మనవి చెయ్యగా మిక్కిలి సంతోషముతో వారు ఆమోదించారు.

కర్ణమహా : మీరు మనవిచేసిన తరువాత మరి వకలాగు యేల ఔను ?

విదూ : పాంవిషం పావే తియ్యాలి.

(నానామంత్రి కోపముతో విదూషకుని వైపు చూచును.)

కర్ణమహా : అతని మాటలు సరకు చెయ్యకండి.

విదూ : భగవద్గీత కాశీలోనూ, కాంచీపురంలోనూ అభ్యసించిన పంతులువారికి కోపం వెందుకు వుంటుంది ? అయినా నిజమైన మాటకు కోపం వెందుకు ?

కర్ణమహా : నిజమనేవి యెట్టిదో ?

విదూ : అనుదినం భగవద్గీత పారాయణంమట్టుకు చేస్తావుంటే ఆడే అబద్ధాలల్లా నిజమౌతాయి. యిది వక శుద్ధక్రియ.

నానామంత్రి : యేమిటీ యీ మాటలకి అర్థం ?

కర్ణమహా : విదూషకుడి మాటలకు అర్థం ఆలోచిస్తారేమిటి ?

కృష్ణస్వామి : కొందటికి అతగాడి మాటలు ఆలోచించినకొద్దీ అర్థాలిస్తాయి.

నానామంత్రి : వెఱ్ఱికి వెయ్యిఅర్థాలు.

విదూ : కేశవభట్టుగారిని ఒక వెఱ్ఱిధర్మసందేహం బాధిస్తూంది. ఆయన వెఱ్ఱి తీర్చి, తరవాత నా వెఱ్ఱికి వైద్యం చేతురుగాని.

(కర్ణమహారాజు కనుబొమలెత్తి కేశవభట్టును చూచును)

కేశవ : నిజం విచారించి మరీ శిక్షవిధించటం ధర్మశాస్త్రపద్ధతేమోయని సర్వజ్ఞులున్నూ, ధర్మస్వరూపులున్నూ అయిన యేలికల సమక్షమందు ఎంతో భయంతో మనవి చేసుకుంటున్నాను.

కర్ణమహా : యెంతమాటంటిరి; భయమేల? నేను రాజునైనను, కించజ్ఞుడను; రాజునౌటనే కించజ్ఞుడను అని అనవచ్చును. పండితులు, ప్రాజ్ఞులు వారివారి సమ్మకములను నా యెదుట ముచ్చటించుటకు వెరచిరేని, నేను రాజ్యమునకు అర్హుడనే కానే ?

కేశ : రాజాధిరాజ! పండితరాజను శబ్దము యేలినవారికే చెల్లెను గ్రంథములు నెత్తిని మోయుటకు అస్మదాదులము కూడా మహాపండితులమే. అయితే, మోతచేటేగాని, వాటి గంధము ఆత్మలకు అంటక, చదువులు ఒకతెన్నూ చర్యలు మరివకతెన్నూ అయి కామలోభాదులచే జ్ఞానాంధులమైన మాబోట్లకు, పండితశబ్దము యెట్లు చెల్లును? లోకము పరిత్యజించి అడవుల్లో తపస్సుచేసే మునులకయినా లొంగని క్రోధాదులను నిర్జించిన యేలినవారే పండితులుగాని, ఈర్ష్యతీర్చుకొనుటకుగాను నిజమును కప్పి. ధర్మమును దాచి, అల్పమైన ఐహిక లాభముల నపేక్షించే మేమా పండితులము మహారాజా?

కృష్ణ : ఈ ముక్క లేమో యెవరికీ తెలియనట్లు ఉపన్యసిస్తూన్నారు. రెండుకళ్ళతోనూ చూశామయ్యా అని ఘోషిస్తూవుంటే, అట్టి బలవత్తరమైన సాక్ష్యాన్ని మీ పండిత దూషణ యేలాకొట్టగలదో, నాకు బోధపడకుండావున్నది. ఛాందసానికిన్నీ రాజ్యతంత్రానికిన్నీ చాలాదూరం వుంది.

నానామంత్రి : నాతో దోషే వొప్పుకుంటేనే! "ఆ తావళి మనేది తాతాజీ మహారాజావారు నేపాళంమహారాజుల వద్ద సంపాదించారు. దీనితో అర్జునుడు జపం చేసేవాడని ప్రతీతికూడా కద్దు. శివపూజాకాలమందు మహాప్రభువారు, నమస్కరించి, కళ్ళనద్దుకుని మరీ ధరించేవారు. మీయందు వుండే అసమాన గౌరవముచేత మీకిది అనుగ్రహ పూర్వకముగా దయచేశారు. అది యెందుకు వక ఆస్థానపండితునికి బహుమానంగా యిచ్చావయ్యా" అని

నే నడిగితే, యేవఁన్నాఁడంటే, "యీ కుళ్లుతావళానికి యీ దేశంలో కాబట్టి యింత మాన్యత కలిగింది. మా దేశంలో ప్రతి తుప్పనిండా ఏకముఖి రుద్రాక్షలే. తెగించి నాకు యింతబహుమానం చేసినందుకు మీ రాజు బెంగ బెట్టుకోలేదుగదా?" అని నిర్మోహమాటంగా అన్నాడు. నా కంటూ ఆ మాటతో వొళ్ళు నీరు విడిచిపోయింది.

విదూ: యెప్పుడు యీ ప్రసంగం జరిగిందో?

నానామంత్రి: నీ ప్రశ్నలకు సమాధానాలు నీలాటివాళ్ళే చెబుతారు.

కర్ణమహా: చిత్రం, కొందరికి యెలకంటే బెదురు; కొందరికి పిల్లంటే బెదురు; నానామంత్రిగారికి గౌతములంటే బెదురు.

నానామంత్రి: ఆమాట శలవివ్వవద్దు మహాప్రభో! వేలిన వారూ అమ్మాజీవారూతప్ప లోకంలో నాకు బ్రహ్మ భయం లేదు.

విదూ: యముడి భయవేఁ లేనివాడికి, బ్రహ్మభయం యెలా వుంటుంది!

కృష్ణ: వారు చెబుతూవున్న సాక్ష్యం అబద్ధవోఁ నిజవోఁ కొసాకూ వినరాదూ?

కర్ణమహా: తరువాతండి?

నానామంత్రి: తరవాతేవొచ్చి, మళ్లీ అన్నాను "నారాయణ భట్టుగారి విద్యను మహారాజులు తగినట్టు గౌరవించ నట్టున్నా. యీ విషయంలో మహారాజుల లోపమును మీరు యెత్తిపొడిచి సవరణ చేసినట్టున్నా లోకానికి అర్థం

కాగలదు. మహారాజులు శాంతులని, యీలాటి నిరాదరణ చెయ్యరాదు"అని వేయివిధాల అతని మేలుకోరి, బోధ చేస్తే "రాజులకేం తెలుస్తుంది విద్యల విలువ? రాజులు విద్యా ఘూకా" లన్నాడు.

విదూ: యీపాటికి బిల్హణుడు వూరి పొలిమేర దాటి వుంటాడు. యెన్నిగోతాలు తోసినా ప్రతిబంధకం లేదు.

నానామంత్రి: అలా అనేట్టయితే, యిప్పుడు ఆయన్ని పిలిపించండి. యీ ఆస్థానమందు రుజువిప్పిస్తాను.

విదూ: అదుగో నారాయణభట్టుతో కలిసి ఆయనే వస్తున్నారు. మీరు తలచేటప్పటికి బిల్హణుడు ఆకాశాన్నించి వుట్టిపడ్డట్టుంది. కాయసిద్ధుంది కాబోలు.

(నానామంత్రి వెనుకవైపు తిరిగి ఘూంతపోయి చూచును. అలా చూచుచుండగా కర్ణమహారాజు స్వర్ణ పేటికలోని రుద్రాక్షమాలతీసి ధరించును.)

నానామంత్రి: వైదికులు హద్దుమీద వుండరు. ఉచ్చాటనా శాసనమైనప్పటికి యెలా తోసుకువస్తున్నాడో! (ఉత్సాహముతో)అదిగోనారాయణభట్టుగారి మెడలోరుద్రాక్షమాల!

విదూ: ఆచిత్రమేంజూస్తారు, ఈ చిత్రం చూడండి. యిదుగో ప్రభువుల మెడలో ప్రభువుల రుద్రాక్షమాల!

(నానామంత్రి ఆశ్చర్యముతో మహారాజువైపుచూసి తిరిగి నారాయణభట్టు కంఠమును పరికించుచున్న సమయంలో బిల్హణుడు దగ్గరకాగానే మహారాజు నిలుచుండును. అందరూ నిలుతురు. అవమానము యెందుకో పోల్చుకోలేక, నానామంత్రి కూడా నిలుచును.)

కేశ: బోధపడ్డది "యీ హారము రాజపండితుడైన కర్ణమహారాజు కంఠమును అలంకరించినది" అని బిల్హణకవులు

అన్నపుడు దాహళాధీశుడగు కర్ణుని ఉద్దేశించి చెప్పివుం దురు. కానలేకపోతిమి.

విదూ: యింతసేపటికి తర్కం పనిచేసింది.

కృష్ణస్వామి: అదిటండీ. అయితే మనమందరమూ బిల్హణు లకు అపరాధం చెప్పుకోవలసి వుంటుంది.

కేశ: చుక్కానికి న్యాయంగా పోతుంది స్వామిగారి మనస్సు. కలుషం లేదు.

కృష్ణ: పండితుడికి కలుషంవుంటే, మరి పండితుడేమిటండీ. ఆ మహారాజును చూసైనా నేర్చుకోవద్దా?

కర్ణమహా: (బిల్హణ నారాయణభట్టులతో) దయచెయ్యండి. దగ్గ రగా కూచోండి. (అందరును యవరి స్థలములయందు వారు కూర్చుందురు.)

నానామంత్రి: (మాధవశర్మ చెవిలో) నామాటలుగానీ విని వుండరుగద?

విదూ: అప్పుడు చాలాదూరంగా వున్నారు; వినివుండరు, కర్ణపిశాచి వుంటే తప్ప.

కృష్ణ: నీకు వున్నట్టుంది కర్ణపిశాచి. యెక్కడలేని రహస్యాలు యెక్కలాగుతావు.

కర్ణమహా: (బిల్హణుని ఉద్దేశించి) కవివర్యా! అజ్ఞానానికి అంజనం యేమిటి?

బిల్హ: రాజపదవికి నైసర్గికమైన మహాంధకారమును తొల గించి, నిశ్చలమైన జ్ఞానోదయమువల్ల అరిషడ్వర్గమును తలచూపనివ్వకుండా తరిమిన, తమవంటి సత్పురుషుల సహవాసమే అజ్ఞానాంజనము మహారాజా! పండితసామా

న్యమునకు విద్వన్నది జ్ఞానసాధకం కాక మాత్సర్యహేతు వైయే యుడును.

విదూ: నానామంత్రిగారి అభిప్రాయమూ అదే. వారుమట్టుకు సాధనం లేకుండానే సాధ్యం సాధించారు.

కర్ణమహా: జ్ఞానాలోకమునకు ఉత్పత్తిస్థానము సూరులు. ఆ సూరుల సంసర్గంవల్ల నృపనామక పాషాణములకు కూడా కాంతి ఆపాదన ఔతుంది. నాకుగల స్వల్పజ్ఞానము అమ్మాజీవారి శిక్షవల్లనూ, మహాపండితుల సహవాసము వల్లనే కలిగినది. స్వామి మాకు బాల్యగురువులు. యిప్పుడు తాము అందరూ మాకు గురువులే. (మంత్రితో) మంత్రివర్యా, రేపటినుంచి బిల్హణకవులు మహారాజ కుమారికావారికి గీతోపదేశం చెయ్యడముకు అభ్యంతర మేమిా?

నానా: అభ్యంతరం అనగా అభ్యంతరం యెందుకుంటుంది మహాప్రభో!

కర్ణమహా: అయితే అమ్మాజీవారితో విన్నవించి వస్తాము. (లేచును అందరు లేచుచుండగా) కూచోండి పెద్దలకు శ్రమయేల?

(నిష్క్రమించును. పండితులు చెదిరి గుంపులు గుంపులుగా మాటాడుదురు.)

నానామంత్రి: (మాధవశర్మతో) అడ్డంగా తిరిగిందే!

మాధవశర్మ: అదే నేను యోచిస్తున్నాను. ప్రవాహానికి యెదురీది ప్రయోజనం లేదు.

నానామంత్రి: అయితే వాడితో కలిసిపోతానంటారా ఏమిటి?

మాధవ: ఆడుకొమ్మా, పట్టుకొమ్మా కనపడనప్పుడు యేం జేయను?

నానా : మీరు భయపడక నిలబడిమాత్రం వుండండి. వీడికి ఉచ్చాటనమంత్రం మహారాణీవారితో టివుపదేశంచేస్తాను. చూడండీ, ఆస్వామి, వాడితో యెంత ఆసక్తితో ముచ్చటిస్తున్నాడో! మనవాళ్ళలో కట్టులేదు.

మాధవ : పండితులు కుక్కల్లాగ కాట్లాడబట్టేకదండీ, పరాయివాళ్ళు డబ్బు తన్నుకుపోతున్నారు! (బిల్హణుడున్న తావునకు వెళ్లును.)

నానా : (రామశాస్త్రితో) అస్త్రం అడ్డుదిరిగిందండీ.

రామశాస్త్రి : తాము కొంచం అతి ఆచరిస్తారు.

నానామంత్రి : యేంచేయను, శాస్తుర్లుగారూ? భగవంతుడు తీక్ష్ణమైనబుద్ధిని యిచ్చాడు. అది విడఢ్డదంటే, పట్టడానికి నాకే అసాధ్యమై పోతుంది. యిహ వూరుకుందునా?

రామ : తాము ఊరుకుంటే యేలాగ? బిల్హణుడు కుమారికావారిదగ్గర ఆనుకున్నాడంటే వారిని కలశమహారాజుకు వివాహం చేసే ప్రక్రియ నడిపిస్తాడు. ధారాపతినిగూర్చి మనం యిన్నాళ్ళాయి చేసినప్రయత్నం విఫలమౌతుంది.

నానా : చూశారా మొన్న కాశ్మీరరాజుతండ్రి అనంత భూపాలుణ్ణి, రాజుయెదుట భట్టువాళ్లా యెలా పొగిడాడో!

రామ : దానికి ప్రతిక్రియ అమ్మాజీవారి దగ్గిర తాము కల్పించాలి.

నానా : రాజు అసాధ్యుడుగద!

(బిల్హణుడు నానా మంత్రి వద్దకువచ్చును.)

బిల్హ : (నానామంత్రితో) తాము పంపిన ద్రాక్షఫలముల వంటి ఫలములు మా దేశం విడిచిన తరువాత తినలేదు. పంపిన మీ దయకు చాలా సంతోషించాను.

కృష్ణస్వామి: (ఒకపాటి మెల్లగా, గాని వినబడేటట్టు) ముడ్డికాల్చి, మూతికి వెన్నరాసేవాడు, యింతవాడు మరిపుట్టబోడు.

నానా: (బిల్హణుని దూరముగా కొనిపోయి) పండితుల్లో యెంత ఓర్వలేనివాళ్ళయినా వుంటారు. వీళ్ళ నెవ్వరినీ నమ్మకండి. అందులో మాధవశర్మ బహుదుర్మార్గుడు యామినీదేవికి మీరు విద్యచెప్పబోతారని, ముక్కంటా నోటంటా యేడుస్తున్నాడు. ఎప్పుడో మీమీద నిందయేదో తీసుకొస్తాడు. జాగ్రతమీద వుండండి!

(బిల్హణుడు తన మొలలోనున్న ఛురికను చూపించును.)

నానా: మా నాయనగారికీ మీ నాయనగారికి చాలాస్నేహం ఉండేది తమకు తెలిసిందో లేదో మా తండ్రిగారు జ్యేష్ఠకలశుల గుణవర్ణన తరుచుగా చేస్తూవుండేవారు. వారు రెండుపర్యాయములు కాశ్మీరాస్థానమునకు రాయబారిగా వెళ్లారు. అప్పట్లో తెచ్చినదే మా తోటలోని ద్రాక్ష.

బిల్హ: అలా చెప్పండి. అందుచేతనే ఆస్వాదు కలిగింది.

నానా: యిటుపైని అనుదినం తమకు పళ్ళు పంపి మరీ అమ్మాజీవారికి పంపుతాను. మన తండ్రులు స్నేహితులై నందుకు యీనాటికి తిరిగి మనంకూడా స్నేహితులం కావడము కేవలము భగవత్సంకల్పంగాని ఒండు కానేరదు.

బిల్హ: కృతార్థుడను. స్నేహంయొక్క విలువన్నది దేశదేశాలు తిరిగే మాబోటి పండితులకే తెలుసును.

నానా: యిక్కడ వున్నంతకాలం మీకు యేసహాయం కావలసినా అరమరలేక, యీమిత్రుడివల్ల పుచ్చుకోండి. అమ్మాజీ

వారి ఆగ్రహం మీయందు వున్నప్పటికీ నా ప్రాణం వున్నంతవరకు, మీకు అడ్డుపడతాను.

బిల్హా : నావిషయమై ఒకరికి హాని రాకూడదు. యేమి ఆ ఆగ్రహకారణము ?

నానా : మహారాజ కుమారికావారికి తాము విద్య చెబుతారనే.

బిల్హా : మహారాజవారి మనస్సు మళ్లించలేరో ?

నానా : వారిక్రోధం అనివార్యం.

బిల్హా : తమసలహా యేమిటి ?

నానా : యేం చెప్పను ? యెప్పటికైనా వారివల్ల మీకు హాని వుంది. రాజుల క్రోధాలు మహాచెడ్డవి. దేశం విడిచి వెళ్ళిపోవడం వక ఆలోచన. మీరు యెక్కడికి వెళ్ళినా రారాజులు నెత్తిని పెట్టుకుంటారు గాని, మీరు వెళ్లిపోతే ఆ దురదృష్టం ముఖ్యంగా నాది. కుమారికావారితో పాటు నేనుకూడా తమవద్ద భగవద్గీతలు నేర్చవలెననుకున్నాను.

బిల్హా : నావల్ల భగవద్గీతలు వింటే, మీరు ఉద్యోగం మానుకొంటారు. మహారాజ కుమారికావారు వివాహం మాని, సంసారం పరిత్యజిస్తారు.

నానా : నేను నాలుగు యేళ్లాయి ఉద్యోగం చాలించుకుని, భగవంతుడి సేవలో కాలం వెళ్లబుచ్చుదామనుకుంటున్నాను. నేను ఉద్యోగంలో వుంటేనేగాని రాజ్యానికి ఆపాటం వస్తుందేమో అని మహారాణీవారైతేనేమి, మహారాజు అయితేనేమి నన్ను నిర్బంధిస్తున్నారు.

బిల్హ : మీయందు మా తా మహారాణివారికి అంత వాత్స ల్యత ఉండగా నాకు హాని రాకుండా మీరు వారిని మళ్ళించలేరో ?

నానా : మహా పండితులూ, మహా కవులూ ! తమకు నేను జెప్పవలసిన ధర్మాలు కలవా ? రాజులు తాచుపాములు ! పట్టుదలేగాని లాభనష్టాలు గణించరు.

(నగరునుంచి ఆభరణ భూషితులగు స్త్రీలు బంగారు పళ్లెరములలో సంక్రందన తాంబూలములూ పచ్చలహారమూ తెచ్చి నమస్కరించి బిల్హ ణునికి సమర్పింతురు.)

ఒకతె : అమ్మాజీ మహారాణీవారు తాము వారికి అంకిత ముగా రచించిన గీతమునకు సంతోషించి వారు ధరించే ఈ పచ్చల హారము తమకు దయచేయించిరి. ధరించి సముఖమునకు రండి.

(బిల్హణునితో నిష్క్రమింతురు)

నానా : (రామశాస్త్రిలు, మాధవశర్మ ఉన్నచోటికివచ్చి వారలతో) ప్రభువులు ఒకమాటమీాదను నిలిచివుండరు.

మాధవ : శకం తిరిగింది.

రామ : చక్రం యెప్పుడూ తిరుగుతూనే వుంటుంది. మరో తిరుగులో, మీాదు క్రిందికి దిగుతుంది. విచారమేలా !

(తెర)

బిల్హణీయము

రెండవ అంకము

(నారాయణభట్టు యింటిసావిడి : నారాయణభట్టూ, శిష్యుడు వామనశర్మ ప్రవేశింతురు.)

నారా : అరవైయేళ్లు దాటి, యిప్పుడు కవిత్వం నేర్చుకోవా లంటే, యెలా సాధ్యవౌఁతుంది! రాజుకు కవిత్వం పిచ్చి ఘట్టిగా పట్టుకుంది ... యీ కవిత్వవఁన్నదానికి వొక తోవా, తెన్నూ, సబబూ, సందర్భఁవూ కానరాదు. ఏదీ బిల్హణుడు చెప్పిన పద్యంలో మొదటి వాక్యం చదువూ.

శిష్యు : (చదువును) "అంకం కేపి శశంకిరే జలనిధేః పంకం।" చంద్రుడిల్లో కళంకమును, కొంతమంది సముద్రంలో బురదగా భావించారు.

నారా : కొంతమంది మనుష్యులు, చంద్రుడిల్లో వుండుకున్న మచ్చ వంటి మచ్చ యేదైతే వున్నదో దాన్ని సముద్రపు బురద అనుకున్నారని కదూ, కవి అభిప్రాయం? ఏ వెఱ్ఱివాఁడైనా యెన్నడైనా, అలా అనుకుంటాఁడ్రా? బిల్హణుడు మహా పండితుడేగాని, కవిత్వంలో దిగగానే, అసత్యం కల్పించాడు. ఏవఁంటావ్ ?

శిష్యు : ఔనండి.

నారా : ఇక పద్యం యెలాఅల్లాడో చూదాం..."అంకం"అనే ఒకమాటతీసుకున్నాడు. దానికి అనుప్రాసార్థం "పంకం"అనే

మాటొకటి యెత్తాడు...అటుపైని "ఆ అంకానికీ, యీ పంకానికీ, యెలాగయా అతకడం!" అని ఆలోచించి, ఏం యెత్తుయెత్తాడం టే, పంకం సముద్రంలో వుంటుందిగదా, చంద్రుడున్నూ సముద్రంలోనే పుట్టాడుగదా, ఆ పుట్టడంలో బురద యేమాత్రమైనా వొంటికి అంటకుండా వుంచ్చుందా అని యోచించి, అంకపంకాలకి లంకె వేశాడు. అంతేకదూ?

శిష్యు: అంతేనండి.

నారా: సరేగాని, బురదంటూ వొకవేళ తగిల్నా, యెవడయినా కడుక్కోడా? యిదంతా అసందర్భం చాలా కానవస్తోంది.

శిష్యు: అవునండి.

నారా: అయితే మనక్కూడా వొక్క ప్రాసముక్క చూచి పెట్టు? శ్లోకం అల్లుదాం.

శిష్యు: 'శంఖం' బాగుందండి.

నారా: బాగుంది. అయితే శంఖానికీ చంద్రుడికీ, యెలాగరా అతకడం?

శిష్యు: ఎలాగనా అండి, తెలుపు గనుక ఉపమానం చేదాం.

నారా: అంకం వొకటి తగలడుతూవుందికదూ! శంఖానికి కళంకమేదీ?

శిష్యు: కొంచెం మసిపూస్తే కళంకం సాధ్యమాతుందండి.

నారా: ఓరీ, మూర్ఖుడా! శంఖం పనికిరాదు. మరోమాట చూడు

శిష్యు: శంకా?

నారా : శంకా? ...శంకా? ...శంకా...కళంకానికి శంకెలా తగిలించడంరా? ఆఁ, కుదిరింది, రాయి. (నారాయణభట్టు చెప్పును; శిష్యుడు రాయును.)

"అంకం కిమితి శశాంకే।
కథమిహ నృణాం విజాయతే శంకా॥"

"శశాంకుడిలోవున్న మచ్చ యేమిటని మనుషులకు శంక యెలాగు పుట్టగలదు?"

మహాబాగా వొచ్చిందిరా, శ్లోకం; యేమంటావు.

శిష్యు : బాగానే వుందండి.

నారా : మహా, మహా అనాలి. వొట్టి బాగుండడంకాదు. మహా బాగుందను. మొట్టమొదటికే తాళంపట్టాం. అనగా, శంకకే శంక తగిలించావన్న మాట. ఈ పద్యం చూస్తే, రాజు డంగై పోతాడు. ఓమూల శశాంకుడని తానేఅంటూ యింకా అంకవన్నది యేమిటి, అని యెంత బుద్ధితక్కువ మనిషైనా అడుగుతాడా?

శిష్యు : (నవ్వు ఆపుకుంటూ) యెవ్వడూ అడగడండి. ఉత్తరార్థం శెలవియ్యరా?

నారా : ఇంకా ఉత్తరార్థంకూడా వుందిట్రా! యేమి సాధనం; చెప్పవలసిన అభిప్రాయం అంతా చెప్పేశాంగదా?

శిష్యు : 'శంకర' అనే మరోమాట తీసుకుని శంకరుడి శిరస్సు మీద చంద్రుడు వున్నాడు గనక, ఏదైనా వొహ కల్పన యెత్తితే సరండి.

నారా : అసలు శంకనే కొట్టిపారేశింతరువాత, మరి కల్పనకి

జాగా వొకటి వుంచావాఁ ?! ఇక తోవ కనపడదే...కన
పడదే...ఆహాఁ దొరికింది, రాయి !

(నారాయణభట్టు చెప్పును, శిష్యుడు రాయును)

"అంకం కిమితి శశాంకే
కథాపి నృణాం నజాయతే శంకా ॥"

"శశాంకుడిలో అంకంయేమిటి? అనే శంక నదులకు ఎన్నడూ
కలుగనేరదు" ... ప్రశస్తతరంగా వొచ్చిందిరా! యే
మంటావ్ ?

శిష్యు: (నవ్వ ఆచుకొనును, ముఖం పక్కకు తిప్పి) ఔనండి.

నారా: అట్టి శంక! యెన్నడూ పుట్టనేరదని ప్రథమార్థంలో
ప్రశ్నకు సమాధానం మాబాగా కుదిరిందిరా. ఏదీ పద్యం
కలిపి చదువు.

శిష్యు: (చదువుతూ)

"అంకం కిమితి శశాంకే
కథమిహ నృణాం విజాయతే శంకా ।"

నారా: తగలేశావురా, బంగారంలాంటి పద్యం! కొంచెం
రాగ వరసపెట్టి యీడవరాదూ ?

శిష్యు: (రాగవరసతో) అంకం కిమితిశశాంకే (ఆపైని చదవజాలక
విరగబడి నవ్వును)

నారా: ఎందుకునవ్వుతావు? ఓరిపాడగట్టా! పద్యం బాగుంది
కాదంటావా యేమిటి! (నానామంత్రి ప్రవేశించును) వూరుకో!
వూరుకో! నానామంత్రొస్తున్నారు. ఆ పత్రం దాచెయ్యి.
(గురు శిష్యులు నిలుతురు)

నానా: యేమిఁటండోయి, శిష్యుడిచేత రాయిస్తున్నారు?
(శిష్యుడితో) యేమి అబ్బాయీ! కనబడ్డవేఁ మానేశావూ?

నారా: యేమీ లేదండి. గ్రంథం రాయిస్తున్నాను.

నానా: (శిష్యుడితో) యేదీ ఆ రాసింది చదువూ.

(శిష్యుడు తలగోక్కుంటూ గురువేపు చూచును.)

నానా: (శిష్యుడి చేతులో పత్రం లాక్కుని చదువును. తలయెత్తి నారాయణభట్టుతో) యెవరు చెప్పారండీ యీ శ్లోకం?

నారా: మా శిష్యుడూ.

శిష్యు: యింతకన్న బాగా చెప్పగలనండి.

నారా: యేడిశావూరుకో.

నానా: శ్లోకం మట్టుకు మహాబాగావుందండి.

నారా: బాగుందంటారా? నాకు అలాగే తోచింది.

నానా: బాగుండడవఁంటే ఆలాగా యిలాగా అనుకున్నారా యేమిఁటి? బిల్హణుడి పద్యాన్ని పగలగొట్టారే!

నారా: మా శిష్యులు చెప్పమని పీక్కుతింటే యేదో చెప్పి చూదావఁని చెప్పాను.

నానా: తర్కం కురిపించిపోతిరే. యిఖ బిల్హణుడు తలదాచుకోవాలి

నారా: పద్యం అంత ప్రశస్తంగావుందని శలవిస్తారా?

నానా: 'శలవియ్యడం' కాదు 'మనవి' అనండి. మీ శిష్యకోటిలో వాణ్ణి, ఆమాట మరిచిపోకండి. ఆ శ్లోక ప్రాశస్త్యానికి అవధిఅంటూ వుందండి? మీరే కవిత్వం చెప్పడం ప్రారంభిస్తే, ఈ కవీశ్వర్లంతా సూర్యుడిముందర చుక్కల్లాగ చకాపికలై పోరా?

నారా: శాస్త్రాలు చదువుకున్న మాబోట్లకి కవిత్వం చెప్పడం వన్నది, తక్కువ పనికాదండీ?

నానా: ఈరోజుల్లో తక్కువ విద్యలకీ, తక్కువ మనుష్యులకీ యెక్కువ విలువ. "రాజద్రోహీ! తులువా!" అని, కాశ్మీరం నుంచి, అక్కడి రాజులు వెళ్లగొట్టిన యీ బిల్హణుడికి మహాప్రాజ్ఞులైన మన మహారాజులే, మీ అందరికంటే యెక్కువ గౌరవం చేస్తున్నారు, కారా?

నారా: బిల్హణులను కాశ్మీరంనుంచి వెళ్లగొట్టారండీ?

నానా: కూచోండి, చెబుతాను (శిష్యుడితో) అబ్బాయీ! మీరు కొంతసేపు అవతలకు వెళ్ళి చదువుకోండి, చదువు వంటి వస్తువ లేదు.

(శిష్యుని వెళ్ళమని గురువు సంజ్ఞచేయును. శిష్యుడు వెళ్లును. నారాయణభట్టు నానామంత్రి కూచుందురు.)

నానా: విన్నారా, కలశమహారాజు వొకవేశ్యను వుంచారు. ఆ వేశ్యమీద బిల్హణుడు ఒక ప్రబంధం చెప్పగా, కలశ మహారాజు సంతోషించి, బిల్హణుడికి ఆ వేశ్య దగ్గిర ప్రవేశం కలుగజేశారు. యీ రాజులకి దయపుడితే, చెయ్యతగిన మర్యాదా, చెయ్యదగని మర్యాదా కానరు. ఆపైని జరగవలసిన పనియేదో జరిగింది; దాంతో యీ తుంటరి కవికి ఉద్వాసన అయింది.

నారా: యింత విద్వాంసుడుగదా, అలా జరిగి వుంటుందండీ? పండితుడన్న వాడు క్షుద్రులవలె నీచవృత్తులకు దిగడు. కిట్టక ఎవరో యీ కథ కల్పించివుంటారని నా మతం.

నానా: మీకు లోకం తెలియదు. అట్టి సంశయమే మీకుంటే

యీా రంకుశ్లోకం చదివి నిజానిజాలు కనిపెట్టండి. దస్తూరీ యెవరిదో పోల్చారా? (పత్రం వొకటి చేతికి యిచ్చును.)

నారా: యేమిటండిది? దస్తూరం బిల్హాణులదే అనుకుంటాను. (చదువును.)

"అలమతి చపలత్వా త్స్వప్నమాయోపమత్వా
త్పరిణతి విరసత్వా త్సంగమేనాంగనాయాః
ఇతి యది శతకృత్వ స్తత్వ మాలోచయామ
స్తదపి న హరిణాక్షీం విస్మర త్యంతరాత్మా"

ఈ కవిత్వమూ, శృంగారం అన్నవి యెంతటి పండితుడి కైనా కళంకం తేకమానవు. అందుచాతనే మా తండ్రి గారు కవిత్వం చెప్పబోయేవుసుమా, చెడతావని శల విచ్చేవారు. నే చెప్పినశ్లోకం చింపెయ్యండి.

నానా: యిది చింపవలసిన శ్లోకంకాదు. మహారాణీవారికి చూపిస్తాను. బిల్హాణుణ్ణి కొట్టగలిగినపాటి కవి, మన ఆస్థానంలో వొకరంటూ వున్నారుగదా అని వారు యెంతో సంతోషిస్తారు. ఈమూలంగా మీాపైని మహారాణీవారికి కలిగిన ఆగ్రహం కొంత మళ్ళగలదు.

నారా: నామీాదే ఆగ్రహం! యేం, నాయనా! యేం నాయనా! యెన్నడూ యేపాపం యెరగనే!

నానా: మీాఅంత అమాయకమైన బ్రాహ్మణ్ణి నేను ఎక్కడా చూడలేదు. ఊరందరికి తెలిసినమాటైనా మీాకు తెలియదు.

నారా: నావంటి బీద బ్రాహ్మడియందు ఆగ్రహానికి కారణ మేమిటి నాయనా?

నానా : వొకకారణం, స్త్రీలోలుడైన ఈ బిల్హణుకి సహవాసం చేస్తున్నారనే! రెండో కారణం, మీరు యీ ఆస్థానంలో పండితులను వుండిన్నీ భిక్షాటనంచేసే పరదేశ పండితుడివల్ల బహుమానం పరిగ్రహించడం, ఆ పరిగ్రహించిన తావళం మెడనివేసుకొని నిర్భయంగా తిరగడం! నేనంటూ, యెంతో దూరం మీ యోగ్యత శ్రీవారి సముఖంలో మనవి చెయ్యబట్టి, మీకు అట్టే హాని లేకుండా సరిపోయినది.

నారా : పిల్లలవాణ్ణి, మహారాజా, నాకొక హానిరాకుండా కాపాడండి. నాకు లౌక్యం తెలియదు. అయితే ఈ తావళం అతగాడికి పంపివేసునా ?

నానా : అదికాదు కర్తవ్యం. మీకు సమ్మతమైతే, నేనొక ఉపాయం చేస్తాను. రుద్రాక్షలు ప్రతి బైరాగిదగ్గిరా దొరుకుతాయి. వాటికి విలువేమిటి ! బంగారం యేమాత్రం వుంటుందో ?

నారా : ఇరవైతులాలు వుంటుందని, మా యింటి ఆవిడె అంది.

నానా : చూశారా, మొగవాళ్ళకంటె, ఆడవాళ్ళకి యెక్కువ బుద్ధి వుంది. "క్షణశః కణశశ్చైవ విద్యా మర్థం చ సాధయేత్" అన్నాడు. ఈ తావళం యెప్పటికైనా మీకు దక్కేదికాదు. గనుక, ఆ యిరవైతులాలమీదా మరి నాలుగు తులాలువేసి, ఆ విలవగల కాసులు యిస్తాను; అవి పుచ్చుకొని అక్కగారికి ఒక కాసులపేరు చేయించండి. రండి; అక్కగారితో ఆమాట నేను స్వయంగా మనవి చేస్తాను. (ఇద్దరును యింటిలోకి వెళుదురు)

(కేశవభట్టు ప్రవేశించి, యిటు అటూ చూచి, యెవరినీ కానక ఒక మూల కూచుని పుస్తకపత్రాలు తిరగవేస్తూ వుండును. కొంతసేపటికి రుద్రాక్షతావళీమూ, ఒక పత్రమూ పట్టుకుని, నానామంత్రిన్నీ, సంతోషంగల ముఖంతో నారాయణభట్టున్నూ ప్రవేశింతురు. వీరు, మూల కూచున్న కేశవభట్టును చూడరు.)

నానా : యిటుపైని బిల్హాణుడితో కలియకండి. మాట్లాడ్డం కూడా తప్పించుకోండి. రుద్రాక్ష తావళం యేమైపోయిందని యెవరడిగినా, పోయిందనండి. రాజడిగితే అమ్మేశాననండి.

కేశవభట్టు : (ముందుకు వచ్చి నిలిచి) యీ అబద్ధాలు ఆడవలసిన అవసరం యేమిటండి ?

నానా : మరేంలేదు. నారాయణభట్టు ధనికులుకారు. పిల్లలవాళ్ళ అక్కగారి వంటను అట్టే హంగులేదు. అందుచేత యీ రుద్రాక్షతావళం విక్రయించి, ఆ సొమ్ము పెట్టి బంగారంకోసమని నాకు అక్కగారి శలవుకాగా, కాసులు తెచ్చి యిప్పుడే దాఖలు చేశాను.

కేశ : కావొచ్చును. కాని బిల్హాణులతో కలియకపోవడానికీ, మాట్లాడకపోవడానికీ కారణమేముండునో కొంచెం శలవు దయచేయిస్తారా ?

నారా : వేశ్యమాట మీకు తెలియలేదు కాబోలు ?

కేశ : వేశ్యమాట యేమిటండి ?

నారా : బిల్హాణులు, కలశమహారాజులు వుంచిన వేశ్యతో స్నేహం లావుచేశారట. అందుచేతనే వారు దేశంనుంచి తోలివేశారట.

కేశ: యే దుష్ట యీ కల్పన కల్పించాడండీ! (నారాయణభట్టు నానామంత్రివేపు చూసి వూరుకొనును.)

కేశ: (నానామంత్రితో) తమరు యిప్పుడు దయచేయించినన్ని కాసులు నేను తమకు దాఖలుచేస్తాను. భట్టుగారికి నేను చాలాసొమ్ము బాకీవున్నాను, రుద్రాక్ష తావళంయొక్క విలువ అన్నది ఆ బంగారంలో లేదండి, ఆ మాల అమూల్యమైనది; అది యిలా దయచెయ్యండి, వారి కంఠమందు తిరిగీ వుంచుతాను.

నానా: అలాగయితే నేనే వుంచుతాను. (మాల నారాయణభట్టు మెడ వుంచబోవును.)

కేశ: తమ కంత శ్రమెందుకూ? నేనే వుంచుతాను. (కేశవభట్టు మాలను పట్టుకుని తాను వుంచ ప్రయత్నించును.)

నానా: నేను వుంచితే తప్పా!

కేశ: తమరు తగిలించవలసిన సూత్రం యెప్పుడో ఒకప్పుడు మా అందరికీ వుండనేవుంది.

(కేశవభట్టూ, నానామంత్రి తావళంతో పెనుగులాడుతూ వుండగా తావళం తెగుననే భయంచేత, నారాయణభట్టుకూడా తావళము పట్టుకొనును. ఇంతలో బిల్హణుడు ప్రవేశించును. ముగ్గురూ పట్టు వొదలగా, తావళమూ, నానామంత్రి చేతి పత్రమూ, నారాయణభట్టు చేతి పత్రమూ నేల పడును.)

బిల్హణుడు: (తావళమును, పత్రములను యెత్తి) యేమి టీదురంతం? ఈ పండితాగ్రేసరుడికి యెట్టి పాటువచ్చినది! ఈ ఉత్కృష్ట మాలకు యెట్టిపాటువచ్చినది! (ఒకపత్రము చదివి) ఇది నానా

మంత్రిగారి కవిత్వం కానోపును. (రెండవ పత్రం చూసి, ఆశ్చర్యపడి) యిది యిక్కడికి కేలావచ్చింది ?

కేశ: యేమిటండి ఆ పత్రం ?

బిల్హ: (ప్రత్యుత్తర మివ్వక) యిక్కడకేలావచ్చెను, యీ పత్రం ?

నారా: చెప్పవద్దని నానామంత్రిగారు, నాచేత ఘోరమైన ప్రమాణం చేయించారు.

నానా: (బిల్హణుడి చేతులు తన చేతులతో పట్టుకొని) క్షమధ్వం ! క్షమధ్వం !

బిల్హ: "క్షమధ్వం" యేమిటి ?

నానా: నావల్ల గట్టి పొరపాటు వచ్చింది. క్షమించండి. తమ వంటి మహాపండితులకు ఆగ్రహంవన్నది వుండదు. ఈ శ్లోకం కాశ్మీర మహారాజులు వుంచిన వేశ్యను ఉద్దేశించి తాము రచించినారని తమ శిష్యుడొకడు తెచ్చి నాకు చూపించాడు. దాంతో నాకు అనుమానం కలిగినమాట సత్యం. అనుమానంకలిగి తమతో సంబంధం వొదులు కొమ్మని, నారాయణ భట్టుగారితో నేను చెప్పినమాటా సత్యమే. వారి మంచికోరి ఆలాచెప్పాను. అంతేగాని మీకు అపకారంచేదామని కించిత్తుఅయినా నాఅభిప్రాయంకాదు. ఆ సోమనాథుడు సాక్షి. అబద్ధవాడితే నా నెత్తిమీంద ఆకాశవంతపిడుగు పడిపోవాలి. తమవంటి మహానుభావుల విషయమై క్షుద్రులు చెప్పినమాటలు నమ్మడం బహు పొరపాటు. కేశవభట్టుగారు యీ వేశ్యకథ అంతా శుద్ధ

అబద్ధమని యిప్పుడే తెలవియ్యగా, "యెంతటి ఖబుర్లయినా పుట్టించే దుర్మార్గులు వుంటారు"ని ఆశ్చర్యపడ్డాను. వారి మాటంటే నాకు చాలా గురుతు. క్షమధ్వం అని తిరిగీ ప్రార్థిస్తున్నాను.

బిల్హ : (కొంతతడవు ఆలోచించి, తావళము నారాయణభట్టు మెడను తగిలించి) నేను వెళ్ళిపోయినదాకా అయినా, యిది మెడని వుండనియ్యండి. ఆ తరవాత యెలాగా మీకు దక్కదు. అప్పట్లో యీదుష్టమంత్రికి యీ మహాహారమును అర్పించి ప్రాణం కాపాడుకోండి. శూరాగ్రేసరుడైన దాహలాధీశుని కంఠంనుంచి దుష్టాగ్రేసరుడైన యీకుమంత్రి కంఠమునకా! దీనికి యే కాలానికి యే అవస్థ వస్తుందో కానలేం. (నానా మంత్రి దగ్గరకువెళ్ళి ముఖంమీద ముఖం వుంచి) నా మూలముగా యీ అమాయకుడైన బ్రాహ్మడికి అపకారం చెయ్యకండి. మీయందు నాకు ఆగ్రహం లేదు. మీ కుట్రకల్లా లక్ష్యం నేను యీ దేశం విడిచి వెళ్ళడమేగదా ? మీరు అట్టే శ్రమ పడకండి. వెంటనే వెళ్ళతలచినాను. ఆహా యేమిదేశం ! యేమి మనుష్యులు ! (నిష్క్రమించును)

నానా : యీ కళంకం లేకుండావుంటే, యింతవాడు మరి లేడు.

నారా : ఆ వార్త అబద్ధమన్నారే ?

నానా : అలా అనకపోతే, మొహంయెదట యేమన్ను ?

కేశ : అయ్యా, ఒక మనవి ! తమ ఆగ్రహం మా వుభయుల మెడలా ప్రసరింపచెయ్యమని తాము వరం అనుగ్రహిస్తేనే,

యీ దేశంలో వుంటాం. లేకుంటే, దేశాంతరం పోతాం. మేము అల్పులం. తాము ఆస్థానంలో చాలివున్నారు. వ్యవహారస్థితి యెప్పుడు యేరీతిని వుండునో తెలియదు. ఈ తావళం తాము వుంపించండి. ఈ సంగతి మేం యెవరితోనూ చెప్పం. మేం పండితులం; అనేది వొక మాటా, జేసేది ఒకపనీ కానేరదు. మా మా స్వభావాలు కూడా, యీ పాటికి తాము కానే వుంటారు.

నానా: రామా రామా! తావళం నాక్కావాలనుకున్నారా యేమిటి? అక్కగారు ముచ్చటపడ్డారుకదా అని కాసులు తెచ్చాను. మీ వుభయులకీ నా కంఠంలో ప్రాణం వుండగా హానిరాకూడదు. మీ నాయనగారికీ, మా నాయనగారికీ ఉండే స్నేహమైనా ఆలోచించుకోనా? పండితులంటే నాకు ప్రాణం కాదా? నేను శుద్ధ జయనుణ్ణి అనుకున్నారా యేమిటి? అక్కదగ్గర శలవుపుచ్చుకొని వెళతాను. మీ యోగ్యత వేరే నాతో చెప్పాలా!

(తెర)

బిల్హణీయము : అముద్రితభాగము

బిల్హణీయము

* రెండవ అంకము

స్థలము

అనిహిల్ల పట్టణమునకు కొంచందూరంలో సరస్వతీ నదీతీరమందు కాశ్మీర రాజపుత్రులు వలసవచ్చి విడిసిన పేట. ఒక ఉద్యానవనముమధ్యఆ కాశ్మీరుల యజమానిన్నీ, కాశ్మీర మహారాజులకు బంధువున్నూ, ఒకప్పుడు కాశ్మీర రాజ్యములో సామంతరాజున్నూ అయిన చంద్రవర్మ అనే రాజుయొక్క భవనము. తోట మిక్కిలి రమ్యమైనది.

చంద్రవర్మ శూరుడు, విద్వాంసుడు, లోకానుభవము కలవాడు. మహమ్మదు ఘజినీ సోమనాథక్షేత్రమును కొట్టినప్పుడు ఈయన కుమారుడు ఇంద్రవర్మ, యుద్ధంలోమృతి పొందెను. ఇంద్రవర్మకు రణశింహుడను పంథొమ్మిదియేళ్ళ ప్రాయంగల ఒక కుమారుడును, పదహారేళ్ళ ప్రాయము గల కుమార్తెయును కలరు.

చంద్రవర్మగారి భవనమునకు సామీప్యములో ఆ యుద్యానవనములోనే ఒక కొలనువద్దున ద్రాక్షతీగలల్లిన మంటపములో చిత్రాసనముమీాద జమిలిస్థంభములకు చేర్చిన దిండును చారబడి బిలణుడును, ఎదట మరివక చిన్న చిత్రాసనముమీాద రణసింహుడుకూచునియుందురు.

---

* ఇది అప్పారాయకవి చిత్తప్రతిలోని భాగం. మతము, కవిత్వ తత్వములను గూర్చిన విచారణ యిందు కలదు. ఇది సాహితీపరులకు ఉపకరించగలదని యీా సంపుటిలో సంతరించాము.

బిల్హణుడు : (పత్రము చేతపట్టి చదువును)

అస్యాశ్చర్యమయస్య మన్త్రిగతయః స్వైరంతరంగైరపి,
జ్ఞాయన్తేన విధేరివాతికుటిలా వైదగ్ధ్యసీమా భువః
శ్రూయన్తే ప్రతిభూభృతాం వసతయ స్త్వంగత్తురంగావళీ
విక్షోభ్తైల ఖురాగ్రఖణ్డితమణి క్షోణీతలాః కేవలమ్॥

రణసింహుడు : ఆహా ! యేమిశ్లోకం !

బిల్హ : కుమార, ఇది వినండి.

వాత్సల్యం నవహాత్యపత్యవిషయే వ్యాక్షిప్యతే న క్షణం
దాక్షిణ్యేన సమీహితే నవవధూ వర్గేపి ధీరాశయః
నిష్ణాతః కుటిలేన యా ధ్వని చరన్నాచారపూతః ప్రభోః
దుస్సాధ్యా నపి సాధయత్యభిమతా నర్థాన్సు సాధ్యానపి॥

రణ : తమవంటి మహాకవులవల్ల కృతి పొందడముచేత అమాత్య సంపత్కారుల జన్మ సఫలమైనది. ఆ మహాపురుషుడు అసమాన ప్రతిభావంతుడు, దయాళుడు ప్రభు విశ్వాసపాత్రుడు; మరిన్నీ యీ రాజ్యానికి కాలగతిచేత వలసవచ్చిన మమ్మును కాపాడుతున్న పరమమిత్రుడు. తమ పొగడ్తకు తగినవాడేగాని జైనుడుకాకుంటే యెంతో బాగుండును కదాఅని అనుకుంటాను.

బిల్హ : (చిరునవ్వు నవ్వి) ప్రభువు నమ్మినబంటయి, మిమ్మల్ని కాపాడుతున్న మిత్రుడై, లోకోపకారధురీణుడైనప్పుడు ఆయన మతం మీకు యెక్కడ అడ్డువచ్చెను కుమారా ?

రణ : సకలసద్గుణసంపన్నుడుగదా. మతంగూడా మంచిదైతే,

చంద్రుడికి కళంకం లేనట్లు వుండును గదా అని నా మనస్సున కొరత.

బిల్హ : కుమారా, నిజమైన జ్ఞానమును సాధించవలెననే అభిలాషగల మీ బోటి పండితులకు పరమతములయందు అసూయ వుండకూడదు. ఈ భూప్రపంచమందు లెక్కలేని మతాలు వున్నవి. అన్ని పేరెక్కిన మతములలోనూ పండితులూ, సత్పురుషులూ కలరు. అన్ని పేరెక్కిన మతముల లోనూ సంసారమును తరించే సాధనములు కలవు. ఆ యా సాధనములను అవలంబించి ప్రాజ్ఞులు ధర్మమార్గానువర్తులై, సదా లోకోపకారపారీణులై ఆ యా మతములకు వన్నె తెత్తురు. అందుకు అమాత్య సంపత్కరులే దృష్టాంతము. అప్రాజ్ఞులు ఆత్మలాభమునే అపేక్షించుచు అట్టి లాభము సమకూడుటకు వంకరతోవల నడచి, తామసులై పరులను పీడించుచు జీవిక లేని జపతపాదులను చేయుచు లోకమును, దేవుడినికూడ మభ్యపరుప యత్నింతురు. అట్టివాడు నానా మంత్రి. పేరుగల మతమల్లా సత్ప్రవర్తనను, భూతదయను ముఖ్యములని సాటుతున్నవి. వైదికమతములకన్న బౌద్ధ, జైన మతములలోనే వీటికి ప్రాముఖ్యతలావు. సత్ప్రవర్తన అనేది ఆత్మకు కవచము. భూతదయ అనే ఉపాసన ప్రత్యక్ష స్వర్గమై సద్యోఆనందాయకము. నిర్వ్యాజమైన యీగుణములతో మేళనలేని జపతపాదులు వ్యర్థములు. మనస్సుయొక్క దుర్వృత్తులను మళ్ళించడం అల్పబుద్ధులకు సాధ్యం కాదు. ముక్కుబిగించుకు కూచొనుట ప్రతికొంగకూ సాధ్యమే. గాన వైదికుడైన నానామంత్రికన్న, జైనుడైన సంపత్కరులే

శిష్టు. నాలుగుదేశాలూ తిరిగి నాలుగుదేశాలవారితోడనూ అన్నదమ్ములవలె బతికినవాళ్ళకు మతాభిమానాలు మాసిపోతాయి. బుద్ధికి సంకెళ్ళు విడిపోతాయి.

రణ : జైనులు వేదబాహ్యులుగదా అని.

బిల్హ : ఆ మాటకువస్తే మన దర్శనాలు అన్నీ వేదప్రామాణ్యమును సరిగ్గా వొప్పుకున్నవా? వొప్పుకున్నవి మాత్రం వక్కరీతిని వొప్పుకున్నవా?

రణ : (యోచన నటించి) అవును నిజమేనండి.

బిల్హ : మరి యేలా వేదములనుగూర్చి అభిమానము? అన్ని మతాలవారూ వొప్పుకునే శబ్దప్రమాణము పక్కటే నాకు కనపడుతున్నది. అందులో నాకంటే మీరే పండితులై వుంటారు.

రణ : యే విద్యలోనైనా తమ పాదములవద్ద శుశ్రూషచేసి, అభ్యసించడముకు అర్హుడనుగాని, తమ యెదుట నేను పండితపదవాచ్యుడను యెన్నడూ కానేరను.

బిల్హ : నే చెప్పవచ్చిన సర్వమతసమ్మతమైన శబ్దప్రమాణమనేది ఇట్టిది అని చెప్పడముకు శక్యముకాని ఆనందమును కలుగజేసే విలాసవతీ సంబంధి శబ్దప్రపంచం. (తల తడిమి) ఒక్కొక్క వెంట్రుక నెరుస్తున్నది గనుక ఆ శబ్దప్రపంచము విషయంలో బధిరత అప్పుడే మమ్ములను ఆవహిస్తున్నది.

రణ : పూర్ణ యౌవ్వనముయొక్క శృంగార రసగ్రహణశక్తీ, వార్ధక్యముయొక్క జ్ఞానసంపత్తీ, ఆ రెండు అవస్థలకూ సహా

[illegible] - ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible] - [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

జములైన దోషములు అంటకుండా, మహాకవులయందు సదా కలిగివుంటవి.

హేలాభ్యస్త సమస్త శాస్త్ర గహనః సాహిత్యపాథోనిధి
క్రీడాలోడన పణ్డితః ప్రియతమః శృంగారిణీనామ్ గిరామ్॥

అని కర్ణమహారాజు యెవరిని గురించి చెప్పగలిగారు? వస్తుప్రపంచములో, జనసామాన్యమునకు గోచరముకాని రామణీయకమును కనిపెట్టకలిగినవారు కవులే కదా!

బిల్హ: కుమారా, యింత పరిజ్ఞానమూ, గుణసంపత్తీ కల మీరు పండితులు కాకపోతే యింక యెవరు పండితులు. సత్యమే; స్వర్గనరకము లనేవి యీ లోకంలోనే వున్నవి. చూడనేర్చినవాడికి ప్రతిదేశంలోనూ కలవు; నందనవనాలు, దేవతా స్త్రీలూ, మహర్షులూ. అట్టి భూలోకమందుగల ఆ స్వర్గరామణీయకమును కావ్యములుగా సర్వజనవేద్యము చేసినాడనికదా కాళిదాసును నేను మెచ్చుకుంటాను. ఊర్వసి పురూరవుడి కన్నులు మూయుటకు దొంగతనముగా వెనుకపాటునవచ్చునపుడు ఆమె అందెలయొక్క అణగీ అణగని చడియొక్క సొగసు కవులలోకల్లా కాళిదాసుకదా గ్రహించెను. "గూఢం నూపుర శబ్దమాత్ర మపి మేకాంతం శ్రుతౌ పాతయేత్" కవిత్వంలో ధ్వని అన్నది ఆ అందెల చడిలాగు వుండవలె. చూడండి కుమారా, నేను చెప్పిన శబ్దప్రమాణమును కాళిదాసేగదా నిర్వచనం చేశాడు.

"సామన్తమౌళి మణిరఞ్జితపాదపీఠ
మేకాతపత్ర మవనేర్నతథా ప్రభుత్వమ్,
అస్యా స్సఖే చరణయో రహ మద్యకాన్త
మాజ్ఞాకరత్వ మవిలంఘ్య యథా కృతార్థః"

ప్రియురాలి ఆజ్ఞకు చక్రవర్తులు బద్ధులు. ఇతరుల మాట చెప్పనేలా.

*

బిల్హ : అస్యాశ్చర్యమయస్యమన్త్రిగతయః స్వైరంతరంగైరపి।
జ్ఞాయన్తేన విధేరివాతికుటిలా వైదగ్ధ్యసీమా భువః।
శ్రూయన్తే ప్రతిభూభృతాం వసతయ స్త్వంగత్తురంగావళీ।
విక్షోభ్యన్తే, ఖురాగ్రఖణ్డితమణి క్షోణీతలాః కేవలమ్॥

రణ : ఆహా యేమిశ్లోకం గురోజీ !

బిల్హ : కుమార, ఇది వినండి.
వాత్సల్యం నవహాత్యపత్యవిషయే వ్యాక్షిప్యతే న క్షణం।
దాక్షిణ్యేన సమీహితే నవవధూ వర్గేపి ధీరాశయః।
నిష్ణాతః కుటిలేన యా ధ్వని చరన్నాచారపూతః ప్రభోః
దుస్సాధ్యానపి సాధయత్యభిమతా నర్థాన్సుసాధ్యానపి॥

రణ : మహామాత్య సంపత్కరుడు మీవంటి మహాకవివల్ల కృతిపొందడం; యేమి అదృష్టవంతుడు. మనకు ఆప్తుడు తమ పొగడ్తకు తగినవాడేగాని జైనుడు కాకుండావుంటే బాగుండును.

---

* ఇది వ్రాతప్రతిలోని రెండవ అంకములోని రంగము : చంద్రవర్మ భవన సామీప్యమున ఉద్యానవనములో కొలనువద్దను కూర్చున్న బిల్హణ రణసింహుల సంభాషణము; దీనికి ముందు అచ్చొత్తించిన వ్రాతప్రతిలోని భాగమునకును, దీనికిని స్వల్పభేదము కలదు. యామినిదేవిని రణసింహుడు ప్రేమించినట్లు, అతని ప్రేమభావము యిందుసూచితము. యామినీదేవియందు పొడమిన రణసింహుని ప్రేమ యెట్లు పర్యవసించునో ఊహింపలేము. కాని యీ కథాబీజము నాటకమునకు ప్రధానమువలె కనబడుతున్నది. సంస్కృతి మూలమునలేని కథాకల్పనలను మహాకవి యీ నాటకమున కావించిరి. అట్టి కల్పనలో యిది ముఖ్యమైనది. నాటకమున కిది ఆయువుపట్టు.

బిల : (చిరునవ్వు నవ్వి) కుమార! నిజమైన జ్ఞానమును సాధించవలెనన్న పండితుడికి పరమతములయెడల అసూయ వుండకూడదు. యీ భూప్రపంచమందు లెక్కలేని మతాలు వున్నవి. అన్ని మతాలలోను ప్రతిభావంతులు, మహాపండితులూ కలరు. మన మతమే నిజమూ, పరమతములన్నీ అబద్ధమూ అనుట అజ్ఞత. యేదేశంలో, యేమతంలో యేమేమి మేలువుంటే అదల్లా గ్రహించదగినదే. నాలుగు దేశాలూ తిరిగి నాలుగుమతాలవాళ్ళతోనూ అన్నతమ్ముల్లాగ బతికినవాళ్ళకి మతాభిమానాలు మాసిపోతాయి. బుద్ధికి సంకెళ్ళు విడిపోతాయి. వైదిక మతావలంబియై రోజూ రెండుఝాములు మఠంవేసి జపతపాలుచేసే నానామంత్రి ప్రవర్తనకు, జైనుడై వేదబాహ్యుడైన సంపత్కరుడి ప్రవర్తనకు కలభేదము చూస్తిరిగదా! నానామంత్రి తనకు తెలుసునని గర్వించే ఆ భగవద్గీతలోనే తొమ్మిదవ అధ్యాయంలో దేవప్రకృతి, రాక్షసప్రకృతి వర్ణింపబడియున్నవి. అందులో వైదికుడైన నానామంత్రియందు ఆదిరాక్షస గుణములు మూర్తీభవించివున్నవి. జైనుడైన సంపత్కుమారుడియందు దేవగుణాలు వున్నవి. గీతలోకల్లా విలువైన శ్లోకాలు ఆ అధ్యాయంలో వున్నాయి. అవి మనసును పట్టినవాడు తన్నూ, లోకాన్నూ కూడా జయిస్తాడు.

రణ : అయితే వేదములు ప్రమాణములు కావా?

బిల్హ : మన దర్శనములు మాత్రం అన్నీ వేదప్రమాణం అంగీకరించాయా, వక్రరీతిని అంగీకరించాయా. అన్ని మతాలూ వొప్పుకునే శబ్దప్రమాణము నాకుఒక్కటే కనబడుతున్నది.

రణ : ఏమిటండి అది.

బిల్హ : యావ్వనులైన మీ రెరుగరా, కుమారా ?

రణ : పోల్చ లేకుండావున్నాను.

బిల్హ : విలాసరతులతో సంబంధించిన శబ్దజాలం. ఆ శబ్ద ప్రమాణం సృష్ట్యాదినుండి అన్ని మతాలవారూ శిరసా వహించుకుంటున్నారు. ఆ ప్రమాణంయొక్క బలం నిన్నటి రోజునే నాకు వ్యక్తమయింది.

రణ : (అయిష్టమును ముఖమున కనపర్చి తరువాత చిరునవ్వు నవ్వును.)

బిల్హ : కుమారా! గురువుమీద శిష్యులకు అలకపోడమిందా? ఏమి యీ బ్రాహ్మణు మహారాజ కుమారికల శృంగారంవిష యమును ప్రలాపంచేస్తున్నాడా అని కావచ్చును. తరవాత, ఇంతపండితుడు * అయినాడా అని నవ్వువచ్చినదా? అయితే బిల్హణుడు కవి శేఖరు డన్న మాట మరచితిరి కుమారా! కవి అంటే యెవడు. వస్తుప్రపంచమునందుయితరులుచూడలేని సొగసులు చూసేవాడు. యితరులకు ఆవేద్యమైన రసమును అనుభవించేవాడు. కాళిదాసును యీ విషయంలో యెంతైనా మెచ్చవలసివున్నది. ప్రియురాలు, దొంగతనంగా ప్రియుడి వెనకపాటున కనుమూయుటకు వచ్చేటపుడు, ఆమె అందెలయొక్క అణగిఅణగిన చడిసొగసు కవుల్లోకల్లా అతనే గ్రహించాడు! గూఢం నూపుర శబ్దమాత్ర మపి మేకాంత వచోపాతయేత్.

---

* ఇచ్చట వ్రాతప్రతిలో యే శబ్దము ప్రయోగింపబడలేదు. ఒట్టి ఖాళీజాగా వదలివేయబడినది.

కవిత్వంలో ధ్వని ఆ అందెలచడిలా వుండాలి. ప్రియురాలి శబ్దప్రామాణ్యం మళ్ళీ కాళిదాసే చెప్పాడు.

సామన్త మౌళి మణిరఞ్జితపాదపీఠ
మేకాతపత్రమవనేర్న తథా ప్రభుత్వమ్
అస్యాస్సఖే చరణయో రహ మద్య కాన్త
మాజ్ఞాకరత్వ మధిగమ్య యథా కృతార్థః.

పాదముయొక్క ఆజ్ఞాకరుడు కావడం అత్యుత్కృష్ట పదవి అన్నాడు. ఒక్కొక్క విలాసినియొక్క వాక్కులయందు ఈశ్వరుడు అనిర్వచనీయమైన రామణీయకత ఉంచాడు. వెనుకటికి మా దేశంలో ఒక దరద్దేశపు స్త్రీని చూచాను. దాని మాటలు విని విని చెవికి మత్తెక్కి ఆ స్థలంనుంచి లేచి రావడం కష్టమైంది. మహారాజ కుమారికావారి వాగ్మాధుర్యము, ఆ మాధుర్యమును వెయ్యిరెట్లు మీరియున్నది. అదుగో మళ్ళీ కుమారా ! బొమ ముడి వడ్డది. రాజపుత్రికల యొక్క రమ్యతను యెన్నుటకు యీ బ్రాహ్మడి తల తగునా అనికదూ. సంతోషమే. పైకి అండమేకదూ తప్పా, మాటలయొక్క మంజులత విని చెవి ఆనందించినది. ఆనందించినది అని పైకి అనడంలో నాతప్పు యేమి; చంద్ర మండలము ఆకాశమందు వున్నది. దాని కాంతికి కళ్ళు మూసుకొమ్మంటే యెవడిశక్యము. కానీ పదిహేను రోజు లాయె నేను గీత చెబుతున్నాను. ఇన్నాళ్ళూ వారు మౌన మవలంబించారు. నిన్ననే మాటాడారు. వారు మాటాడ గానే ఆ మాటలయొక్క, ఆనందంయొక్క భావము, వేదాంతశాస్త్రవేద్యమై శబ్దజాలములో కప్పబడి యెక్కడా

కానరానప్పటికీ యెప్పుడో లభ్యమౌతుందని, యీ జన్మమట్టుకు వృథాఅని అట్లు బ్రహ్మానందముయొక్క అభావము కనపడి ఆహా యెందుకు యీ పుస్తకాలు? ఇవి వున్నాయనే ఆనందం యెక్కడా కనపడదు. ఈమె మాటలు వినడమే బ్రహ్మానందం. ఈమె వాక్కులయందే అత్యంతమైన శబ్దప్రమాణము అని నిశ్చయించాను.

రణ : మీ కల్పనాచాతురికి సంతోషించాను.

బిల్హ : యేమి కల్పనాచాతురి. ఆ వాఙ్మాధురి వర్ణన శబ్దముకు పట్టుపడనిదే. అభూతోపమ.

రణ : వారిని చూస్తిరా!

బిల్హ : చూడలేదు. చూడడమేలా? దేవుణ్ణిచూస్తున్నామా? వాడి మహిమ ప్రపంచమంతటనూ చూసి అత్యాశ్చర్యపడుతున్నాముకామా? మనిషిని చూడకుండా మాటల వల్ల సమ్మోహమును పొందుతూవుండుటలో ఒక అనిర్వచనీయమయిన సొగసు వున్నది. మరివక చమత్కారము చెబుతాను. తరుచు స్త్రీవ్యక్తులలో అంగమునకు అనురూపమైన అంగసౌష్టవము ఉండుట కష్టము. స్త్రీనడుచుకుపోతూవుంటే, ఆ నడకా, అంగములూ అతి రమ్యముగా కనపడుతాయి. ముఖం చూస్తే జాదూ విరిగిపోతుంది. కనక దేవుణ్ణి చూడకుండా సృష్టివైచిత్రిని చూచి ఆనందించినట్టే ఆమెను చూడకుండా ఆమె మాటలలో మగ్నమైపోవడం మాబోటి కవులకు బ్రహ్మానందము.

రణ : (నిస్పృహను సూచించి, విచారరసముకల నవ్వునవ్వి) వాఙ్మాధురిని మీరిన రూపసౌందర్యము ఆమెకు కలదు.

బిల్హ : * కుమారా మీరెలా చూస్తిరి.

రణ : ఒకమారు మదనపాలుల కుమార్తె చంద్రలేఖా, మహారాజపుత్రికయును యీ వనము చూచుటకు వచ్చియుండిరి. నేను వారి రాక చూచి ఒక కుంజరమున దాగుంటిని. చెలికత్తెలు పొదనుండి పొదకు వేటాడి పట్టుకొని ఆమెయెదట వుంచిరి. ఆమె తమ తల్లిగారికి నన్ను కనపర్చినారు. వారుకూడా దయ కనపర్చినారు. అప్పటినుండి కమలములుకోసి తీసుకుపోనాజ్ఞ ఆయెను. అట్లు నెలరోజులు తీసుకువెళ్లితిని. మాధవశర్మగారు దగ్గరవుండగా నేను వెళ్ళుటకలదు. ఆమె పాఠములు చదువునప్పుడు దగ్గర వుండేవాడను. శ్లోకములు రచించేవాళ్ళము. ఇలా నెల రోజులు అయినతరువాత మాతాతగారు వద్దన్నారు. † మరి నేను వెళ్ళలేదు. యీ వనంలో వారు విహరించడం తరుచుకద్దు. అట్టిసమయంలో నేను యీ యింట్లోవచ్చి దాగొనమని ఆజ్ఞ.

బిల్హ : ఆమె పెద్దపులికారే ? నాకు బోధపడ్డది. మీ మనస్సు ఆమెయందు లగ్నమాయెను, కాబోలు. యిప్పటి అవస్థనుబట్టి మీ ప్రేమను రాజకుటుంబమువారు నిరాకరించిన అవమానము వచ్చునని కాబోలు.

---

* ఈ వాక్యము ముందు ఒకవాక్యము వ్రాయబడి కొట్టివేయబడ్డది. ఆ వాక్యము యిది. "అలాగైతే అంతకన్న చూడకూడదు."

† ఇక్కడ వ్రాతప్రతిలో వ్రాసి కొట్టివేయబడ్డ వాక్యములు, "వెళ్ళడంమానితిని. నన్ను కాశ్మీరం పంపితిమని మాతాతగారు వర్తమానంచేశారు."

* నాటిక కథా విభాగము

బిల్హణుఁడు యిక తాను తానుకానని యీ రంగమున వ్యక్తపరచును. చూపులు చెదరునట్లు కనులముందు వొక జగన్మోహనావతారము తారసిల్లునపుడు, యెట్టి పురుషవ్యక్తికైనను నిగ్రహించుకొనుట, యెట్లు పొసఁగును? విష్ణువు, జగన్మోహినీరూపము దాల్చి యెదట అవుపించేసరికి జితేంద్రియుడైన శివుని ధైర్యము సడలినదికాదా!

నాయిక, రాజులను గురించి బిల్హణుని అడుగును. బిల్హణుడు, రణసింహుని పేరు చెప్పకుండా, ఆమె చెంత అతని ప్రసక్తి తెచ్చును. "రాజులను పరిణయమాడుటవల్ల స్త్రీలకు ఘనతవచ్చేమాట నిజమే; గాని ఆనందము మటుకు కలుగ నేరదు, సాధారణంగా రాజులకు ఎంతోమంది సపత్నులూ, ఉంపుడుకత్తెలూ వుంటారు. రాజపత్ని అగుటవల్ల వచ్చే గొప్ప, కలిగే ఉన్నతస్థితీ మిక్కుటమే; అయితే సౌఖ్యమన్నది మాత్రం కొరవడుతుంది. గొప్పతనాన్ని మనం కొరుక్కుతింటామా?"

ఆమె : అది బ్రాహ్మణుల దృష్టి.

బిల్హ : ఇది సవబయిన తార్కికదృష్టి. కొందరు రాజకుటుంబికులు కొంతకాలం యేలుబడిచేస్తారు. మరికొంతకాలా

---

* ఇది యే అంకమో, యే రంగమో తెలియదు కాని మహాకవి వ్రాయ తలపెట్టిన కథాభాగం. తాము నాటకీయముగ రచించుటకుముందు, మహాకవి, ఆంగ్లమున వ్రాసి అట్టేపెట్టుకున్న కథావృత్తాంతమిది. దీనిని నాటకరంగములుగ తీర్చిదిద్దిరో, లేదో, మరి అలాగ రచించివుంచిన వ్రాతప్రతులు పోయినవేమో మనకు తెలియదు.

నకు రాజ్యాలను పోగొట్టుకుంటారు. రాజ కుటుంబాల ఉద్ధతీ పతనమూ రెండూ సహజమైనవే. రాజ్యంపోగొట్టు కున్నపుడు వచ్చే దుఃఖం అతిభారమైనది. ఈ దుఃఖాన్ని మీరు ఆచుకోవలెగదా! మామూలు మనుష్యులకే సుఖం లావు. సామ్రాజ్యభారమేమీః మీదపడకుండా వొత్తిగిలివుంటూ గుణసంపన్నుడూ, ప్రాజ్ఞుడూ అయిన యువకుడు ప్రేమార్హుడు. అన్నింటినీ మించిన పవిత్రమైన నిండు ప్రేమ హృదయంగల రాజకుమారుని ప్రేమించటం శ్రేష్ఠము.

ఆమె: అలాంటి రాజపుత్రుడు నిజంగా వున్నాడా?

బిల్హ: ఆఁ! వున్నాడు.

ఆమె: యెక్కడ?

బిల్హ: చెప్పనందుకు మన్నించండి.

"క్షేత్రోపాసన" యిత్యాది శ్లోకములను పఠిస్తూ బిల్హణుడు మాటలు మరిపిస్తాడు.

రణసింహుని ప్రసక్తి మాటిమాటికీ తెచ్చిపెడుతూ వుంటే ఆమె 'అతను యెవరని' రెట్టించి రెట్టించి అడుగుతూ వుంటుంది.

తన ఆత్మోపశమనమునకై రాచనగరు వొదిలి, బిల్హణుడు వెళ్ళిపోవును. ఇపుడు అతను మధురాసవమునకు బాగా అలవాటుపడ్డాడు. రాజకుమారికతో మనసువిప్పి ప్రసంగిస్తాడు. బిల్హణుడు నగరువదలి వెళ్లిపోతున్నాడన్న వర్తమానము తెలిసి రణసింహుడు తన పరిజనులను వెంటతీసుకొని దారిలో అతనిని

కలుస్తాడు. దారిమధ్య సోమనాథ్‌వద్ద కవినీ, అతనిబృందమునూ దుండగులు అడ్డగిస్తారు. నాయకుడు రణసింహుడు వారిని తరిమివేసి బిల్హణుని కాపాడతాడు. బిల్హణుడు సముద్రంపై ప్రయాణంచేసి వెళ్లిపోతాడు.

వెళ్లిపోతూ బిల్హణుడు వొక ఉత్తరము నాయికకు రాసి రణసింహునిచేతికి యిస్తాడు. కలత నిదురనుంచి తను లేచి వెళ్ళిపోతున్నాననీ, ఆమె ప్రేమను తాను స్వీకరించ జాలననీ, తాను ఆమెచెంత యిన్నాళ్ళూ చెబుతూవస్తోన్న రాజకుమారిని ప్రేమించమనీ, ఆ రాజకుమారుడు మరెవడో కాదనీ, అతనే రణసింహుడనీ యామినీదేవికి బిల్హణుని లేఖ.

స్వతంత్ర ఆర్ట్ ప్రింటర్సు,
విజయవాడ – 2.

Kondubhatteeyam Price Rs. 1-50

గురజాడ రచనలు

స్వతంత్ర ఆర్టు ప్రింటర్సు, విజయవాడ.